

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Sidhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्	1
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	36
तृतीयः प्रश्नः	51
चतुर्थः प्रश्नः	65
पञ्चमः प्रश्नः	91
षष्ठः प्रश्नः	121
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	135
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	141
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	147
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	152
कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्	188
प्रथमः प्रश्नः	188
द्वितीयः प्रश्नः	201
तृतीयः प्रश्नः	217

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमाक्षभिर्यज॑त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पतिर्दधातु॥
आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः॑॥१॥

अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह सं॑श्चस्कर॒र्द्धिया॑। वा॒य्वश्चा॑
रश्मि॑पत॒यः। मरी॑च्यात्मानो॒ अद्रु॑हः। दे॒वीर्भुव॑न॒सूव॑रीः।
पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त। म॒हाना॑ग्नीर्महामा॒नाः। म॒ह॒सो म॑ह॒सः
स्वः॑। दे॒वीः प॑र्जन्य॒सूव॑रीः। पु॒त्रव॑त्वाय॑ मे सु॒त॥२॥

अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पा रक्षः॑। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑धम्। अ॒पाघ्ना॑म॒प
चा॒वर्ति॑म्। अ॒पदे॒वीरि॑तो हि॒त। वज्रं॑ दे॒वीरजी॑ताꣳश्च। भुव॑नं
दे॒व॒सूव॑रीः। आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नोर्ध्वमुदी॑षत।

शि॒वा नः॑ श॒न्त॑मा भवन्तु। दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृ॒डीका॑
सर॑स्वति। मा ते॒ व्यो॑म स॒न्दृशि॑॥३॥

[१]

स्मृ॒तिः प्र॒त्यक्ष॑मैति॒ह्यम्। अनु॑मानश्चतुष्टयम्। ए॒तैरादि॑त्य-
मण्ड॑लम्। सर्वै॑रेव॒ विधा॑स्यते। सूर्यो॑ मरी॑चिमाद॑त्ते।
सर्व॑स्माद्भुव॑नाद॒धि। तस्याः॑ पाकवि॑शेषेण। स्मृ॒तं
का॒लवि॑शेषणम्। न॒दीव॒ प्रभ॑वात्का॒चित्। अ॒क्षय्या॑त्स्यन्द॒ते
यथा॑॥४॥

तां नद्योऽभि॑ स॒माय॑न्ति। सो॒रुः सती॑ न नि॒वर्त॑ते। ए॒वं
ना॒नास॑मुत्था॒नाः। का॒लाः संवत्स॑रः श्रि॒ताः। अणु॑शश्च
म॒ह॒शश्च। सर्वे॑ समव॒यत्रि॑तम्। सतैः॑ स॒र्वैः स॑माविष्टः। ऊ॒रुः
स॒न्न नि॒वर्त॑ते। अधि॑संवत्सरं वि॒द्यात्। तदे॒वं लक्ष॑णे॥५॥

अणु॑भिश्च म॒हद्भि॑श्च। स॒मारूढः॑ प्र॒दृश्य॑ते। संवत्स॑रः
प्र॒त्यक्षे॑ण। ना॒धिस॑त्वः प्र॒दृश्य॑ते। प॒टरो॑ विक्लि॑धः पि॒ङ्गः।
ए॒तद्व॑रुणलक्ष॑णम्। यत्रै॒तदु॑प॒दृश्य॑ते। स॒हस्रं॑ तत्र॒ नीय॑ते।
एक॑ हि शिरो ना॒ना मुखे॑। कृ॒त्स्नं त॑द्व॒तुल॑क्ष॑णम्॥६॥

उभय॑तः सप्तै॑न्द्रिया॒णि। ज॒ल्पितं॑ त्वे॒व दि॒ह्यते॑। शुक्ल॑कृष्णो
संवत्स॑रस्य। दक्षि॑णवाम॑योः पा॒र्श्वयोः॑। तस्यै॑षा भव॑ति। शु॒क्रं
तै॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं तै॑ अ॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒हनी॑ द्यौरि॑वासि। विश्वा॑
हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा तै॑ पूष॑न्नि॒ह रा॒तिर॒स्त्विति॑।

नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नऽऽदित्यः संवत्सर
एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं
रूपम्। योऽस्य महानर्थं उत्पत्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं
कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा
इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते
विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा
सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज
सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति।
यदीं शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना
नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः।
शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः।
अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते।
एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु
वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः।
ग्रीष्मेणऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषां प्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि।

आदित्यानां॑ निबोध॑त। संवत्सरीणं॑ कर्मफलम्।
 वर्षाभिर्ददता॑ सह। अदुःखो॑ दुःखचक्षुरिव। तद्भा॑ऽऽपीत
 इव॑ दृश्यते। शीतेना॑व्यथयन्निव। रुरुदक्ष॑ इव॑ दृश्यते।
 ह्लादयते॑ ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य॑ चक्षुषी। या वै प्रजा
 भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता॑ भ्रंश्यन्ते। याः॑ प्रतितिष्ठन्ति।
 संवत्सरे॑ ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य॑ इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने॑ क॒नीनि॑के। आङ्गे॑ चाद्रंणं
 नास्ति। ऋभूणां॑ तन्निबोध॑त। क॒नका॑भा॒नि वासा॑सि।
 अ॒हता॑नि निबोधत। अन्नम॑श्नीत॑ मृज्मीत। अ॒हं वो
 जी॒वन॑प्रदः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्यन्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त॑ इव। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्ग॑णाः।
 अ॒मृतो॑ जेतुमिषु॑मुखमिव। सन्नद्धाः॑ सह॑ दद॑शे॒ ह।
 अ॒पध्व॑स्तैर्वस्तिव॑र्णैरिव। वि॒शि॒खासः॑ क॒पर्दि॑नः। अ॒क्रुद्ध॑स्य
 योत्स्य॑मानस्य। क्रुद्धस्यै॒व लोहि॑नी। हे॒मतश्चक्षु॑षी वि॒द्यात्।
 अ॒क्ष्णयोः॑ क्षिप॑णोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं॑ दे॒वल॑ोकेषु। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृहे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वदन्तीः।
 वैद्यु॑तो॒ यान्ति॑ शैशिरीः। ता॑ अ॒ग्निः प॑र्वमना॒ अन्वै॑क्षत। इ॒ह
 जी॒वि॒काम॑परिपश्यन्। तस्यै॒षा भ॑वति। इ॒हेह॑वः स्वत॒पसः॑।
 मरु॑तः सूर्य॑त्वचः। शर्म॑ स॒प्रथा॑ आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा
विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न
राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन
विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्तिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनत्स्वयम्। तदिन्द्रधनु-
रित्युज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य।
एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्तिः। शिर उत्पिपेष। स
प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य
स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं
वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं
न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न
हिंसातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण शारशीर्षिः।
सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि
निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै
सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं
आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः
सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रुप्सः। तस्यैषा
भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अ॑शुमती॑मतिष्ठत्। इ॒यानः कृ॒ष्णो द॒शभिः
स॒हस्रैः॑। आव॑र्तमिन्द्रः श॒च्या ध॒मन्त॑म्। उ॒प्सुहि तं
नृ॒मणाम॑थ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरान्
प॑रिवृ॒श्चति॑। पृथि॑व्य॒शुम॑ती। ताम॒न्वव॑स्थितः सं॒वत्स॒रो दि॒वं
च॑। नै॒वं वि॒दुषाऽऽचा॑र्या॒न्तेवा॑सिनौ। अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्याता॑म्।
यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते॑ स्वं॒र्गालो॒कात्। इ॒त्यृ॒तुम॑ण्ड॒लानि॑।
सूर्य॑मण्ड॒लान्या॑ख्या॒यिकाः। अ॒त ऊ॒र्ध्वं स॑र्निर्व॒चनाः॥१९॥

[६]

आ॒रोगो भ्रा॒जः प॒टरः प॒तङ्गः॑। स्व॒र्णरो ज्यो॑तिषि॒मान्
वि॒भा॒सः। ते अ॒स्मै स॑र्वे दि॒वमा॑त॒पन्ति॑। ऊ॒र्जं दु॒हाना
अ॒नप॑स्फुर॒न्त इ॒ति। क॒श्यपोऽष्ट॑मः। स म॒हामे॑रुं न
ज॒हाति॑। तस्यै॒षा भ॑वति। य॒त्ते शि॒ल्पं क॒श्यप॑ रोच॒नाव॑त्।
इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्सूर्या॑ अ॒र्पिताः स॒प्त
सा॒कम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे
कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्तसोमः कश्यपादधिनिर्द्धमति।
भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त
शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्तसप्त
सूर्यानि। पञ्चकर्णो वात्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न

हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेत्सूर्यमण्डलं
परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामैरुम्।
एकं चाजहत्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति।
तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त
सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पृथिभिर्दक्षिणावान्। ते
अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति।
सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो
नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः
सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति।
एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा
भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा
वज्रिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां
नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात
ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्।
चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्वावापृथिवी अन्तरिक्षम्।
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं

दैव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्द्धमासा मुहूर्ताः।
निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो
यान्ति सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये
समाहिताः॥ २६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे
भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्।
येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य
वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे
दशस्यै॥ २७॥

व्यष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्धर्ष पृथिवीमभितो
मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं
परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे।
वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः।
यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥ २८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं
मृत्युम्। अवमं मध्यमश्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्।
एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु
मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥ २९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेव
संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति।

चतुर्मा॑सि च॒ सम्प्र॑ति। पृ॒च्छामि॑ त्वां पाप॒कृतः॑। यत्र॒ या॑तय॒ते
य॑मः। त्वं नस्तद्व॒ह्मन् प्र॑ब्रूहि। य॒दि वै॑त्थाऽस॒तो गृ॑हान्॥ ३०॥

क॒श्यपा॑दु॒दिताः॑ सू॒र्याः। पा॒पात्रि॑र्घ्नन्ति॒ सर्व॑दा। रोद॒स्योन्त॑र्देशेषु।
तत्र॒ न्यस्य॑न्ते॒ वास॒वैः। तेऽश॑रीराः प्रप॒द्यन्ते॑। य॒थाऽपु॑ण्यस्य॒
कर्म॑णः। अपा॑ण्य॒पाद॑केशा॒सः। तत्र॒ तेऽयो॑नि॒जा ज॑नाः।
मृ॒त्वा पुन॑र्मृत्युमा॑पद्यन्ते। अ॒द्यमा॑नाः स्व॒कर्म॑भिः॥ ३१॥

आशा॑तिकाः क्रि॒मय॑ इ॒व। ततः॒ पूय॑न्ते॒ वास॒वैः। अपै॑तं मृ॒त्युं
ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। स ख॒ल्वैव॑ वि॒द्वद्वा॑ह्मणः। दी॒र्घश्रु॑त्तमो
भ॒वति॑। कश्य॑प॒स्याति॑थिः सिद्धग॑मनः सिद्धाग॑मनः। तस्यै॒षा
भ॒वति॑। आय॑स्मिन्त्स॒प्त वा॑स॒वाः। रोह॑न्ति प॒र्व्या रु॑हः॥ ३२॥

ऋषि॑र्ह दी॒र्घश्रु॑त्तमः। इन्द्र॑स्य घ॒र्मो अ॑ति॒थिरि॑ति।
कश्य॑पः पश्य॑को भ॒वति॑। यत्सर्वं॑ परिपश्यतीति॑
सौ॒क्ष्म्यात्। अथाग्ने॑रष्टपुरुष॒स्य। तस्यै॒षा भ॒वति॑। अग्ने॑
नय॑ सु॒पथा॑ रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ दे॒व व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। यु॒यो॒र्ध्यस्म॑ञ्जु॒हुरा॒णमे॑नः। भूयि॑ष्ठां ते नम उ॒क्तिं
वि॒धेमे॑ति॥ ३३॥

[८]

अ॒ग्निश्च॑ जा॒तवे॑दाश्च। स॒हो॒जा अ॑जि॒राप्र॑भुः। वै॒श्वान॑रो
न॒र्यापा॑श्च। प॒ङ्क्ति॑रा॒धाश्च॒ सप्त॑मः। वि॒सर्पे॑वाऽष्ट॒मोऽग्नी॑नाम्।
ए॒तेऽष्टौ॑ व॒सवः॑, क्षि॒ता इ॒ति। यथ॑र्त्वे॒वाग्ने॑रर्चि॒र्वर्ण॑विशेषाः।

नीलार्चिश्च पीतका^१र्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैका-
दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला
अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं
वैद्युतो^२ हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः।
विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकाम^३ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानुभ्राट्। अङ्घ्रिर्बम्भारिः।
हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्तसूर्यवर्चाः।
कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च
देवा^४ गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो^५ हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि
तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी
बभ्रुवुषी^६। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो^७ विशेषणम्।
अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः
स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो^८ धूपयः। श्वापयो गृहमेधा^९श्चेत्येते। ये
चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति।
वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा
तैरुदीरिताः। अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति।
समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय

इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तार॑म्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत। ज॒मद॑ग्निराप्यायते। छन्दो॑भिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोम॑स्य तृ॒तासः॑॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छ्रु॑ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोम॑पा (३) असोम॑पा (३) इति निगद॑व्याख्या॒ताः॥४०॥

[९]

स॒हस्र॑वृ॒दि॒यं भू॑मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भु॒ज्यु॑नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑ जग॒तस्प॑ती। जा॒या भू॑मिः प॑तिव्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पु॒त्रो बृ॑हस्प॑ती रु॒द्रः। स॒रमा॑ इति स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रिव स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॒थः स्व॑धावन्तौ। भ॒द्रा वा॑ पू॒षणा॑वि॒ह रा॒तिर॑स्तु। वा॒सा॒त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ꣳ सखा॑यौ। ताव॑श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा ह॒वं मे। शु॒भस्प॑ती आ॒गत॑ꣳ सूर्य॑या स॒ह। त्यु॒ग्रो॒ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुनो॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः। अ॒न्त॒रि॒क्षप्रु॒ङ्गिर॑पोदकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्ष॒प॒स्त्रि॒हा॒ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्यु॒मू॒ह॒थुः
प॒त॒ङ्गैः। स॒मु॒द्र॒स्य॒ ध॒न्व॑न्ना॒र्द्र॒स्य॑ पा॒रे। त्रि॒भी॒रथैः॑ श॒त॒प॑द्भिः
ष॒ड॒श्वैः। स॒वि॒तारं॑ वि॒त॑न्वन्तम्। अ॒नु॒ब॒ध्रा॒ति॒ शा॒म्ब॒रः।
आ॒प॒पूर॑ष॒म्ब॒रश्चै॒व। स॒वि॒तारे॒प॒सो॑ऽभवत्। त्य॑ सु॒तृ॒प्तं
वि॑दि॒त्वै॒व। ब॒हु॒सो॒म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अ॒न्वे॒ति॒ तु॒ग्रो व॑क्रिया॒न्त॒म्। आ॒य॒सू॒या॒न्त्सो॒म॑तृ॒प्सु॒षु। स
स॒ङ्गाम॑स्त॒मो॒द्यो॑ऽत्यो॒तः। वा॒चो गाः॑ पि॒पा॒ति॒ तत्। स
त॒द्गो॒भिः स्त॒वा॑ऽत्ये॒त्य॒न्ये। र॒क्ष॒सा॑न॒न्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वे॒ति॒
परि॑वृ॒त्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अ॒श्वि॒ना। ते ए॒ते द्युः॑ पृ॒थि॒व्योः।
अ॒ह॒र॒हृ॒र्ग॒र्भं द॑धाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒त्सा॑व॒हो॒रा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अ॒हः॑। दि॒वो रा॒त्रिः।
ता अ॒वि॑सृ॒ष्टौ। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ।
अ॒ग्नि॒श्चा॒दि॒त्यश्च॑। रा॒त्रेर्व॒त्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अ॒हो॑ऽग्निः॥४५॥
ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अ॒वि॑सृ॒ष्टौ। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ
व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वै॒द्युत॑श्च। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वै॒द्युत॑ आ॒दि॒त्यस्य॑। ता
अ॒वि॑सृ॒ष्टौ। द॒म्प॒ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नी॒हारश्च॑। वृ॒त्र॒स्यो॒ष्मा। वै॒द्युत॑स्य॒ नी॒हारः॑। तौ ता॒वे॒व
प्र॒ति॒प॒द्ये॒ते। से॒य॑ रा॒त्रीं ग॒र्भि॒णीं पु॒त्रेण॑ सं॒व॑सति। तस्या॒ वा
ए॒तदु॒ल्ब॒णम्। य॒द्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भि॒ण्या॑ उ॒ल्ब॒णम्।
ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्ब॒णम्। प्र॒ज॒यि॒ष्णुः प्र॒ज॒या च॑ प॒शुभि॑श्च भ॒वति॑।
य ए॒वं वे॒द। ए॒तमु॒द्यन्त॑म॒पि॒यन्तं॑ चे॒ति। आ॒दि॒त्यः पु॒ण्य॑स्य

वृत्सः। अथ पर्वित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

प॒र्वित्र॑वन्तः प॒रिवा॑ज॒मास॑ते। पित॑र॒षां प्र॒लो अ॒भिर॑क्षति व्र॒तम्।
म॒हः सं॒मुद्रं॑ वरु॒णस्ति॑रोद॒धे। धी॒रा इ॒च्छेकु॑र्ध॒रुणे॑ष्वार॒भम्।
प॒र्वित्रं॑ ते॒ वित॑तं ब्रह्म॑ण॒स्पते॑। प्रभु॑र्गात्राणि पर्य॑षिवि॒श्वतः॑।
अत॑प्ततनू॒र्न तदा॑मो अ॒श्रुते। शृ॒तास॑ इ॒द्वह॑न्त॒स्तत्स॑मा॒शत।
ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अ॒स॒तः स॒द्ये तत॑क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। सर्वे॑ऽत्रयो अ॒ंगस्त्य॑श्च। नक्ष॑त्रैः
शङ्क॑तोऽव॒सन्। अथ॑ स॒वितुः॑ श्यावा॒श्वस्या॑ऽव॒र्तिक॑मस्य।
अ॒मी य ऋ॒क्षा नि॑हि॒तास॑ उ॒च्चा। नक्तं॑ दद॒श्चे कु॑ह॒चिदि॑वैयुः।
अद॑ब्धानि वरु॒णस्य॑ व्र॒तानि॑। वि॒चाक॑श॒च्चन्द्र॑मा॒ नक्ष॑त्रमेति।
तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यम्। भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीम॒हि॥४९॥

धि॒यो यो नः॑ प्रचो॒दया॑त्। तत्स॑वि॒तुर्वृ॑णीमहे। व॒यं दे॒वस्य॑
भो॒ज॒नम्। श्रेष्ठ॑ सर्व॒धात॑मम्। तुरं॑ भर्ग॑स्य धीम॒हि।
अपा॑ंगू॒हत॑ स॒विता॒ तृभी॑न्। सर्वा॑न्दि॒वो अ॒न्य॑सः। नक्तं॑
ता॒न्य॑भ॒वन्द्दृ॒शे। अ॒स्थ्य॒श्चा सम्भ॑विष्यामः। नाम॒ नामै॒व नाम॑
मै॥५०॥

नपु॑ंसकं पु॒मांश्च॑स्मि। स्था॒वरो॑ऽस्म्यथ॒ जङ्ग॑मः।
य॒जेऽय॑क्षि॒ यष्टा॑हे च। मया॑ भू॒तान्य॑यक्षत। प॒शवो॑ मम
भू॒तानि॑। अनू॒बन्धो॑ऽस्म्य॒हं वि॒भुः। स्त्रियः॑ स॒तीः। ता उ॑मे

पु॒ंस आ॑हुः। पश्य॑दक्ष॒ण्वान्नवि॑चेत॒दन्धः। क॒विर्यः पु॒त्रः स
इ॒मा चि॑केत॥५१॥

यस्ता वि॑जा॒नात्सवि॑तुः पि॒तास॑त्। अ॒न्धो म॑णिम॒विन्द॑त्।
तम॑नङ्गुलि॒राव॑यत्। अ॒ग्नीवः॑ प्रत्य॑मुश्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त्।
ऊ॒र्ध्वमूल॑म॒वाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो वेद॑ सम्प्र॑ति। न स जा॒तु
जनः॑ श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा मा॒र्यादि॑तिः। ह॒सित॑ रु॒दितं॑
गी॒तम्॥५२॥

वीणा॑पणव॒लासि॑तम्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्किञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑
स्ने॒व वि॒द्धि॑ तत्। अ॒तृष्य॑स्तृष्य॒ध्याय॑त्। अ॒स्माज्जा॒ता
मे॒ मिथू॑ चरन्। पु॒त्रो निर्ऋ॑त्या॒ वैदे॒हः। अ॒चेता॑ यश्च
चेत॑नः। स॒ तं म॑णिम॒विन्द॑त्। सोऽन॑ङ्गुलि॒राव॑यत्। सोऽ॒ग्नीवः॑
प्रत्य॑मुश्चत्॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त्। नैतमृ॑षिं विदित्वा न॒गरं प्र॑विशेत्। य॒दि
प्र॒विशे॑त्। मि॒थौ चरि॑त्वा प्र॒विशे॑त्। तत्स॒म्भवं॑स्य व्र॒तम्।
आ॒तम॑ग्रे र॒थं ति॑ष्ठ। एका॑श्चमेक॒योज॑नम्। एकच॑क्रमेक॒धुरम्।
वा॒तघ्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षो॑ या॒तु स॑ज्जति। यच्चे॒तान् रोहि॑ताश्चा॒ग्नेः। र॒थे
यु॒क्त्वाऽधि॑तिष्ठति। एक॒या च द॑शभिश्च॒ स्वभू॑ते। द्वाभ्यामिष्ट॒ये
वि॑श॒त्या च। तिसृ॑भिश्च वह॒से त्रि॑श॒ता च। नियु॑द्धिर्वा॒यवि॑ह
ता॑ विमुश्च॥५५॥

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्धमऽऽध॑म् सन्ध॑म्। आ॒दित्ये
चन्द्र॑वर्णा॒नाम्। गर्भ॑माधै॒हि यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः
सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वारा॑दं ज॒नया॑ग्रेऽग्निम्। य
एको॑ रु॒द्र उच्य॑ते। अ॒स॒ङ्ख्या॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्मर्य॑ते॒ न च
दृश्य॑ते॥ ५६॥

ए॒वमे॒तं नि॑बोधत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोमभिः।
मा त्वा के॒चिन्नि॑येमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॒हि।
मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि म॒यूर॑रोमभिः। मा मा
के॒चिन्नि॑येमु॒रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि। अणु॑भिश्च
म॑हद्भिश्च॥ ५७॥

नि॒घृष्वैर॑स॒मायु॑तैः। का॒लैर्हरि॑त्व॒माप॑नैः। इन्द्रऽऽया॑हि
स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वे॑त॒सिक॑द्रुकः।
स॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वणैः॑। नित्या॒स्तेऽनु॑च॒रास्त॒वा। सु॒ब्रह्म॑ण्योः
सु॒ब्रह्म॑ण्योः सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्रऽऽग॑च्छ॒ हरि॑व आ॒गच्छ॑
मे॒धाति॑थेः। मे॒ष वृ॑षणश्च॑स्य मे॒ने॥ ५८॥

गौ॒राव॑स्क॒न्दिन्न॑ह॒ल्यायै॑ जा॒र। कौ॒शिक॑ब्रा॒ह्मण॑ गौ॒तम॑ब्रुवा॒ण।
अ॒रु॒णाश्वा॑ इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथि॒वि॒क्षितः॑। अ॒ष्टौदि॑ग्वा॒स॒सो॒ऽग्नयः॑।
अ॒ग्निश्च॑ जा॒तवे॑दा॒श्चेत्ये॑ते। ताम्रा॑श्वा॒स्ताम्र॑थाः।
ताम्र॑वर्णा॒स्तथा॑ऽसि॒ताः। दण्ड॑ह॒स्ताः॑ खाद॒ग्दतः॑। इतो॑ रु॒द्राः
परा॑ङ्ग॒ताः॥ ५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इति। बृहस्पतिश्च सविता च।
 विश्वरूपैरिहऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषा इति
 तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च। कालावयवानामितः
 प्रतीज्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
 करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति।
 वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि।
 ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद
 न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्।
 अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न
 चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममं
 दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं
 महीम् षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता
 स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः।
 अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये
 जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैत्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्य
 युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदितिः।

ताननु॒क्र॑मिष्या॒मः। मि॒त्रश्च॑ वरु॒णश्च॑। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑।
अ॒ंशश्च॑ भग॑श्च। इन्द्रश्च॑ वि॒वस्वा॑श्चेत्येते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो
ह॒ंसः शु॑चिषत्। ब्रह्म॑जज्ञानं॒ तदि॒त्प॒दमि॑ति। गर्भः
प्रा॒जाप॒त्यः। अथ॑ पु॒रुषः स॒प्त पु॒रुषः॥६३॥

[यथा॒स्थानं॑ गर्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒प॒न्न॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॑देति॑। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायो॑द॒गाः। अ॒सौ
यो॑ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमे॑ति॑। मा मे॑
प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ
य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः।
अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा
मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒
नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोत्स॑र्पन्ति
च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत्
मोत्सृ॑पत॥६५॥

इ॒मे मा॒सांश्चा॑र्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒
चोत्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शूनाम्। मा मम॑
प्रा॒णैरप॑प्रसृपत् मोत्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑

प्राणैरपंप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्।
मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां
भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्।
इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा
मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्।
इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोत्सर्पति च।
मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोत्सृपत्।
ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा
भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।
अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां
स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने
स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा
नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि।

व्यवदातीनाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वासुकिवैद्युतीनाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि।
 रजतानाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणाः
 रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाः रुद्राणीनाः
 स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाः रुद्राणीनाः स्थाने
 स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनाः रुद्राणीनाः स्थाने
 स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अवपतन्तीनाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि।
 वैद्युतीनाः रुद्राणीनाः स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः
 स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा
 भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि।
 नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस
 उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य
 स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं
 मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि।
 उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ
 यस्मिन्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो
 वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रेः
 पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्।
 त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति।
 आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि।
 चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने।
 एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि
 देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च
 सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्चा रश्मिपतयः।
 मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे
 सुत। महानाम्रीर्महामानाः। महसो महसुः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा

रक्षः। अ॒पाश्र्यु॑ष्णिम॒पार॑घम्। अ॒पा॑घ्रा॒मप॑चा॒वर्ति॑म्।
अ॒पदे॒वीरि॒तो हि॑त। व॒ज्रं दे॒वीर॒जीता॑श्च। भुव॑नं दे॒वसू॒वरीः।
आ॒दि॒त्यान॑दि॒तिं दे॒वीम्। योनि॑नो॒र्ध्वमु॒दीष॑त॥ ७६॥

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः।
स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳ संस्त॑नूभिः। व्य॒शेम॑ दे॒वहि॑तं॒ यदायुः॑।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
के॒तवो॑ अरु॒णास॑श्च। ऋ॒षयो॑ वा॒तर॑श॒नाः। प्र॒तिष्ठाꣳ श॒तधा॑
हि। स॒माहि॑ता॒सो सह॑स्र॒धाय॑सम्। शि॒वा नः॑ श॒न्तमा॑ भवन्तु।
दि॒व्या आप॑ ओष॑धयः। सु॒मृडी॒का सर॑स्वति। मा ते॒ व्योम॑
स॒न्दृशि॑॥ ७७॥

[२१]

योऽ॒पां पु॒ष्पं वेद॑। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमान् भ॑वति।
च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पां पु॒ष्पम्। पु॒ष्पवान् प्र॒जावा॑न् प॒शुमान् भ॑वति।
य ए॒वं वेद॑। योऽ॒पामा॑य॒तनं॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति।
अ॒ग्निर्वा अ॒पामा॑य॒तनम्। आ॒यत॑नवान् भवति। योऽ॒ग्नेरा॑य॒तनं॑
वेद॑॥ ७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आ॒पो वा अ॒ग्नेरा॑य॒तनम्। आ॒यत॑नवान्
भवति। य ए॒वं वेद॑। योऽ॒पामा॑य॒तनं॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान्
भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॑य॒तनम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो
वा॒योरा॑य॒तनं॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥ ७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽमुष्यं तपत आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्यं तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद॥८२॥

योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्यऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्यऽऽयतनं वेद। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्यऽऽयतनम्।

आयतनवान् भवति। य एवं वेद। योऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्न। सूर्ये शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः। तेऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णेः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सः स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं
चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती।
तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति। आपो वा
अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमांसन्तसलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपुर्णे
समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं
सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा
वदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे
समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो
मनीषेति। उपैन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं
वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तत्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य
यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय
उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो
रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्।
मम वैत्वङ्मांसम्। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्।
स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्।

तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स
इत आदायापः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य
उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत
उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा
दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि
वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत
उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची
दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति।
ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति।
ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा
दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि
पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुङ्गो हि ते
समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः
स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं
समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं
सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव

तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्।
तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः
प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य।
आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा।
सर्वमवरुद्ध। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाः रूपाणि।
मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति
वर्षा गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या
आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो
ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै
तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति।
तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः
पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति।
वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्गतीरिव
आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति।
तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य

उप॑दधाति। इ॒यं वै सं॑म्भा॒र्याः। अ॒स्यामे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
प॒ल्व॒ल्या गृ॑ह्णाति। ता उ॒परि॑ष्ठादुपाद॑धाति॥१०१॥

अ॒सौ वै प॑ल्व॒याः। अ॒मुष्या॑मे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। दि॒क्षूप॑दधाति।
दि॒क्षु वा आप॑ः। अ॒न्नं वा आप॑ः। अ॒द्ध्यो वा अ॒न्नं जा॑यते।
यदे॒वाद्ध्योऽन्नं॑ जाय॑ते। तदव॑रुन्धे। तं वा ए॒तम॑रु॒णाः के॒तवो॑
वा॒त॑र॒शना॑ ऋष॑योऽचि॒न्वन्। तस्मा॑दारुणके॒तुकः॑॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। के॒तवो॑ अरु॑णासश्च। ऋष॑यो वा॒त॑र॒शनाः।
प्र॒तिष्ठा॑ꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो स॒हस्र॑धा॒यस॑मि॒ति।
श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॑ग्निं चि॒नुते। य
उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॑त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाꣳ सं॑र्व॒त्वाय॑।
पु॒ष्कर॑प॒र्णꣳ रु॒क्मं पु॑रुष॒मित्यु॑प॑दधाति। तपो॒ वै पु॑ष्करप॒र्णम्।
स॒त्यꣳ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्।
याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तदव॑रुन्धे। कूर्ममु॑प॑दधाति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑व॑रुन्धे। अथो॑
स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒मंष्ट्रै॑। आप॑मा॒पाम॑पः सर्वाः॑।
अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमु॑तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह
सं॑श्चस्कर॒द्धिया॑ इति॑। वा॒य्वश्चा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं
पृ॒णच्छि॑द्रं पृ॒ण॥१०५॥

यास्ति॒स्रः पर॑म॒जाः। इन्द्र॒घोषा वो॒ वसु॑भिरे॒वाह्ये॒वेति॑।
 पञ्च॒चितय॑ उप॑दधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तं चि॑नुते।
 लो॒कं पृ॑णया द्वितीया॒मुप॑दधाति। पञ्च॑ पदा॒ वै वि॒राट्।
 तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः
 पादः॑। प॒रोर॑जाः पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॒ति॑तिष्ठति। य ए॒तम॒ग्निं
 चि॑नुते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णीयो॒पसमा॑धाय। तम॒भित ए॒ता अ॒बीष्टका॑ उप॑दधाति।
 अ॒ग्निहो॒त्रे दर्श॑पूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑
 आहुः। सर्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्विति॑। अथ॑ ह स्माहारुणः
 स्वा॒यम्भुवः॑। सा॒वि॒त्रः सर्वो॑ऽग्निरित्यन॑नुषङ्गं म॒न्यामहे॑। नाना॑
 वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः।
 क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
 चा॒तुर्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं
 चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वाक्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
 इ॒ममा॑रुणकेतुक॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः।
 वृषा॑णौ स॒स्फाल॑येत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॑षज्यः।
 सो॒त्तर॑वेदिषु॑ क्र॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्तर॑वेद्या॒ ह्य॒ग्निश्ची॒यते॑।
 प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान्
भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत्
पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान्
भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षणको भवति।
य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्।
भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरश्चिन्वीत।
वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो
यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा
वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्।
वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं
कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा
एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनन्तिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं
वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः।
य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं
च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु।

आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः।
सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं
कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वप्ता।
अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण
सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको
ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनऽऽवृतां
पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः।
विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरं
हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी।
इह चांमुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी
मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते।
अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च
ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः।
अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि
च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तु-

भिर्व्यक्तम्॥११८॥

य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। नृ मु॑णन्तु नृपा॒त्वर्यः॑। अ॒कृ॒ष्टा ये
च॒ कृ॒ष्टजाः॑। कु॒मारी॑षु क॒नीनी॑षु। जा॒रिणी॑षु च॒ ये हि॒ताः।
रेतः॑ पीता॒ आण्ड॑पीताः। अ॒ङ्गारे॑षु च॒ ये हु॒ताः। उ॒भया॑न्
पु॒त्रपौ॒त्रका॑न्। यु॒वेऽहं॑ य॒मराज॑गान्। श॒तमि॒त्रु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॒ यद्व॒ह्म विल॒बम्। पि॒तृणां॑ च॒ यम॑स्य॒ च।
वरु॑णस्याश्विनो॒रग्रेः॑। म॒रुता॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒मप्र॑यवणं मे
अस्तु। स ह्ये॒वास्मि॑ स॒नात॑नः। इति॑ नाको ब्र॒ह्मिश्र॑वो॒ रायो॑
धनम्। पु॒त्राना॑पो॒ देवी॑रि॒हऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपे॒तो निर्ऋ॑तिः ह॒थः। परि॑बाधः
श्वेत॑कुक्षम्। नि॒जङ्घः॑ श॒बलो॑दरम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह।
अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दशः॑। ई॒र्ष्या॒सूये॑ बु॒भुक्षा॑म्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑
दी॒धिरे। रथे॑न किं॒शुका॑व॒ता। अ॒ग्ने नाश॑य स॒न्दशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषै॑। स नो॑
य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य॒ स्वरा॑जे। हृ॒दो
अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तद्यु॑योत। म॒योभू॑र्वातो॒ विश्व॑कृ॒ष्टयः॑ सन्त्व॒स्मे।
सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धीर्दे॒वगो॑पाः। यो गर्भ॑मोष॒धीना॑म्। गवा॑
कृ॒णोत्य॑र्व॒ताम्। प॒र्जन्यः॑ पु॒रुषी॑णाम्॥१२२॥

[२९]

पुन॑र्मा॒मै॒त्विन्द्रि॒यम्। पुन॑रायुः पुन॑र्भगः। पुन॑र्ब्राह्म॒णमैतु॑
मा। पुन॑र्द्रवि॒णमैतु॑ मा। यन्मे॒ऽद्य रे॒तः पृथि॑वीमस्कान्।
यदोष॑धीर॒प्यसं॒रद्य॑दापः। इ॒दं तत्पुन॑राददे। दी॒र्घायु॑त्वाय॒
वर्च॑से। यन्मे॒ रेतः॑ प्रसि॒च्यते। यन्म॒ आजा॑यते पुनः॑। तेन॑
माम॒मृतं॑ कुरु। तेन॑ सुप्र॒जसं॑ कुरु॥१२३॥

[३०]

अ॒द्ध्यस्ति॒रोऽधा॑ऽजायत। तव॑ वैश्रव॒णः स॒दा। ति॒रोऽधे॑हि
सप॒त्नान्नः॑। ये अपो॑ऽश्रन्ति॑ केचन। त्वा॒ष्ट्रीं मा॒यां वैश्र॑व॒णः।
रथ॑ सहस्र॒वन्धु॑रम्। पुरु॒श्चक्र॑ सहस्राश्वम्। आ॒स्थायाया॑हि
नो ब॒लिम्। यस्मै॑ भू॒तानि॑ ब॒लिमा॑वहन्ति। धनं॑ गावो ह॒स्ति
हि॒रण्य॑मश्वान्॥१२४॥

असा॑म सु॒मतौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रियं॑ बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं
वि॒राज॑म्। सु॒दर्श॑ने च॒ क्रौञ्चे॑ च। मै॒नागे॑ च॒ म॒हागि॑रौ।
श॒तद्वा॒ट्टार॑गम॒न्ता। स॒ह्यार्य॑ नग॒रं तव॑। इति॑ मन्त्राः।
कल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॑ ब॒लिः हरे॑त्। हि॒रण्य॑नाभये॑
वि॒तुद॑ये॒ कौबे॑रायायं ब॒लिः॥१२५॥

सर्व॑भूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हृत्वोप॑तिष्ठेत्।
क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वैश्र॑व॒णः। ब्राह्म॑णा वयुः॒ स्मः। नम॑स्ते
अस्तु॑ मा मां हि॒ंसीः। अस्मात्प्र॑विश्यान्नम॒द्धीति॑। अथ
तम॑ग्निमा॑दधीत्। यस्मिन्ने॒तत्कर्म॑ प्र॒युञ्जी॑त्। ति॒रोऽधा॑ भूः।

तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां
लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत।
यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा
भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः
स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः
सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः
सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था
न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये
श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवंधीत्। मयि
स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय
कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो
ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो
अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु।
दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम
सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः

समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी।
चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्धिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्विन्द्रियमि-
त्येतेनऽनुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥
असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये।
चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति
व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः।
अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं सङ्स्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा
नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे।
धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्।
यथाशक्ति वा। एवङ्स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत।
तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तूयामि। व्यशेम देवहितं यदायुः।
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां
वयं स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः
सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा
अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं
लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्
प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो
यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते
यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजत वा
यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं
बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं
प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान्
प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीतऽऽदित्यो
नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति
तस्मादुत्तिष्ठन्तं ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति
यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम

शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां
 गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो
 वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति
 यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानम् अवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं
 यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं
 भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं
 वेद॥ २॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
 मुश्चतर्तस्यर्तेन मामिता देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृत-
 मूदिमा। तस्मान्न इह मुश्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन
 द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं
 चानृतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः।
 ते नो मुश्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिमा। सजातशंसादुत
 जामिशंसाज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं
 देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥ ३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्ज्यां शिश्रैर्यदनृतं
 चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुश्चतु
 चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन
 सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
 ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह

येन॑ य॒मस्य॑ नि॒धिना॒ चरा॑मि। ए॒तत्तद॑ग्रे अ॒नृ॒णो भ॑वामि
जी॒वन्ने॒व प्र॒ति तत्ते॑ द॒धामि॑। य॒न्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॑
यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॑श॒साति॑कामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता
यदा॑प॒ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं नो॑
अ॒ग्रे त्वम॑ग्रे अ॒यासि॑॥४॥

[३]

यददी॑व्य॒नृ॒णम॒हं ब॒भूवा॑दित्स॒न्वा स॒ञ्जग॑र॒ जनै॑भ्यः।
अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दिन्द्र॑श्च संविदा॒नौ प्र॑मु॒ञ्चता॑म्। यद्ध॒स्ताभ्या॑
च॒कर॑ किल्बि॒षाण्य॒क्षाणां॑ व॒श्रुमु॑प॒जिघ्र॑मानः। उ॒ग्रं प॒श्या
च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च॒ तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उ॒ग्रं प॒श्ये
रा॒ष्ट्रभृ॑त्किल्बि॒षाणि॑ यदक्ष॒वृत्त॑म॒नुद॑त्तमे॒तत्। ने॒त्रं ऋ॑णानृ॒णव॑
इत्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑र॒ञ्जुरा॑य। अ॒व ते॒ हेळ॑
उदु॑त्त॒ममि॑मं मे॒ वरुण॑ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अ॒ग्रे स त्वं
नो अ॒ग्रे। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको॒ निर्ऋ॑थो यश्च॑ निस्व॒नः।
तेऽ(१)स्मद्य॑क्ष्म॒मना॑ंगसो दू॒रादूर॑म॒चीच॑तम्। निर्य॑क्ष्मम॒चीच॑ते
कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मत्स॑मृच्छा॒तै तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि। दुःश॒ःसा॒नुश॒ःसा॒भ्यां घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च।
तेना॒न्योऽ(१)स्मत्स॑मृच्छा॒तै तम॑स्मै प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा
प॒र्यसा॑ स॒न्तनू॑भिर॒गन्म॑हि॒ मन॑सा॒ स॒ शिवे॑न। त्वष्टा॑ नो
अत्र॒ विद॑धातु रा॒योऽनु॑मार्ष्टु॒ तन्वो॑(१) यद्वि॒लिष्ट॑म्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒द्यम॑ग्निर्वरे॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति
 परा॒यक्ष्म॑ सुवामि ते। आ॒युर्दा अ॑ग्रे ह॒विषो॑ जुषा॒णो
 घृत॑प्रतीको घृतयो॑निरेधि। घृतं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒ गव्यं॑
 पि॒तेवं पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादिमम्। इ॒मम॑ग्न आ॒युषे॑ वर्च॑से कृधि
 ति॒ग्ममो॑जो वरुण॒ सः शि॑शाधि। मा॒तेवा॑स्मा अ॒दिते॑ शर्म
 यच्छु॒ विश्वे॑ देवा॒ जर॑दष्टिर्यथाऽस॑त्। अ॒ग्न आ॒यूँषि॑ पव॒स
 आ सु॒वोर्ज॑मिषं च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्रे पव॑स्व
 स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं मयि॑ पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॑षिः पव॑मानः पा॒ञ्चज॑न्यः पु॒रोहि॑तः। तमी॑महे
 महा॑ग॒यम्। अ॒ग्रे जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताजा॑तवेदो
 नुद॑स्व। अ॒स्मे दी॑दिहि सु॒मना॒ अहे॑ळ॒ञ्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒वरू॑थ
 उ॒द्भौ। सह॑सा जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्प्र॑त्यजा॒ताजा॑तवेदो
 नुद॑स्व। अधि॑ नो ब्रूहि सु॒मन॑स्यमा॒नो व॒यः स्या॑म
 प्र॑णु॒दा नः स॒पत्नान्। अ॒ग्रे यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो
 जि॒घाँस॑ति। ताँस्त्वं वृ॒त्रहं॑ जहि॒ वस्व॑स्मभ्य॒माभ॑र। अ॒ग्रे
 यो नो॑ऽभि॒दास॑ति स॒मानो॑ यश्च॒ निष्प॑ः। तं व॒यः स॒मिधं॑
 कृ॒त्वा तु॒भ्यम॒ग्रेऽपि॑ दध्म॑सि॥७॥

यो नः॑ शपा॒दश॑पतो॒ यश्च॑ नः॑ शप॑तः शपा॑त्। उ॒षाश्च॑ तस्मै॑
 नि॒मृक्क॒ सर्वं॑ पा॒पः स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॒ यो र॑णो
 म॒र्तोऽभि॑दास॑ति देवाः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तो॒ मा तस्यो॑च्छे॒षि

किं च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जा॒तवे॒दो यं चा॒हं द्वेष्मि॒ यश्च॒
 मा॒म्। सर्वा॑ऽस्ता॒नग्रे॒ सन्द॑ह॒ याऽश्वा॑हं द्वेष्मि॒ ये च॒ मा॒म्।
 यो अ॒स्मभ्य॑म॒राती॒याद्य॑श्च॒ नो द्वे॑ष॒ते ज॒नः। नि॒न्दा॒द्यो
 अ॒स्मान्दि॒प्साच्च॒ सर्वा॑ऽस्ता॒न्मष्म॑षा॒ कुरु॑। स॒शितं॑ मे
 ब्र॒ह्म स॒शितं॑ वी॒र्या(१)म्ब॒लम्। स॒शितं॑ क्ष॒त्रं मे जि॒ष्णु
 यस्या॒हमस्मि॑ पु॒रोहि॑तः। उ॒दे॒षां बा॒हू अ॒तिर॒मुद्व॑र्चो॒ अथो॒
 ब॒लम्। क्षि॒णोमि॑ ब्र॒ह्मणा॒ऽमित्रा॑नु॒न्नयामि॑ स्वा(१)म् अ॒हम्।
 पु॒नर्म॑नः पु॒नरा॑यु॒र्म आ॒गात्पु॑न॒श्चक्षुः॑ पु॒नः श्रो॑त्रं म॒ आ॒गात्पु॑नः
 प्रा॒णः पु॒नरा॑कू॒तं म॒ आ॒गात्पु॑न॒श्चित्तं॑ पु॒नरा॑धी॒तं म॒ आ॒गात्।
 वै॒श्वान॒रो मेऽद॑ब्ध॒स्तनू॑पा अ॒व॒बा॒धतां॑ दुरि॒तानि॑ वि॒श्वा॥८॥

[५]

वै॒श्वान॒राय॑ प्र॒तिवे॑द॒यामो॒ यदी॑नृ॒णः स॑ङ्ग॒रो दे॒वता॑सु। स
 ए॒तान्पा॑शा॒न् प्र॒मुच॑न् प्र॒वेद॑ स नो॒ मुञ्चा॑तु दुरि॒ताद॑व॒द्यात्।
 वै॒श्वान॒रः प॒व॒या॒न्नः प॒वि॒त्रैर्य॑त्स॑ङ्ग॒रम॑भि॒धावा॑म्या॒शाम्।
 अ॒ना॒जा॒न॒न्म॒नसा॑ याच॑मा॒नो यद॑त्रै॒नो अ॒व॒ तत्सु॑वामि।
 अ॒मी ये सु॒भगे॑ दि॒वि वि॒चृ॒तौ ना॒म ता॑र॒के। प्रे॒हामृ॑त॒स्य
 यच्छ॑तामे॒तद्व॒द्धक॑मोच॑नम्। वि॒जि॒हीर्ष्व॒ लो॒का॒न्कृ॑धि
 ब॒न्धा॒न्मुञ्चा॑सि॒ बद्ध॑कम्। यो॒नैरि॒व प्र॑च्यु॒तो गर्भः॑ सर्वा॑न्
 प॒थो अ॑नु॒ष्व। स प्र॑जा॒न॒न्प्रति॑गृ॒णीत॑ वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः
 प्रथ॑म॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्द॒त्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॑दच्छि॒त्रं
 तन्तु॑म॒नुस॑श्चरे॒म॥९॥

त॒तं तन्तु॑मन्वे॒के अनु॑ सञ्चर॑न्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमाय॑नवत्।
 अ॒बन्ध्वे॒के द॑द॒तः प्र॒यच्छा॑द्वातुं॒ चेच्छ॑क्र॒वाँ॒सः स्व॑र्ग ए॒षाम्।
 आर॑भे॒थामनु॑ स॒र॑भे॒थाँ॒ समानं॑ पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वा॑
 पूर्तं॑ परि॒विष्टं॑ यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्रायै॒ह जा॒याप॑ती स॒र॑भे॒थाम्।
 यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म।
 अ॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒देन॑सो गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता या॒नि
 च॒कृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॑ भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒शस्त॑
 ए॒नः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृयाच्छं भ॒वासि॑ जा॒मि मि॒त्वा मा
 वि॑वित्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॑ म॒दन्ते॑ वि॒हाय॑ रोगं
 तन्वा(१)॑ स्वाया॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॑र्गे तत्र॑ पश्येम
 पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यद॒न्नम॑द्यन्तेन दे॒वा दा॑स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त
 वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑
 च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्निर्मा॑ तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। यद॒न्नम॑ग्निं
 बहु॒धा वि॑रू॒पं वा॒सो हि॑र॒ण्यमु॑त गा॒मजा॑मवि॒म। यद्दे॒वानां॑
 चक्षु॒ष्यागो॑ अ॒स्ति॒ यदे॒व किं॑ च॑ प्रतिज॒ग्राह॑म॒ग्निर्मा॑
 तस्मा॒दनृ॑णं कृ॒णोतु॑। यन्म॒या मन॑सा वा॒चा कृ॑तमे॒नः
 कदा॑चन। सर्व॑स्मा॒त्तस्मा॑न्मेळि॒तो मो॒ग्धि॒ त्वँ हि॑ वे॒त्थ
 यथा॑त॒थम्॥१०॥

[६]

वा॒तर॑श॒ना ह॒ वा ऋ॑षयः श्र॒म॒णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो

ब॑भूवु॒स्तानृष॑योऽर्थ॒माय॑ऽस्ते नि॒लाय॑मचर॒ऽस्तेऽनु॑प्रविशुः
 कू॒श्मा॒ण्डानि॒ ताऽस्तेष्व॑न्विन्द॒ञ्छृद्ध॑या च॒ तप॑सा च॒
 तानृष॑योऽब्रुवन्क॒था नि॒लायं॑ चर॒थेति॑ त ऋ॒षी॑नब्रुवन्त्रमो॑
 वोऽस्तु॒ भग॑वन्तोऽस्मिन्धा॑मि॒ केन॑ वः स॒पर्या॑मेति॒
 तानृष॑योऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रू॒त येना॑रे॒पसः॑ स्या॒मेति॒ त ए॒तानि॑
 सू॒क्तान्य॑पश्यन् यद्वै॒वा दे॒वहे॑ळ॒नं यददी॑व्य॒नृण॑म॒हं ब॑भूवऽऽयु॑ष्टे
 वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॑तैराज्यं जुहु॒त वैश्वान॑राय॒ प्रति॑वेदयाम॒
 इत्यु॑पतिष्ठ॒त यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॑ भ्रू॒णह॑त्याया॒स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒
 इति॒ त ए॒तैर॑जुहवु॒स्तेऽरे॒पसो॑ऽभवन्कर्मा॒दिष्वे॒तैर्जु॑ह्यात्पू॒तो
 दे॒वलो॒कान्त्सम॑श्नुते॥११॥

[७]

कू॒श्मा॒ण्डैर्जु॑ह्या॒द्योऽपू॑त इ॒व मन्ये॑त॒ यथा॑ स्ते॒नो यथा॑
 भ्रू॒णहै॒वमेष॑ भ॒वति॒ योऽयो॑नौ रे॒तः सि॒ञ्चति॑ यद॑र्वा॒चीन॑मेनो॑
 भ्रू॒णह॑त्याया॒स्तस्मा॑न्मुच्यते याव॒देनो॑ दी॒क्षामु॑पैति दीक्षित ए॒तैः
 सं॒तति॑ जु॒होति॑ संवत्स॒रं दी॑क्षितो भ॒वति॑ संवत्स॒रादे॒वऽऽत्मानं॑
 पु॒नीते॒ मासं॑ दीक्षितो भ॒वति॒ यो मा॑सः स संवत्स॒रः
 संवत्स॒रादे॒वऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॒ चतु॑र्विंशति॒रात्री॑र्दीक्षितो
 भ॒वति॒ चतु॑र्विंशति॒रर्ध॑मा॒साः संवत्स॒रः संवत्स॒रादे॒वऽऽत्मानं॑
 पु॒नीते॒ द्वाद॑श॒ रात्री॑र्दीक्षितो भ॒वति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑
 संवत्स॒रः संवत्स॒रादे॒वऽऽत्मानं॑ पु॒नीते॒ षड्रा॑त्रीर्दीक्षितो

भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवऽऽत्मानं
 पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री
 गायत्रिया एवऽऽत्मानं पुनीते न मांसमश्रीयान्न
 स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य
 व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वध्वर
 एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्यौदनं धानाः सक्तू
 घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्वींस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्
 ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त
 यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
 यदृचोऽध्यगीषत् ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि
 घृताहुतयो यत्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो
 मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतप
 देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते
 देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति
 यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः

स्वधा करोत्यप्यपस्तपितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्धूतेभ्यो बलिः
 हरति तद्धूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति
 तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यत्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
 यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः
 कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य
 कूल्या यत्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो
 मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्त्स्वधा अभिवहन्ति
 यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यत्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वा-
 हुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवांस्तर्पयति त एनं तृप्ता
 आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च
 तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिर्दर्श उदीच्यां
 प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीर्योपविश्य
 हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
 शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामति
 तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूंषि
 यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ

प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते
 तेनार्थवर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा
 प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनां रसो
 यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा
 सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा
 वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन्
 यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति
 य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः
 स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्ताथ
 सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवानं सविता
 श्रियः प्रसविता श्रियमेवऽऽप्रोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
 छन्दांसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति ह
 स्मऽऽह शौच आह्वेय उत्तरण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत
 ब्रजन्नुतऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी
 पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे
 नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो
 यद्वाह्मणस्तस्मात्तरहि तेऽक्षिणं तपति तदेषाऽभ्युक्ता।
 चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा-
 द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति
 स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक्
 सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
 उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षं
 हविः स्तनयिर्बुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो
 वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
 विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायां
 स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं
 नाकं रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तं ह वा इमां
 वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति
 भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं
 गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः
 समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उपस्युदिते
 व्रजं स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसं

स्वाध्यायमधीते॑ सर्वा॑ल्लौकाञ्जयति॑ सर्वा॑ल्लौकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति॑ तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मि॑-
 स्तृतीये॑ लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना॑ उत पितृयाणाः
 सर्वान्प॒थो अनृणा आक्षी॑येमेत्यग्निं वै जा॒तं पा॒प्मा ज॑ग्राह
 तं देवा आहु॑तीभिः पा॒प्मानमपा॑घ्नन्नाहु॑तीनां य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाभिर्दक्षि॑णानां ब्राह्म॒णेन॑ ब्राह्म॒णस्य॑ छन्दो॑भिश्छन्द॑साः
 स्वाध्या॑येनाप॑हतपाप्मा स्वाध्या॑यो देवप॑वित्रं वा एतत्तं
 योऽनू॑त्सृजत्यभा॑गो वाचि भ॑वत्यभा॑गो ना॒के तदेषा॑भ्युक्ता।
 यस्ति॒त्याजं॑ सखि॒विदः॑ सखा॑यं न तस्य॑ वाच्यपि॑ भा॒गो
 अस्ति॑। यदी॑ शृ॒णोत्य॒लकः॑ शृ॒णोति॑ न हि प्र॒वेदं सु॒कृतस्य॑
 पन्था॑मिति॒ तस्मा॑त्स्वाध्या॒योऽध्ये॑त॒व्यो यं यं॑ क्र॒तुमधी॑ते
 तेन॑ तेनास्येष्टं भ॑वत्यग्नेर्वा॒योरा॑दित्यस्य॒ सायु॑ज्यं गच्छति॑
 तदेषा॑भ्युक्ता। ये अ॒र्वाङ्मु॒त वा॑ पुरा॒णे वेदं॑ वि॒द्वाः संम॑भितो
 वदन्त्या॑दित्यमे॒व ते परि॑वदन्ति॒ सर्वे॑ अ॒ग्निं द्वितीयं॑
 तृतीयं॑ च ह॒ः समि॑ति॒ याव॑ती॒र्वै दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑
 ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑ ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे
 नम॑स्कु॒र्यान्ना॒श्लीलं॑ की॒र्तये॑दे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इ॒व वा॑ ए॒ष प्रे॒व रिच्य॑ते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑
 वा गृ॒ह्णाति॑ या॒जय॑त्वा॒ प्रति॑गृह्य॒ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्या॒यं
 वेद॑मधी॒यीत॑ त्रिरा॒त्रं वा॑ सावि॒त्रीङ्गा॒यत्रीम॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॑

दक्षिणा वरैणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि वरः ॥ २० ॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स
येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे
स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद
आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः
सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्तदक्षिणः
समृद्धतरः ॥ २१ ॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः
प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण
तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदाश्चकार सुदेवः काश्यपो यो
ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि
काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम
कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवऽऽत्मन्धत्ते
हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं
माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चऽऽयुष्मन्तं करोतु
मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं
प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वं सर्वतनुर्भूत्वा

सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत
इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
एवऽऽत्मानमायुरेवऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः
स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म
प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं
ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य
यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा
विष्णुरुहदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं
मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत्
इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं स वा एष दिव्यः शांकरः
शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते
नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य
क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि
त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः
शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता
 एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो
 नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं
 जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम
 ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते
 करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बरुहिः। केतो
अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो
हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु
नृम्णन्धात्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥१॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता।
वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय
वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥२॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाध्वर्युः। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता।
सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त
इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥३॥ [३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा।

अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी२ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा।
अच्छिद्रया जुहो॥ दिवि देवावृध२ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥ ४॥

सूर्यं ते नवं॥ ४॥ [४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्।
अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ।
अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम।
विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा
दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्ये
स्वाहा॥ ५॥

अपात्रीणि च॥ ५॥ [५]

वाग्धोता॥ दीक्षा पत्नी॥ वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो
हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे
स्वयम्भुवे स्वाहा॥ ६॥

वाग्धोता नवं॥ ६॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं
यशः। यज्ञश्च मे भूयात्। अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु
प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता।
स प्रतिष्ठा॥ ७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्।
अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं

यशः। विष्टाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥७॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णिधैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥ त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसंव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकुरेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥८॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा

सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्।
आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य
श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो
रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो
दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च
वृष्टिश्च। त्विषिश्चापंचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क् सूनृता
च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥१॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि
दक्षिणेऽग्रये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे।
मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः
कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामश्च समुद्रमाविश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा तै काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्।
वरुणायश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या
अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं

करुणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण
ओदनम्। समुद्रायार्पः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः
प्रलथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः।
स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति
जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देविदक्षिणे वैश्वानराय
रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु
प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता।
कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमा विश। कामेन
त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै। एषा ते काम दक्षिणा।
उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषम्पः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥१०॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्।
अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्ददशहोतारमर्णै।
अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः।
शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे
होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं
भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन

आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव
आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु
क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं
कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो
निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं
गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं
कवयो निचिक्युः। शतत्रियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं
देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रं राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो
निचिक्युः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य
पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
अनिर्भिण्णः सन्नथं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशं
शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं
कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादं षड्भौतुर्न
किलाविवित्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा
मनसोत क्लृप्ताः। तं षड्भौतारमृत्तुभिः कल्पमानम्।
ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्।

अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तु॑ न वि॒जान॑न्ति
दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मान॑ः शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ई॒शे। स॒प्तहो॑ता स॒प्तधा॒ विक्लू॑तः।
परे॑ण॒ तन्तुं॑ परि॒षिच्य॑मानम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्।
दे॒वाना॑ः॒ हृद॑यं॒ ब्रह्म॑न्विन्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कः॒
श्चोत॑न्तः॒ सरि॑रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्स॒प्त पे॑रवः। मे॒हन्ति॑
बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्। ब॒ह्वश्वा॑मिन्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य
पि॒न्वते। ब॒ह्वश्वा॑मिन्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः॒ श्रिय॑म्।
मह्य॑मिन्द्रो॒ निय॑च्छतु। श॒तः॒ शता॑ अ॒स्य यु॒क्ता ह॑रीणाम्।
अ॒र्वाडा॑ या॒तु वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाः॒
श्रिय॑म्। र॒श्मिरिन्द्रः॑ स॒विता मे॒ निय॑च्छतु॥२६॥

घृ॒तं ते॒जो मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॑यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ प॒तङ्गः॑
प॒टरी॑ सु॒पर्णः॑। दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा॒ य ए॒ति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॒दातु॑। प॒ञ्चा॒रं च॒क्रं परि॑वर्तते पृथु॑। हि॒र॒ण्यज्यो॑तिः
स॒रि॒रस्य॒ मध्ये॑। अज॑स्रं॒ ज्योति॑र्नभ॑सा॒ सर्प॑देति। स न॒ इन्द्रः॑
का॒मव॑रं द॒दातु॑। स॒प्त यु॑ञ्जन्ति॒ रथ॑मेकचक्रम्॥२७॥

एको॒ अश्वो॑ वहति स॒प्तना॑मा। त्रि॒णाभि॑ च॒क्रम॑ज॒रम॑न॒र्वम्।
येने॒मा वि॒श्वा भु॑वनानि तस्थुः। भ॒द्रं प॑श्यन्त॒ उप॑सेदु॒रग्रे॑। तपो॑
दी॒क्षामृ॑षयः सु॒र्विदः॑। ततः॑ क्ष॒त्रं ब॒लमो॑जश्च जा॒तम्। तद॒स्मै

दे॒वा अ॒भि सन्न॑मन्तु। श्वे॒तः र॒श्मिं बो॑भुज्यमा॒नम्। अ॒पां
ने॒तारं॑ भुव॑नस्य गो॒पाम्। इन्द्रं॑ निचि॑क्युः पर॒मे व्यो॑मन्॥ २८॥
रोहि॑णीः पिङ्ग॒ला ए॒क॑रूपाः। क्षर॑न्तीः पिङ्ग॒ला ए॒क॑रूपाः।
श॒तः स॒हस्रा॑णि प्र॒युता॑नि नाव्या॑नाम्। अ॒यं यः श्वे॒तो र॒श्मिः।
परि॑ सर्व॑मिदं जग॑त्। प्र॒जां प॒शून्धना॑नि। अ॒स्माकं॑ ददातु।
श्वे॒तो र॒श्मिः परि॑ सर्वं॑ बभू॒व। सुव॑न्मह्यं प॒शून् वि॒श्वरू॑पान्।
प॒तङ्ग॑म॒क्तम॑सुरस्य मा॒यया॑॥ २९॥

हृ॒दा प॑श्यन्ति॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। स॒मुद्रे॑ अ॒न्तः क॒वयो॑
विच॑क्षते। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। प॒तङ्गो॑ वाचं
मन॑सा बिभर्ति। तां ग॑न्ध॒र्वोऽव॑द॒द्गर्भे॑ अ॒न्तः। तां द्योत॑मानाः
स्व॒र्यं मनी॑षाम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॑ निपा॑न्ति। ये ग्रा॒म्याः
प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। अ॒ग्निस्ता॑
अ॒ग्रे प्र॑मु॒मोक्तु॑ दे॒वः॥ ३०॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। वी॒तः स्तु॑केस्तुके।
यु॒वम॒स्मासु॑ निय॑च्छतम्। प्र॒प्रं य॒ज्ञप॑ति॒न्तिर॑। ये ग्रा॒म्याः
प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑ सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। तेषां॑
स॒प्तना॑मिह रन्ति॑रस्तु। रा॒यस्पोषा॑य सु॒प्रजा॑स्त्वाय
सु॒वीर्या॑य। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः। वि॒रूपाः॑
सन्तो॑ बहु॒धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे प्र॑मु॒मोक्तु॑ दे॒वः।
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संवि॒दानः॑। इडा॑यै सृ॒प्तङ्घ्रि॑तव॑चराच॒रम्।

दे॒वा अ॒न्व॑वि॒न्दन्गु॑हां हि॒तम् । य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पाः ।
 वि॒रूपाः॑ स॒न्तो बहु॑धै॒करू॑पाः । तेषां॑ स॒प्ताना॑मि॒ह र॑न्ति॒रस्तु॑ ।
 रा॒यस्पोषा॑य सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॑य ॥ ३१ ॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे निर्यच्छ्रुत्वेकचक्रव्योमन्मायया
 दे॒व ए॒करू॑पा अ॒ष्टौ च॑ ॥ ११ ॥ [११]

स॒हस्र॑शी॒र्षा पु॑रुषः । स॒हस्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात् । स भू॒मिं वि॒श्वतो॑
 वृ॒त्वा । अत्य॑तिष्ठद्दशाङ्गु॒लम् । पु॑रुष ए॒वेद॑ सर्व॒म् । यद्भू॑तं यच्च
 भव्य॒म् । उ॒तामृ॑त॒त्वस्ये॑शानः । यद॒न्नेना॑ति॒रोह॑ति । ए॒तावा॑नस्य
 म॒हिमा॑ । अतो॒ ज्याया॑श्च पू॒रुषः॑ । [३२]

पादो॑ऽस्य वि॒श्वा भू॑तानि । त्रि॒पाद॑स्यामृ॒तं दि॒वि । त्रि॒पाद॑र्ध्व
 उ॒दैत्पु॑रुषः । पादो॑ऽस्ये॒हाभ॑वात्पुनः । ततो॒ विष्व॑ङ्म॒क्राम॑त् ।
 सा॒श॒ना॒न॒श॒ने अ॒भि । तस्मा॑द्वि॒राड॑जायत । वि॒राजो॒ अधि॑
 पू॒रुषः॑ । स जा॒तो अत्य॑रिच्यत । प॒श्चाद्भूमि॑मथो॒ पुरः॑ । [३३]

यत्पु॑रुषेण ह॒विषा॑ । दे॒वा य॒ज्ञम॑त॒न्वत॑ । व॒स॒न्तो
 अ॒स्यासी॑दाज्य॒म् । ग्री॒ष्म इ॒ध्मः श॒रद्ध॑विः । स॒प्तास्या॑स॒न्परि॑
 धयः॑ । त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः । दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः ।
 अब॑ध्न॒न्पुरु॑षं प॒शुम् । तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन् । पु॒रुषं
 जा॒तम॑ग्र॒तः । [३४]

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त । सा॒ध्या ऋ॑षयश्च॒ ये । तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः ।
 सम्भृ॑तं पृषदाज्यम् । प॒शूँस्ता॑श्च॒क्रे वा॒य॒व्यान् ।

आ॒र॒ण्यान्ग्रा॒म्याश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑हुतः। ऋचः॑ सा॒मानि
ज॒ज्ञिरे। छ॒न्दांसि॑ ज॒ज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॑स्तस्मा॑दजायत।
[३५]

तस्मा॑दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॑भयाद॑तः। गावो॑ ह ज॒ज्ञिरे
तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जावयः। यत्पु॑रुषं व्य॑दधुः। क॒तिधा
व्य॑कल्पयन्। मुखं॑ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॑रू पादा॑वुच्येते।
ब्रा॒ह्म॒णोऽस्य॑ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्यः कृतः॑। [३६]

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑। प॒द्भ्यां शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॑
मन॑सो जातः। चक्षोः॑ सूर्यो॑ अजायत। मुखा॑दिन्द्रश्चा॒ग्निश्च॑।
प्रा॒णाद्वा॒युर॑जायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः
सम॑वर्तत। प॒द्भ्यां भूमि॑र्दिशः॒ श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒कां
अ॑कल्पयन्। [३७]

वेदा॑हमे॒तं पु॑रुषं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं तम॑सस्तु
पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॑ धीरः। ना॒मानि॑
कृ॒त्वाऽभि॑वदन् यदास्ते॑। धा॒ता पु॑रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हारः।
श॒क्रः प्र॑वि॒द्वान्प्र॒दिश॑श्चत॑स्रः। तमे॒वं वि॒द्वान्मृ॑त इ॒ह भ॑वति।
ना॒न्यः प॒न्था अ॑य॒नाय॑ विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः।
ता॒नि धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑ महि॒मानः॑ सचन्ते।
यत्र॑ पूर्वे सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥ [३८]

पूरुषः पुरोऽग्रतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)॥१२॥ [१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः सम॑वर्तताधि॑।
 तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॑ति। तत्पु॑रुषस्य॒ विश्व॑माजा॒नम॑ग्रे॑।
 वेदा॑हमे॒तं पु॑रुषं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑सः पर॑स्तात्।
 तमे॒वं वि॒द्वान॑मृतं इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ विद्य॒तेऽय॑नाय।
 प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते।
 [३९]

तस्य॒ धीराः॒ परि॑जानन्ति॒ योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति
 वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑ आ॒तप॑ति। यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो
 दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्रा॒ह्मये॑। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः।
 दे॒वा अ॒ग्रे तद॑ब्रुवन्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा
 अस॑न्वशे॑। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑ प॒त्यौ। अ॒होरा॒त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि
 रू॒पम्। अ॒श्विनौ॒ व्यात्त॑म्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण।
 सर्वं॑ म॒निषा॑ण॥ [४०]

जायते वशे सप्त च॥१३॥ [१३]

भ॒र्ता सन्ध्रि॑यमा॒णो बि॑भर्ति। ए॒को दे॒वो बहु॑धा नि॒विष्टः॑। य॒दा
 भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भ॒र्तुम्। नि॒धाय॑ भा॒रं पु॒नर॑स्तमेति। तमे॒व
 मृ॒त्युम॑मृतं तमा॑हुः। तं भ॒र्तारं॑ तमु॑ गो॒प्तार॑माहुः। स भ॒ृतो
 भ्रि॑यमा॒णो बि॑भर्ति। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॑ भ॒र्तुम्। स॒द्यो जा॒तमु॑त
 ज॒हात्ये॑षः। उ॒तो जर॑न्तं न ज॒हात्ये॑कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑हर्जहार। अत॑न्द्रो दे॒वः सद॑मे॒व प्रा॑र्थः। यस्त॑द्वेद॒

यत॑ आब॒भूव॑। स॒न्धां च॒ या॑ स॒न्दधे॑ ब्रह्म॑णैषः। रम॑ते
तस्मि॑न्नुत जी॒र्णे शया॑ने। नैनं॑ जहा॒त्यहः॑ सु॒ पूर्वेषु॑। त्वामापो॑
अनु॑ सर्वा॑श्चरन्ति जान॒तीः। व॒त्सं पय॑सा पुना॒नाः। त्वम॑ग्निः
ह॒व्यवाह॑ स॒मिन्त्से॑। त्वं भ॒र्ता मा॑तरि॒श्वा प्र॒जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्वमु॑वेवासि॒ सोमः॑। तव॑ दे॒वा हव॑माय॑न्ति॒ सर्वे॑।
त्वमेको॑ऽसि ब॒हूननु॑प्रविष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म एधि।
नमो॑ वामस्तु शृणुत॑ हव॑ मे। प्राणा॑पानावजि॒र स॒श्चर॑न्तौ।
ह्वया॑मि वां ब्रह्म॑णा तूर्तमेत॑म्। यो मां द्वेष्टि॒ तं ज॑हितं
युवाना॑। प्राणा॑पानौ संविदा॒नौ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सुना॒मा
सङ्ग॑साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा संविदा॒नौ। व॒धाय॑ दत्तं तम॒ह स॒हना॑मि।
असं॑ज्जजान स॒त आब॑भूव। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गोपो॑ अस्य।
य॒दा भा॑रं त॒न्द्रय॑ते स भर्तु॑म्। प॒रास्य॑ भा॒रं पुन॑रस्तमेति। तद्वे
त्वं प्रा॒णो अ॑भवः। म॒हान्भोगः॑ प्र॒जाप॑तेः। भुजः॑ करि॒ष्यमा॑णः।
यद्दे॒वान्प्रा॑णयो॒ नव॑॥४४॥

एकं प्र॒जाना॑ङ्गसा॒थां नव॑॥१४॥ [१४]

हरि॑ स॒ हर॑न्तमनु॑यन्ति दे॒वाः। वि॒श्वस्ये॑शानं वृष॒भं म॑तीनाम्।
ब्रह्म॑ स॒रूप॑मनु॑मेदमागा॑त्। अय॑नं मा विव॑धीर्वि॒क्रम॑स्व। मा
छि॒दो मृ॑त्यो मा व॑धीः। मा मे॒ बलं॑ विवृ॒हो मा॑ प्रमो॑षीः।
प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र। नृचक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम।

सुद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे
काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्।
तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा
रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नाधमानो
वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं
यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥१५॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि
रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम् विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः
सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
 ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
 त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
 त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
 बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
 त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
 संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
 स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
 ब्रह्महृत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्त्वं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः
 स्थूलहृदयेनाग्निः हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां
 महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः
 स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्।
 शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॑ शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुवनं
वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑ वदिष्ये
सत्यं॑ वदिष्ये तस्मा॑ अ॒हमिदमु॑पस्तर॑णमुप॑स्तृण उप॑स्तर॑णं
मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॑स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां भूयासं
प्राणा॑पानौ मृत्योर्मा॑ पातुं प्राणा॑पानौ मा मा॑ हासिष्टं मधु॑
मनिष्ये॑ मधु॑ जनिष्ये॑ मधु॑ वक्ष्यामि॑ मधु॑ वदिष्यामि॑ मधु॑मतीं
दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास॑ शुश्रूषे॒ण्यां मनु॑ष्येभ्यस्तं मा॑ दे॒वा अव॑न्तु
शोभायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै॑ वा॒चे नमो॑ नमो॑
वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो
मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॑ शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑
दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्।
शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्यश्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये भुवनं

वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधुं
 मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासं शुश्रूषेभ्यो मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो
 विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्। मही
 देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।
 अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अभ्रिरसि
 नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा
 सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः। प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं
 पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवीं द्यावापृथिवी अनु
 मे मंसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्रं आसीः।
 ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः।

ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि।
ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा
शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासंमद्य। मुखस्य
शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि।
अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि
वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि।
मधुं त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा
छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य
रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन छन्दसा। सूर्यस्य
हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरीरुद्ध्यासंमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥२॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रतं आधूपयतु।
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा।
ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो
बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं
चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु।

सुपा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॒त श॑क्त्या॑। अप॑द्यमानः
पृथि॒व्याम्। आशा॒ दिश॒ आ पृ॑ण। उत्तिष्ठ॑ बृहन्म॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॑षाऽन्वी॑क्षे।
ऋज॑वे॒ त्वा। सा॒धवे॒ त्वा। सु॒क्षित्यै॑ त्वा॒ भूत्यै॑
त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒
पर्य॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णन्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒
छन्द॑साऽऽच्छृ॒णन्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॑साऽऽच्छृ॒णन्मि।
छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि
वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग्यासं॑
त्वा॥१०॥

पृथि॒वीं भ॑व॒ वाख्य॑द्द॥३॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्मम॒भिष्टु॑हि। अग्नी॑द्रौहि॒णौ
पुरो॒डाशा॒वधि॑श्चय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः सामा॑नि
गाय। यजु॑र्युक्त॒ः साम॑भिरा॒क्तं ख॑न्त्वा। विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मतं
म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तु॒भो वह॑न्तु
सुम॑न॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह॑णीयमानः। भूर्भुवः॑ सु॒वः।
ओमिन्द्र॑वन्तः प्रच॑रत॥११॥

अह॑णीयमानो द्वे च॑॥४॥ [४]

ब्रह्म॑न्प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्धर्मम॒भिष्टु॑हि। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वा।
सूर्य॑स्य ह॒र॑से त्वा। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒

स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य स्वाहा॑। मन॑से स्वाहा॑ वा॒चे
सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षाय॑ स्वाहा॒ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से
स्वाहा॒ बला॑य स्वाहा॑। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॑सि ज्योति॑रसि
तपो॑ऽसि। स॒सी॑दस्व म॒हा॒ अ॑सि। शोच॑स्व दे॒ववी॑तमः।
विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्या॑। सृ॒ज प्र॑शस्तद॒र्शत॑म्। अ॒ञ्जन्ति॑
यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। व॒पाव॑न्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः। पि॒तुर्न
पु॒त्र उ॒पसि॑ प्रेष्ठः॑। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तय॒न्नसा॑दीत्॥१३॥

अ॒ना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑ती
दक्षि॑णतः। इन्द्र॒स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सु॒षदा॑ प॒श्चात्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑ दाः। आश्रु॑तिरुत्तर॒तः॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। विधृ॑तिरु॒परि॑ष्ठात्।
बृह॒स्पते॑राधि॑पत्ये। ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑
मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि
भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒पसदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हि॒सीः। तपो॑ष्व॒ग्ने अन्त॑रा॒
अ॒मित्रा॑न्। तपा॒श॒संमरु॑रुषः पर॑स्य। तपा॑वसो चि॒कितानो॑
अ॒चित्तान्। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चि॒तः स्थ
परि॑चितः। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॑ परि॒श्रय॑स्व। मा अ॑सि। प्र॒मा
अ॑सि। प्र॒तिमा॑ अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अंसि॑। वि॒मा अंसि॑। उ॒न्मा अंसि॑। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्द्धि-
र॑सि। दि॒वं तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॑र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्।
आप्या॑यय हरि॒वो वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॑ महि॑ गो॒त्रा
रु॒जासि॑। भू॒यिष्ठ॑भाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते अ॒न्यद्य॑ज॒त
ते अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे अह॑नी द्यौरि॑वासि। विश्वा॑ हि मा॒या अव॑सि
स्वधा॑वः। भ॒द्रा ते पू॑षन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अ॒र्हन्बि॑भर्षि
साय॑कानि ध॒न्व। अ॒र्हं नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अ॒र्हं
नि॒दन्द॑यसे वि॒श्वम॑ब्भुवम्। न वा ओ॒र्जीयो॑ रु॒द्र त्वद॑स्ति।
गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जा॒ग॒तम॑सि। मधु॑ मधु॑ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्तसा॑दीदु॒त्तर॑तः पा॒हि प्र॑ति॒मा अंसि॑ य॒ज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जा॑ग॒तम॑स्येकं च॥५॥ [५]

दश॑ प्रा॒चीर्दश॑ भा॒सि दक्षि॑णा। दश॑ प्र॒तीची॑र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः।
दशो॑र्ध्वा भा॒सि सु॑मन॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्णी॑यमानः।
अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मां
रुचि॑तो रौचय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रेर्दक्षि॑णतो रौचयतु त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय। वरु॑णस्त्वादित्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु
जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रु॒त्तर॑तो रौचय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।
स मां रुचि॑तो रौचय। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वा वि॒श्वेर्दे॒वैरु॑परि॒ष्टाद्रो॑चयतु
पा॒ङ्केन॒ छन्द॑सा। स मां रुचि॑तो रौचय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म

दे॒वेष्व॑सि॒। रो॒चि॒षी॒याहं॑ म॒नुष्ये॑षु। स॒म्रा॑ङ्घ्र॒म रु॒चि॒तस्त्वं॑
 दे॒वेष्व॑यायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तो॑ऽहं
 म॒नुष्ये॑ष्वयायु॒ष्मा॑स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्। रु॒ग॑सि।
 रुचं॑ मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॑ रुक्। दशं॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दशं॑ दक्षि॒णा। दशं॑ प्र॒त्यङ्ङुः।
 दशो॑दङ्ङुः। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुम॒न॒स्य॑मा॒नः। स नः॑ स॒म्रा॒डिष॒मूर्जं॑
 धेहि। वा॒जी वा॒जिनै॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑ची॒य॥२१॥

रोचय॑ धेहि नवं च॥६॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पाम॑निपद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च पृथि॒भिश्च॑रन्तम्।
 स स॒ध्रीचीः॑ स विषू॑चीर्वसा॒नः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्वन्तः।
 अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॑ मा॒र्ध्वीभ्यां॑ मधु॑ माधू॒चीभ्याम्। अनु॑ वां
 दे॒ववी॑तये। स॒म॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॑ सूर्ये॒ण
 रो॒चते॑॥२२॥

स्वाहा॑ स॒म॒ग्निस्त॑पसा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॑ सूर्ये॒णारो॑चिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि रज॑सः। पृथि॒व्या ध॒र्ता।
 उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः।
 हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॑मम॒ध्वरं॑ कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा यच्छ॑। वि॒श्वासां॑
 भु॒वां प॑ते। वि॒श्वस्य॑ भु॒वन॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ म॒नस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑
 व॒चस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ त॒पस॑स्पते। वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्पते।

दे॒व॒श्रू॒स्त्वं दे॒व घ॒र्म दे॒वान्मा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वा॒यु॒वम्॥२४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। म॒तिः
क॒वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वि॒त्रा य॑तिष्ठ। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त।
आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॒स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि
पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्द्धा॒स्तनू॑धाः प॒यो॒धाः। व॑र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॑वि॒णो॒दाः॥२५॥

अ॒न्तरि॒क्षप्र॒ उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि॒सीः।
त्वम॑ग्रे गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॑सां॒ मानु॑षी॒णाम्। श॒तं
पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्य॒हंसः॑। स॒मे॒द्धार॑ श॒त॒ हिमाः॑।
त॒न्द्रा॒विण॑ हार्दि॒वान॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ सन्तु। त्व॒ष्टी॑मती
ते स॒पेय॑। सु॒रेता॑ रे॒तो द॑धाना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑।
माऽह॑ रा॒यस्पोषे॑ण॒ वि यो॑षम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥७॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो
ह॒स्ता॑भ्या॒माद॑दे। अ॒दित्यै॑ रा॒स्ना॑सि। इ॒ड ए॒हि। अ॒दित॑ ए॒हि।
स॒र॒स्वत्ये॑हि। अ॒सा॒वेहि॑। अ॒सा॒वेहि॑। अ॒सा॒वेहि॑॥२७॥

अ॒दित्या॑ उ॒ष्णीष॑म॒सि। वा॒युर॑स्यै॒डः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृजतु।
अ॒श्विभ्या॑ प्र दा॒पय॑। यस्ते॒ स्तनः॑ श॒शयो॑ यो म॒योभूः॑।
येन॑ वि॒श्वा पु॒ष्यसि॑ वा॒र्या॑णि। यो र॒त्न॒धा व॑सु॒विद्यः॑ सु॒द॒त्रः।

सरस्वति॒ तमि॒ह धात॑वेकः। उ॒स्रं घ॒र्म॒॑ शि॑ष। उ॒स्रं घ॒र्म॑
पा॒हि॥ २८॥

घ॒र्माय॑ शि॑ष। बृ॒ह॒स्पति॑स्त्वोप॑सीदतु। दान॑वः स्थ॒ पे॒र॑वः।
वि॒ष्व॒ग्व॒तो लो॑हि॒तेन॑। अ॒श्विभ्या॑॑ पि॒न्वस्व॑। सर॑स्वत्यै
पि॒न्वस्व॑। पू॒ष्णे पि॑न्वस्व। बृ॒ह॒स्पत॑ये पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य
पि॒न्वस्व॑। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्व॑॥ २९॥

गा॒य॒त्रो॑ऽसि। त्रैष्टु॑भोऽसि। जा॒ग॒तम॑सि। स॒हो॒र्जो
भा॒गेनो॑प॒मेहि॑। इन्द्रा॑श्विना॒ मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्म
पा॒त व॑सवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑
वृष्टि॑वन॒ये जु॑होमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप।
द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥ ३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पि॒तृणा॑मनु॒मतो॑ भर्तु॑
शके॑यम्। तेजो॑ऽसि। तेजो॑ऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॒॑सीः।
अ॒न्तरि॑क्ष॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॒॑सीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृ॒ङ्गा मां हि॒॑सीः।
सुव॑र॒सि सुव॑र्मे॒ यच्छ॑। दि॒वं यच्छ॑ दि॒वो मां पा॑हि॥ ३१॥

एहि॑ पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥ ८॥

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑।
अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒
स्वाहा॑। शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒

स्वाहा॥ सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहा॥ वरुणाय त्वाऽऽदित्यवते
स्वाहा॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमते
विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते
पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा
देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पातं
हार्दिवानम्॥ ३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मंसाताम्।
स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावद्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्।
अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसाताम्।
तं प्राव्यं यथा वद्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥ ३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ।
अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ।
देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥ ३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥१॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि।
अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि।
द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय पीपिहि। ब्रह्मवर्चसाय
पीपिहि॥ ३६॥

यज॑मानाय पी॒पिहि। मह्यं॑ ज्यैष्ठ्या॑य पी॒पिहि। त्विष्यै॑ त्वा।
द्यु॒मनाय॑ त्वा। इन्द्रि॒याय॑ त्वा भू॒त्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा मे॑
न्य॒स्मे। ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। विशं॑ धारय। नेत्वा॒
वातः॑ स्कु॒न्दया॑त्॥ ३७ ॥

अमुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह नि॑रर्थं गच्छ।
यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः
स्वाहा॑। प्र॒तिरे॒भ्यः स्वाहा॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ऽ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑
घर्म॑पेभ्यः स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहा॑॥ ३८ ॥

अ॒ह॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ स्वाहा॑।
रा॒त्रि॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षाऽ स्वाहा॑।
अपी॑परो माऽहो रा॒त्रियै॑ मा पाहि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मित्।
तया॑ स॒मि॒ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा मा॒ङ्गीः। अपी॑परो मा
रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा पाहि॥ ३९ ॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मित्। तया॑ स॒मि॒ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः।
वर्च॑सा मा॒ङ्गीः। अ॒ग्नि॒ज्योति॑ज्योति॒र॒ग्निः स्वाहा॑। सू॒र्यो॒
ज्योति॑ज्योतिः॒ सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒तं ह॒विः। मधु॑
ह॒विः। इन्द्र॑तमेऽग्नौ॥ ४० ॥

पि॒ता नो॑ऽसि मा मां हि॑सीः। अ॒श्यामं॑ ते देव॒घर्म॑। मधु॑मतो
वाज॑वतः पि॒तुम॑तः। अ॒ङ्गिर॑स्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शीम॑हि त्वा
मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा सू॒र्यस्य॑ र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा

नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कन्दयादुद्रायं रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥१०॥———[१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्द्धनि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्यां शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये। या सदसि। तान्त एतेनाव यजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। व्यमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः सक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अपह्वरः। अन्यद्वतस्य सश्विम। घर्मैतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ च प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पृथ्व्यविद्वानम्।
अग्निर्ध्याक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समुहमायुषा। सं प्राणेन। सं
वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। स५ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृषा
हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। स५ सूर्येण रोचते। चिदसि
समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो
भुरण्युः। महान्तस्रधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मां हि५सीः। विश्वावसु५ सोम गन्धर्वम्।
आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण
आंसाम्। परि सूर्यस्य परिधी५ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो
गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत
यन्न विद्म॥४७॥

धियो हिन्वानो धियु इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे
नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासाङ्गन्धर्वो
अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं
देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्।
सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न
आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः।
उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्य५

स॒निम्। गा॒य॒त्र॒न्त्रवी॑या॒सम्। अ॒ग्रे दे॒वेषु॑ प्र॒वोचः॥५०॥

याऽऽग्री॑ध्रे तान्तं ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं यु॒धायाः॑ प्या॒सिषी॑महि पोषे॑ण॒ निप॑न्तो वि॒द्म
स॒न्त्वष्टौ॥११॥

[११]

म॒हीनां॑ प॒योऽसि॑ वि॒हितं॑ दे॒व॒त्रा। ज्यो॒ति॒र्भा अ॑सि॒
व॒न॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒सु र॑सः। वा॒जिनं॑ त्वा वा॒जिनो॑ऽव॒
न॒यामः॑। ऊ॒र्ध्वं म॑नः सु॒व॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अ॒स्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अ॒स्का॑नृष॒भो यु॒वा॒गाः। स्क्॒न्ने॒मा वि॒श्वा
भु॒व॑ना। स्क्॒न्नो य॒ज्ञः प्र॑ज॒न॒य॒तु। अ॒स्का॑न॒ज॒नि प्रा॑ज॒नि। आ
स्क्॒न्नाज्जा॑य॒ते वृ॑षा॑। स्क्॒न्नात् प्र॑ज॒निषी॑महि॥५२॥

[१३]

या पु॒र॒स्ता॑द्वि॒द्युदा॑प॒तत्। ता॒न्तं ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। या
द॑क्षि॒ण॒तः। या प॒श्चात्। यो॒त्त॑र॒तः। यो॒परि॑ष्टाद्वि॒द्युदा॑प॒तत्।
ता॒न्तं ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा॑
श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑। म॒न॑से स्वाहा॑ वा॒चे स॑र॒स्वत्यै॑ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे श॑र॒से स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय॑ स्वाहा॑
पू॒ष्णे न॒र॒न्धि॑षाय॑ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑ण॒ये स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रु॑णाय॑

स्वाहा॥ पूष्णे साकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम।
प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतेष्टो रथो न वाजी।
अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्। तेन
सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिरस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं
प्रियं प्रजया पशुभिर्भुवत्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्तै अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये तै
अग्र इन्दवो या उ नाभयः। यास्तै अग्ने तनुव ऊर्जो
नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि।
इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि।
तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्द्धमासाश्च
कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्तै कल्पताम्।

अ॒होरा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॑ प्रेति॑ वीति॑ समित्युदिति॑।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वर्त॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रुवः॑
सीद॥५८॥

चित्तयो नव च॥१९॥ [१९]

भूर्भुवः॑ सुवः॑। ऊ॒र्ध्व ऊ॒षुण॑ ऊ॒तये॑। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॒हंसः॑।
वि॒धुन्द्र॑द्राण॒हं सम॑ने बहूनाम्। युवा॑न॒हं सन्त॑ पलि॒तो ज॑ंगार।
दे॒वस्य॑ पश्य काव्यं॑ महि॒त्वाद्या॑ म॒मारं॑। स॒ह्यः स॒मान॑। यदृ॒ते
चि॒दभि॑श्रिषः॑। पु॒रा ज॒र्तृभ्य॑ आ॒तृदः॑। स॒न्धा॒ता स॒न्धिं म॒घवा॑
पुरो॒वसुः॑॥५९॥

निष्कर्ता॑ वि॒हुतं॑ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म
व्यथि॑तो वि॒व्यथो॑ नः॑। मा नः॑ पर॒मध॑रं मा रजो॑ऽनैः।
मोष्व॑स्मा॒हं स्तम॑स्यन्त॒रा धा॑ः। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑।
मा नः॑ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते॒ मा परा॑ दाः।
मा नो॑ रु॒द्रो नि॒र्ऋति॑र्मा नो॒ अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी
ही॑डिषाताम्॥६०॥

उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑न्तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑
सखा॑या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्रसि॑तिर॒हेतिः॑। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घ॒विषा॑ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑
अ॒ग्ने स त्वं नो॑ अ॒ग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑।
उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑ सु॒पर्णाः॑॥६१॥

पुरोवसुर्हीडिषाता॒हं सु॒पर्णाः॑॥२०॥ [२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः।
 मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुङ्घर्मो विभातु मे। आकूत्या
 मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा
 सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षेत्रेण यशसा सह। सत्येन
 तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि।
 तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः।
 उपहृतस्योपहतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥२१॥ [२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णा च। अस्त्रुकानाहुतिश्च।
 अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्रे
 घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
 द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक् स्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च
 भीमा च। सदाग्रीं सेदिरनिरा। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः।
 ताभिर्मुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च
 विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च

सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाङ्श्च॒ सही॑याङ्श्च। ए॒त्य॒ प्रेत्य॑
वि॒क्षिपः॑॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी॑ जयन्तु।
मासा॑स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒वत्स॑रस्त्वा
हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् ज॒हि। छिन्धी॑ भिन्धी॑ ह॒न्धी कट्। इति॑ वाचः
क्रूरा॒णि॥६८॥

[२७]

विगा॑ इन्द्र॒ विचर॑न्त्स्पाशयस्व। स्व॒पन्त॑मिन्द्र पशु॒मन्त॑मिच्छ।
वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय दुर्वि॒दत्र॑म्। स्व॒पतो॑ऽस्य॒ प्रहर॑ भोज॒नेभ्यः॑।
अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृ॒त्यो मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व।
नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्वि॒स्ते
नमः॑। त्रि॒स्ते नमः॑। च॒तुस्ते॑ नमः॑। प॒ञ्चकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑।
द॒शकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। श॒तकृ॑त्वस्ते॒ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्रकृ॑त्वस्ते॒
नमः॑। अ॒परि॑मित॒कृत्वस्ते॑ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु मा मा
हि॒ंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥२८॥ [२८]

असृ॑न्मुखो रुधि॒रेणा॒व्यक्तः॑। य॒मस्य॑ दूतः श्वपा॒द्विधा॑वसि।
गृध्रः॑ सुप॒र्णः कु॒णपं॑ निषे॒वसे॑। य॒मस्य॑ दूतः प्रहि॑तो भ॒वस्य॑

चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय।
तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्।
तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुत
गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो
वदाद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपतत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत
आगतः। तमितो नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद।
तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः
संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य

चनाममत्॥ ७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जुमदग्निना।
विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां
स्थपतिरहतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो
क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशार्तिका हताः।
श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥ ७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य
जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥ ७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा
भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि।
अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो मत्पद्यस्वाऽसौ॥ ७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरी रनु
प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति
सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥ ८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि
 भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं
 नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो
 वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे।
 तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
 श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
 अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे।
 सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा
 ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
 तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा।
 आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
 अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
 सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं
 चरिष्यामि॥८४॥

तच्छ्रुकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते।

व्रतानां॑ व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छ्रुकेयं तन्मे राध्यताम्।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः समिन्धे।
तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः॑
स्वाहा॑। अन्तरिक्षः समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुः
समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। पृथिवी
समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः
समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया।
यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा॑। आदित्य
व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो
व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं
तन्मेऽराधि॥८८॥

समित्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाद्यौ च॥४१॥—[४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिश्
भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु
शमादित्य उदैतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका

सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छित्स्मह्यवास्तुः
 स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठसि
 प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायोश्छित्स्मह्यप्रतिष्ठः स
 भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं
 वि वात वाहि यद्रपः। त्वं हि विश्वभेषजो देवानां दूत
 ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वातते
 गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो
 नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु
 भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूँषि तारिषत्।
 इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे
 अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः
 सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं
 म उर्वन्तरं बृहदग्रयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या
 स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ
 मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि
 प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र
 इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो

दधातु॥९०॥

द्युभिर्ऋतुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभङ्गेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां म॑हिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्र प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शंयोरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साग्निना शान्ता सा मै शान्ता शुचं शमयतु। अन्तरिक्षं शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मै शान्तं शुचं शमयतु। द्यौः शान्ता सादित्येन शान्ता सा मै शान्ता शुचं शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः

शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि
 शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः
 शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म
 शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु
 शान्तिः। तयाह॥ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे
 च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च
 ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि
 मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा मा॥ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा
 प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हांसिषुः। उदायुषा
 स्वायुषोदोषधीना॥ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृता॥
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः
 शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम
 शरदः शतं भवाम शरदः शत॥ शृण्वाम शरदः शतं
 प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च
 सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य
 मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु।
 ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि
 धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं
 दिवं दाधार पृथिवी॥ सदैवां यद्दहं वेद तद्दहं धारयाणि
 मा मद्देदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविंशता॥ समीची

भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
 स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम।
 ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्। ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः॥१३॥

परावर्तो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥४२॥ [४२]

नमो वाचे या चौदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो
 वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो
 मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्।
 शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं
 वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये
 सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं
 मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं
 प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्ठं मधुं
 मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं
 देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
 शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमितं यश॑स्कामाः। तै॑ऽब्रुवन्।
 यन्नः॑ प्रथ॑मं यश॑ ऋच्छात्। सर्व॑षां नस्तत्स॒हास॑दिति। तेषां॑
 कुरु॑क्षेत्रं वेदि॑रासीत्। तस्यै॑ खाण्ड॒वो दक्षि॑णा॒र्द्ध आ॑सीत्।
 तूर्ण॑मुत्तरा॒र्द्धः। प॒रीण॑ज्जघना॒र्द्धः। म॒रव॑ उत्करः॥१॥

तेषां॑ म॒खं वैष्ण॑वं यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत।
 तेनाप॑क्रामत्। तं दे॒वा अन्वा॑यन्। यशो॑ऽव॒रुरु॑त्समानाः।
 तस्या॑न्वागतस्य। स॒व्याद्ध॑नुरजायत। दक्षि॑णादिष॒वः।
 तस्मा॑दिषुध॒न्वं पु॑ण्यजन्म। य॒ज्ञज॑न्मा हि॥२॥

तमेक॑ऽ सन्तम्। ब॒हवो॑ नाभ्य॑धृष्णुवन्। तस्मा॑देकमिषुध॒न्वि-
 नम्। ब॒हवो॑ऽनिषुध॒न्वा नाभि॑धृष्णुवन्ति। सो॑ऽस्मयत। एक॑
 मा सन्त॑ ब॒हवो॑ नाभ्य॑धर्षिषुरिति। तस्य॑ सिष्मि॒याण॑स्य
 तेजो॑ऽप॑क्रामत्। तद्दे॒वा ओष॑धीषु न्य॑मृजुः। ते श्या॒माका॑
 अभवन्। स्म॒याका॑ वै नामै॒ते॥३॥

तत्स्म॒याका॑नाऽ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षितेनापि॒गृह्य॑
 स्मेत॒व्यम्। तेज॑सो धृ॒त्यै। स ध॑नुः प्रतिष्क॒भ्याति॑ष्ठत्। ता
 उप॒दीका॑ अब्रुवन्वरं वृ॒णाम॑है। अथ॑ व इ॒मं र॑न्धयाम। यत्र॑
 क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पोऽभि॑तृणदामेति। तस्मा॑दुप॒दीका॑ यत्र॑
 क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पोऽभि॑तृन्दन्ति॥४॥

वारैवृ॒तः॑ ह्या॒साम्। तस्य॒ ज्याम॒प्या॑दन्। तस्य॒
धनु॑र्वि॒प्रव॑माणः॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्वा॒वापृ॑थि॒वी
अनु॑प्रावर्तत। यत् प्रावर्तत। तत्प्र॑वर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्।
यद्धौ॑(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॒र्मस्य॑ घ॒र्मत्वम्। म॒ह॒तो
वी॒र्य॑मप॒प्त॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावी॒रत्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तत्स॒म्राज्ञः॑ स॒म्रा॒ह्वम्। तः॑ स्तु॒तं
दे॒वता॑स्त्रेधा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः स॒व॒नम्। इन्द्रो॑ मा॒ध्यं
दि॒नः॑ स॒व॒नम्। वि॒श्वेदे॒वास्तृ॑तीयस॒व॒नम्। तेनाप॑शी॒र्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानाः। नाशि॒षोऽवा॑रु॒न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयन्।
ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्रति॑धत्त॒मिति॑।
ताव॑ब्रूतां वरं वृ॒णाव॑है। ग्र॒ह ए॒व ना॒वत्रा॑पिं गृ॒ह्यता॑मिति॑।
ताभ्या॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्रत्य॑धत्ताम्।
यत्प्र॑वर्ग्यः। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑ यज॑मानाः। अवा॒शिषो॑-
ऽरु॒न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑वर्ग्यं प्रवृ॒णक्ति॑।
य॒ज्ञस्यै॒व तच्छि॑रः प्रति॑दधाति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॑
यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।
तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इ॒व। यत्प्र॑वर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्त्स च॥१॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति प्र॒सू॒त्यै। च॒तुर्गृ॑ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः

प॒शवः॑। प॒शून्ने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति।
छन्दा॑ंसि दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑न्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं
व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्च॑तुर्गृही॒तम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॒यै
या॒ज्या॒यै॥८॥

दे॒वता॑यै वष॑ट्काराय॑। यच्च॑तुर्गृही॒तं जु॒होति॑। छन्दा॑ंस्ये॒व
तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति।
ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं दी॑क्षितस्य॑ गृ॒हा(३)इ न
हो॒त॒व्या(३)मि॑ति। ह॒वि॒र्वै दी॑क्षितः। य॒ज्ञु॒हु॒यात्। ह॒विष्कृ॑तं
यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्। यन्न जु॒हु॒यात्॥९॥

य॒ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरि॑यात्। य॒जु॒रे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृ॑तं यज॑मानम॒ग्नौ
प्र॑दधा॒ति। न य॑ज्ञ॒प॒रुर॒न्तरे॑ति। गा॒य॒त्री छन्दा॑ंस्यत्य॑मन्यत।
तस्यै॑ वष॑ट्कारो॑ऽभ्य॒य्य शिरो॑ऽच्छिनत्। तस्यै॑ द्वे॒धा र॑सः
परा॑पतत्। पृ॒थि॒वीम॒र्द्धः प्रा॑वि॒शत्। प॒शून्म॒र्द्धः। यः पृ॑थि॒वीं
प्रा॑वि॒शत्॥१०॥

स ख॑दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सोऽजा॑म्। यत्खा॑दि॒र्यभि॑र्भवति।
छन्द॑सामे॒व र॑से॒न य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ सम्भ॑रति। यदौदु॑म्बरी।
ऊ॒र्वा उ॑दुम्ब॒रः। ऊ॒र्जे॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ सम्भ॑रति। यद्वै॒ण॒वी।
तेजो॑ वै वे॒णुः॥११॥

तेज॑सै॒व य॑ज्ञस्य॒ शिरः॑ सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा
ए॒वाव॑रुन्धे। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑भि॒माद॑त्ते

प्रसू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑। वज्रं॑ इव॒ वा ए॒षा।
यद॒भ्रिः। अ॒भ्रिर॑सि॒ नारि॑र॒सीत्या॑ह॒ शान्त्यै॑॥१२॥

अ॒ध्वर॑कृ॒द्देवे॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञो वा अ॑ध्व॒रः। य॒ज्ञकृ॒द्देवे॒भ्य
इति॑ वावैतदा॑ह। उ॒त्तिष्ठ॑ ब्रह्म॒णस्प॑त॒ इत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्रै॒तु ब्रह्म॑ण॒स्पति॑रि॒त्याह॑। प्रेत्यै॒व
य॒ज्ञस्य॑ शिरोऽ॒च्छैति॑। प्र दे॒व्यैतु॑ सू॒नृते॒त्याह॑। य॒ज्ञो वै
सू॒नृता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑रा॒धस॒मित्या॑ह॥१३॥

पा॒ङ्क्तो हि य॒ज्ञः। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु न॒ इत्या॑ह। दे॒वाने॒व य॒ज्ञनि॑यः
कुरु॑ते। दे॒वी द्या॒वापृ॑थि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थामि॒त्याह॑।
आ॒भ्यामे॒वानु॑मतो य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य
म॒खस्य॑ शि॒र इत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्य य॒ज्ञस्य॑
शि॒र इति॑ वावैतदा॑ह। म॒खाय॑ त्वा म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्ण
इत्या॑ह। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑द्धरति॥१४॥

त्रि॒रह॑रति। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑
शि॒रः स॒म्भर॑ति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थं ह॑रति। अ॒प॑रि॒मिता॑दे॒व
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। मृ॒त्ख॒नाद॑ग्रे ह॒रति॑। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः
के॒रु॒ण्ये॒तरः॑। इ॒य॒त्यग्रं॑ आसी॒रि॒त्याह॑। अ॒स्यामे॒वाछ॑म्ब॒द्धारं॑
य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भर॑ति। ऊ॒र्जं वा ए॒तं र॑सं पृथि॒व्या
उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं
पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रं ह्येतत्पृथिव्याः।
यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय
वज्रमुदयच्छत्। स यत्रयत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्धियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौऽद्धियत।
सौऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदृतीकानामृतीकत्वम्।
यदृतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि
प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव
यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा
सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति।
आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्मात्समावत्पशूनां
प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाः सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः
सम्भरति। अतो ह्यस्य मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति।
रक्षसामपहत्यै। बृहवो हरन्ति। अपंचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोमे परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप
सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह।
ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्गाम्याणां पात्राणां कपालैः

स॒सृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः
 स॒सृ॒जति॑। ए॒तानि॒ वा अ॑नु॒पजी॒वनी॒यानि॑। ता॒न्ये॒व
 शु॒चा॒र्पय॑ति। श॒र्करा॑भिः स॒सृ॒जति॒ धृत्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑।
 अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृ॒जति॑। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा।
 प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॒ स॒सृ॒जति॑। अथो॑ तेज॑सा। कृ॒ष्णा॒जि॒नस्य॑
 लो॒म॒भिः स॒सृ॒जति॑। य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णा॒जि॒नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः
 स॒सृ॒जति॑॥ २०॥

याज्याये न जुहुयादविशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविशत् प्रजायमानानां
 सृजति शन्त्वायाद्यौ च॥ २॥ [२]

परि॑श्रिते करोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॒भि
 प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॑चा॒र्पयेत्। अ॒प॒हाय॑
 प्रा॑णिति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चादि॒त्यं चा॒न्तरे॑यात्।
 यद॑न्तरे॒यात्। दु॒श्च॒र्मा स्यात्॥ २१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। वेणु॑ना करोति।
 तेजो॒ वै वेणुः॑। तेजः॑ प्र॒व॒र्ग्यः। तेज॑सै॒व तेजः॑ स॒म॒र्द्धय॑ति।
 म॒खस्य॑ शिरो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॑रः।
 यत्प्र॑व॒र्ग्यः॥ २२॥

तस्मादेवमाह। य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थ॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञस्य॑ ह्ये॒ते
 प॒दे। अथो॑ प्रति॑ष्ठित्यै। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॑सा करोमीत्याह।
 छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ करोति। त्र्यु॒द्धिं करोति॑। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।

एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवेनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवेनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवेनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ

सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो
प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
पर्यूहामीत्याह। विशैवेनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति
राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य।
पशुभिरेवेनं पर्यूहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। पुरं वा
एतत्पयः। यदजक्षीरम्। पुरमेणैवेनं पयसाऽऽच्छृणत्ति।
यजुषा व्यावृत्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष
क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणत्ति। छृन्धि
वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह।
ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः।
देवं पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत् प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पत्तं छन्दांसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणञ्छन्दाऽस्या-
च्छृणत्त्यष्टौ च॥३॥

[३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि
बृहस्पतिः। यद्वह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति।
आत्मनोऽनात्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा
एतस्य देवताः। ताभिरेवेन९ समर्द्धयति। मदन्तीभिः
प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पूर्व॑ प्रोक्ष॑ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति। त्रिः
प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि॒ यज्ञः॑। अथो॑ मे॒ध्य॒त्वाय॑। होता॒ऽन्वा॑ह।
रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै। अन॑वानम्। प्रा॒णाना॑ऽ॒ सन्त॑त्यै। त्रि॒ष्टुभः॑
स॒तीर्गा॑य॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥ ३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व यज॑माने दधाति। सन्त॑त॒मन्वा॑ह।
प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य॒ सन्त॑त्यै। अथो॑ रक्ष॑साम॒प॑ह॒त्यै।
यत्प॑रि॒मिता अनु॑ब्रूयात्। प॑रि॒मित॒मवरु॑न्धीत। अ॒प॑रि॒मिता
अन्वा॑ह। अ॒प॑रि॒मित॒स्यावरु॑द्ध्यै। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥ ३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ञ्जः। यन्मौ॒ञ्जो वे॒दो भव॑ति। ऊ॒र्ज॑व
य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम॑र्द्धयति। प्रा॒णा॒हुती॑र्जु॒होति॑। प्रा॒णाने॒व
यज॑माने दधाति। स॒प्त जु॑होति। स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता
म॒ध्वा॑ऽन॒क्तित्या॑ह॥ ३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृ॒थि॒वीं तप॑स॒स्त्राय॑स्वेति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।
अ॒स्या अन॑तिदाहाय। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः।
अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। प्र॒ल॒वाना॑दी॒प्योपा॑स्यति। दे॒वता॑स्वे॒व
य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अ॒प्र॑तिशी॒र्णाग्रं॑ भवति।
ए॒तद्व॑र्हि॒रह्यै॑षः॥ ३४॥

अ॒र्चि॒र॑सि शो॒चि॒रसी॑त्याह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॒र्चसं॑ दधाति।
स॒सी॑दस्व म॒हाऽ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्यै॑षः। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑

वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दशपूर्णमासयोः। अथ
कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्तु इति। पुरस्तादाशीः
खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥ ३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याह। शीर्षत एव
यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां
दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्।
प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष
दिशोऽनून्मदितोः। यन्दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥ ३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा
भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे
भूया मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित
इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो
रश्मयः॥ ३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवादित्यं रश्मिभिः
पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः।
तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्भामणीः संजातैः पर्यूढः।
अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छत्। यद्वैकङ्कताः
परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥ ३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति

त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति।
तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्द्धिरसीत्याहु
व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति।
अमुष्या अनंतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः
परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति
धुवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति।
प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति।
त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। दुश्कर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां
तनुवमाक्रामति। यत् त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह
वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्कर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं
परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धुवित्राणि।
अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य
धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयं सर्वतः
पवते॥४२॥

समष्टौ द्वे च॥४॥

[४]

अ॒ग्नि॒ष्ठा व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 अ॒ग्नि॒रे॒वैनं॑ व॒सु॒भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयतु त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनं॑
 रु॒द्रैर्दक्षि॑णतो रो॑चयति त्रैष्टु॒भेन॑ छन्द॒सा। समा॑रुचि॒तो
 रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयतु जा॒गते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैनं॑मादि॒त्यैः
 प॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गते॑न॒ छन्द॒सा॥४३॥

समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते। द्यु॒तान॒स्त्वा
 मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 द्यु॒तान॒ ए॒वैनं॑ मा॒रुतो॑ म॒रुद्भि॑रुत्तरतो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टु॒भेन॑
 छन्द॒सा। समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते।
 बृह॑स्पति॒स्त्वा वि॒श्वेर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु पा॒ङ्केन॑ छन्द॒सेत्या॑ह।
 बृह॑स्पति॒रे॒वैनं॑ वि॒श्वेर्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयति पा॒ङ्केन॑ छन्द॒सा।
 समा॑रुचि॒तो रो॑चयेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॑स्ते॥४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वेष्व॑सीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्ये॒ष दे॒वेषु॑।
 रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्यैष्वि॑त्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्येषु॑। स॒म्रा॑ङ्घ्र॒म
 रुचि॑तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यसी॑त्या॑ह।
 रुचि॑तो ह्ये॒ष दे॒वेष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रुचि॑तोऽहं
 म॑नु॒ष्यैष्वायु॑ष्मा॒स्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॒यास॑मि॒त्याह॑।

रुचि॒त ए॒वैष॑ म॒नुष्ये॑ष्वायु॒ष्माऽस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी
 भ॑वति। रु॒गंसि॒ रुचं॑ मयि॒ धेहि॑ मयि॒ रुगि॑त्याह।
 आ॒शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भिर॒रोच॑यित्वा। रुचि॒तो
 घ॒र्म इति॑ प्रब्रूयात्। अ॒रोचु॑कोऽध्व॒र्युः स्यात्। अ॒रोचु॑को
 यज॑मानः। अथ॒ यदे॒नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयित्वा। रुचि॒तो घ॒र्म
 इति॑ प्राह॑। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को यज॑मानः॥४५॥

प॒श्चाद्रो॑चयति जा॒गतेन॒ छन्द॑सा॒ पाङ्केन॒ छन्द॑सा॒ समारु॑चितो रो॒चये॒त्याह॑शिष॑मे॒वैता॑माशा॒स्ते शास्ते॑ऽष्टौ
 च॥५॥

[५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत् प्र॑व॒र्ग्यः। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑।
 पु॒रस्ता॑दुप॒सदा॑ प्र॒वर्ग्यं॑ प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑
 प्र॒ति॒दधा॑ति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व
 लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। षट्त्स॑म्प॒द्यन्ते॑। षड्वा
 ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। द्वा॒दश॑कृ॒त्वः प्रवृ॑णक्ति।
 द्वा॒दश॑ मा॒साः संव॑त्स॒रः। संव॑त्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑।
 चतु॑र्वि॒ंशतिः॑ सम्प॒द्यन्ते॑। चतु॑र्वि॒ंशति॑र॒र्द्धमा॒साः।
 अ॒र्द्धमा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽव॒रुन्धे॑। अथो॒ खलु॑।
 स॒कृदे॒व प्रवृ॑ज्यः। ए॒कं हि॒ शिरः॑॥४७॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमे॒ प्रवृ॑णक्ति। ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॑न॒ग्नि॒ष्टोमः॑।
 यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति। नो॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ज्यात्।
 प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्ये॑ प्रवृ॒ज्यात्। प्र॒जां प॒शून॑स्य

निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तरं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्यैवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवादितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रां यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू

कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह।
 शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे
 नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः।
 तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता
 मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः। तासामेष एव पिता। यत्
 प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष
 प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ
 स९ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं चैवादित्यं प्रवर्ग्यं च
 स९शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह।
 आशिषमेवैतामाशास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह।
 बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः।
 नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा
 विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य
 शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवैक्षन्ते।
 एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत।
 प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो

वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते।
रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो
भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुरयन्ति। न पत्यवेक्षेत।
यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत।
न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह।
सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे
कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥६॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि
सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि।
देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह।
एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह।
यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वत्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह।
 अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति।
 यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्त्रं घर्मं
 शिःषोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै
 देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनामुपसीदति। दानवः स्थ
 परेव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह
 व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे
 पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः
 पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव
 भागधेयेन समर्द्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि
 जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते।
 सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः।
 अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्।
 आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः
 सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो
 अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन
 समर्द्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र

वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव
वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं
रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा
अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति।
मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह।
यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति।
न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो
भर्तुं शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि
वा एनमेतदर्द्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि
तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा
मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवंसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह।
आशिषमेवैतामाशांस्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य
शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै।
पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। अ॒ग्नये॑
 त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहे॑त्याह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्नि॑र्वसु॒मान्।
 तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह।
 च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय
 त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहे॑त्याह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति।
 बृह॑स्पत॒ये त्वा वि॒श्वदै॑व्यावते॒ स्वाहे॑त्याह। ब्रह्म॑ वै
 दे॒वानां॑ बृह॑स्पतिः। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वित्रे॑ त्व॒र्भुमते॑
 वि॒भुमते॑ प्र॒भुमते॑ वाज॑वते॒ स्वाहे॑त्याह। सं॒वत्स॒रो वै
 सं॒वित॒र्भुमान् वि॒भुमान्प्र॒भुमान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑
 जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पि॒तृमते॑ स्वाहे॑त्याह। प्रा॒णो
 वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पि॒तृमान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
 दश॑ सम्प॑द्यन्ते। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
 वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑रुन्धे। रौहि॑णाभ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं
 लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒ण्यो रौहि॑ण॒त्वम्। यद्रौ॑हि॒णौ भव॑तः।
 रौहि॑णाभ्यामे॒व तद्य॑ज॒मानः सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अ॒ह॒ज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॒ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑ रात्रि॒ज्योतिः॑
 के॒तुना॑ जुषता॑ सु॒ज्योति॒ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहे॑त्याह।
 आ॒दि॒त्यमे॒व तद॑मुष्मि॑ल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑दाधार। रात्रि॑या

अवस्तात्। तस्मात्सावादित्योऽमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां
धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्द्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पञ्चाऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह
पितृमानेति चत्वारि च॥७॥ [७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति।
अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वा देवानयाडिहेत्याह।
विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्द्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
मधोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति।
स्वाहाऽग्नये यज्ञियायु शं यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति।
अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह।
अश्विनावेव भागधेयेन समर्द्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी
मसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति।
वषट्कृते जुहोति। रक्षसामपहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै।
घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी
अमसातामित्याहानुमत्यै। तं प्राव्य यथावण्णमो दिवे
नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं

गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु
प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्मपान्गच्छ पितृन्यर्मपान्गच्छे-
त्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः
पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते।
तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितृणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्।
प्राश्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा
अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि
पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह।
इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह।
यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह।
आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय
त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मेन्यस्मे
ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्वा वातः स्कन्दयादिति
यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं
गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं
गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः।

ताभ्यं ए॒वैनं जुहोति। ग्रा॒वभ्यः स्वाहेत्या॑ह। या ए॒वान्तरिक्षे॑
वाचः॑॥ ७६॥

ताभ्यं ए॒वैनं जुहोति। प्र॒तिरे॒भ्यः स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णा वै
दे॒वाः प्र॒तिराः। तेभ्यं ए॒वैनं जुहोति। द्या॒वापृ॒थि॒वीभ्या॑ः
स्वाहेत्या॑ह। द्या॒वापृ॒थि॒वीभ्या॑मे॒वैनं जुहोति। पि॒तृभ्यो॑
घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहेत्या॑ह। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरो॑ घ॒र्मपाः।
तेभ्यं ए॒वैनं जुहोति॥ ७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहेत्या॑ह। रु॒द्रमे॒व भा॒ग॒धेये॑न॒ सम॑र्द्धयति।
स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्च
नि॒रस्य॑ति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं
नि॒रव॑दयते। अ॒प उ॒प॒स्पृश॑ति मे॒ध्यत्वा॑य। ना॒न्वीक्षे॑त।
यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कः स्यात्। तस्मा॒न्ना॒न्वीक्ष्यः॑। अ॒पी॒परो॑
माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे
दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आ॒यु॒रे॒वास्मि॑न्वर्चो॑ दधाति।
अ॒पी॒परो॑ मा॒ रा॒त्रिया॑ अ॒हो॑ मा पा॒ह्येषा॑ ते अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑
स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा मा॒ञ्जीरि॑त्या॑ह। आ॒यु॒रे॒वास्मि॑न्वर्चो॑
दधाति। अ॒ग्नि॒ज्योति॑र॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑ सू॒र्यो ज्योति॑र॒ज्योतिः
सू॒र्यः स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति।
होत॒व्यम॒ग्निहो॑त्रा(३)न्न होत॒व्या(३)मि॑ति॥ ७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतं हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहिं त्वा मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। तेजसा वा एते व्यध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मांसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः ससादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्द्धयति॥८२॥

अक्रुश्वित्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिबन्वति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवेनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायत्स च॥८॥

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति।
 छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे
 जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु
 नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया
 इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया
 इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया
 इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य।
 यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा
 प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयेत्। जिह्वं यज्ञस्य शिरो हरेत्।
 प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति।
 शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं
 सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद।
 औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे।
 वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति।
 साम वै रक्षोहा। रक्षंसामपंहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रय इमे
 लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षांस्यपंहन्ति। पुरुषः पुरुषो
 निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षंसामपंहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयेत्। पृथिवीं शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः
शुचार्पयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु।
वनस्पतीं ञ्छुचार्पयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै
हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति
त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः।
तस्य शुचं शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थसम्पद्यन्ते।
षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचं शमयति। चतुः
सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्यां एष एव नाभिः। यत् प्रवर्ग्यः।
तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो
अप ह्वर इत्याह। भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति
दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ग्वं अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्द्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व
इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे।
समूहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। व्यसौ
योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः।
अचिक्रदद्वृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्।

चिदसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति।
नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। विश्वावसुं
सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति।
तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥११॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो
अव्यादित्याह। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो
अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै
कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो
ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै
प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सोमपीथमनुद्वासः सोमं
पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव
पशून्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः
सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह।
अभिचार एवास्येषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्चवते। यः
प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य
गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव
लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः।
यत्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्दयति ह्येष
गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्येषौऽष्टौ च॥९॥

[९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्।
तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां
यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूष्प्यभवन्। शुक्रियाणां
वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्।
देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तत्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः।
तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव
तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्द्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं
भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्द्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासये-
दन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः।
मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखं सन्दधात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि
पर्यासन्ते। परि वै तां समां प्रजा वयांस्यस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो
वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदैति।
तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां

मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्योतिरजायत।
ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष
वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि
प्रवर्तयति। औदुम्बर्याः५ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा
उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह।
शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र
दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता
वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा
आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं
नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥

गोः पर्य उत्तरवेदिरांसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥१०॥ [१०]

प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः।
महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः।
स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरैनं नाम्ना।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयाः५सं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै
कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं
विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते

वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये ना॒म॒नी। प्रि॒ययै॒वैनं॑
त॒नुवौ॑॥१०१॥

प्रि॒येण॑ ना॒म्ना॒ सम॑र्द्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वा॑गच्छति
ज॒न॒ता॒मा॒य॒तः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्यो॑ऽपा॑क्रामत्। तां दे॒वाः
प्र॒व॒र्ग्ये॑णै॒वानु॑ व्य॒भवन्। प्र॒व॒र्ग्ये॑णा॒प्नुवन्। यच्च॑तुर्विंशति॒कृत्वः॑
प्र॒व॒र्ग्यं प्र॑वृ॒णक्ति॑। गा॒य॒त्रीमे॒व तद॑नु विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति।
पूर्वा॑ऽस्य॒ ज॒नं य॒तः की॒र्तिर्गच्छ॑ति। वै॒श्वदे॒वः स॑ऽसन्नः॥१०२॥

वस॑वः प्रवृ॑क्तः। सोमो॑ऽभिकीर्यमा॑णः। आ॒श्विनः
पय॑स्यानीयमा॑ने। मा॒रुतः॑ कथ॑न्। पौ॒ष्ण उ॑द॒न्तः।
सा॒र॒स्व॒तो वि॒ष्यन्द॑मानः। मै॒त्रः शरो॑ गृही॒तः। तेज॑ उ॒द्यतः॑।
वा॒युर्हि॒यमा॑णः। प्र॒जाप॑तिर्हूयमा॑नो वाग्धु॒तः॥१०३॥

अ॒सौ खलु॑ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। स ए॒तानि॑
नामा॑न्यकुरु॒त। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्मवा॑दिनो
वद॑न्ति। यन्मृ॒न्मय॑माहु॒तिं नाश्नु॑तेऽथ॑। कस्मा॑दिषो॑ऽश्नु॒त
इति॑। वा॒गेष॑ इति॑ ब्रूयात्। वा॒च्यै॒व वाचं॑ दधाति॥१०४॥

तस्मा॑दश्नु॒ते। प्र॒जाप॑तिर्वा ए॒ष द्वा॑दश॒धा वि॑हि॒तः।
यत्प्र॑व॒र्ग्यः। यत्प्रा॑गवका॒शेभ्यः॑। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒त।
अ॒व॒का॒शैर्दे॑वा॒सुरा॑न॒सृज॑त। यद्दूर्ध्व॑मवका॒शेभ्यः॑। तेना॒न्नम॑-
सृज॑त। अन्नं॑ प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा स॑स॒न्नो हू॒यमा॑नो वा॒ग्धु॒तो द॑धात्येषः॥११॥ [११]

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। तेन॒ कामा॑ः ए॒ति।
यद्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। अ॒ग्नि॒र्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॑णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। च॒न्द्रमा॑
भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॑ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्स॒रमे॑ति। यत्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्र-
वृ॒ज्यते॑। धा॒ता भू॒त्वा श॒क्करी॑मेति। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑।
बृ॒ह॒स्पति॑र्भू॒त्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति। यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। मि॒त्रो
भू॒त्वा त्रि॒वृत् इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वरु॑णो
भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति।
यद्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। सोमो॑ भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति।
यत्पु॑रस्ता॒दुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काः-
स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदा॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वा-
ङ्मूँल्लो॒काःस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्ष॑त्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥१२॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सि॒ञ्चामि॑ यजुषा॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑
शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

प॒रे॒यु॒वा॑सं प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ बहु॒भ्यः॑ पन्था॑मनपस्पशानम्।
वै॒व॒स्व॒त॑सं स॒ङ्ग॒मनं॑ जना॑नां य॒म॑सं राजा॑न॒सं ह॒विषा॑
दुव॑स्यत। इ॒दं त्वा॑ व॒स्त्रं प्रथ॑मन्वाग॒न्नपै॑तदूह॒ यदि॑हाबि॒भः
पु॒रा। इ॒ष्टा॒पूर्त॑मनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां यथा॑ ते द॒त्तं बहु॑धा
वि॒बन्धु॑षु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सुनी॒थाय॑ वो॒ढवै॑।
या॒भ्यां य॑मस्य॒ साद॑न॒सं सु॑कृतां॒ चापि॑ गच्छ॒तात्। पू॒षा
त्वे॒तश्च॑यावयतु॒ प्रवि॑द्वानन॑ष्टपशु॒र्भुवन॑स्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॑
परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒र्दे॒वेभ्यः॑ सु॒विद॑त्रै॒भ्यः। पू॒षेमा॑ आशा॒
अनु॑वेद॒ सर्वाः॑ सो अ॒स्मा॑सं अ॒भय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा
अ॒घृणिः॑ सर्व॒वीरो॑ऽप्र॒युच्छ॑न्पुर ए॒तु प्रवि॑द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॑ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु प्रप॑थे
पु॒रस्ता॑त्। यत्रा॑संते सु॒कृतो॑ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः
सं॒वि॒ता द॑धातु। भु॒वन॑स्य पत इ॒द॑सं ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॑
स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपे॑द॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अत्र
नाप॑रः पु॒रा ज॒रस॑ आय॑ति। पुरु॑षस्य सयाव॒रि वि॑ ते
प्रा॒णम॑सि स्रसम्। शरी॑रेण म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं
प्र॒जया॑ऽस्मानि॒हाव॑ह। मैव॑ मा॒ऽस्ता प्रि॑येऽहं दे॒वी स॒ती

पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ
पर्यसाऽभ्याववृत्स्व॥ २॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं
प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह
धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव।
सुवर्णं हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय।
अत्रैव त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिं
हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
त्वमिह वयं सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥ ३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्।
एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्।
अग्नेर्वर्मं परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा
चा नेत्वा धृष्णुरहरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्ख्यातै।
मैनमग्ने विदहो माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो
मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं
प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं
परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां

व॒श॒नी॒र्भ॒वा॒ति। सू॒र्यं ते॒ चक्षु॑र्गच्छ॒तु वा॒त॒मा॒त्मा द्यां च॒
गच्छ॑ पृ॒थि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अपो वा गच्छ॒ यदि तत्र॑ ते
हि॒त॒मोष॑धीषु प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒जो भा॒गस्त॑प॒सा तं
त॑प॒स्व तं ते॑ शोचि॒स्त॑प॒तु तं ते॑ अ॒र्चिः। यास्ते॑ शि॒वास्त॑नुवो
जा॒तवे॑द॒स्ताभि॑र्वहे॒म५ सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः। अ॒यं वै
त्व॒मस्मा॑दधि॒ त्वमे॑तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि। वै॒श्वान॒रः पु॒त्रः
पि॒त्रे लो॒क॒कृ॒ज्जा॒तवे॑दो वहे॒म५ सु॒कृतां॑ यत्र॒ लो॒काः॥४॥

विद्वानभ्याववृत्त्वाभिमातीर्जयेम् शरीरिश्चत्वारि च॥१॥ [१]

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो
र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपाख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑प॒ते
स्वाहा॑ऽप॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽग्र॒ये कर्म॑कृ॒ते स्वाहा॑ यम॒त्र
ना॒धी॒मस्त॑स्मै स्वाहा॑। यस्तं इ॒ध्मं ज॒भर॑त्सिष्विदा॒नो मूर्धा॑नं
वा॒त॒ तप॑ते त्वा॒या। दि॒वो वि॒श्वस्मा॑त्सीमघाय॒त उ॑रुष्यः।
अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जा॒तोऽसि॑ त्वद॒यं जा॑यतां पुनः॑। अ॒ग्र॒ये
वै॒श्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥२॥ [२]

प्र के॒तुना॑ बृ॒हता॑ भा॒त्य॒ग्निरा॒विर्वि॑श्वानि वृष॒भो रो॑रवीति।
दि॒वश्चि॑दन्ता॒दुप॑ मा॒मु॒दान॑ड॒पामु॑प॒स्थे महि॑षो व॒वर्ध॑। इ॒दं
त॒ एकं॑ प॒र उ॑त॒ एकं॑ तृतीये॒न ज्योति॑षा संवि॑शस्व।

संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे।
 नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तः हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा।
 हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्।
 अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा।
 अथा पितृन्सुविदत्राः अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति।
 यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा।
 ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं च
 धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु।
 तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम
 एकेभ्यः पवते घृतमेकं उपासते। येभ्यो मधुं प्रधावन्ति
 ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये
 तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्।
 तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये
 चक्रिरे महत्ताःश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः
 सः रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये
 असन्नशैवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे।
 येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या
 राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः।
 धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा

स॑सृ॒जाथ। उ॒द्वयं॑ तम॑स॒स्परि॑ पश्य॑न्तो॒ ज्योति॑रुत्तर॑म्।
दे॒वं दे॒व॒त्रा सूर्य॑मग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। धा॒ता पु॑नातु सवि॒ता
पु॑नातु। अ॒ग्नेस्तेज॑सा॒ सूर्य॑स्य॒ वर्च॑सा॥८॥

धेह्युत्तरिमाष्टौ च॥३॥ [३]

यन्ते॑ अ॒ग्निमम॑न्थाम वृष॒भायै॑व॒ पक्त॑वे। इ॒मन्त॑ श॒मयाम॑सि
क्षी॒रेण॑ चोद॒केन॑ च। यन्त्वम॑ग्ने॒ सम॑द॒हस्त्व॑मु॒ निर्वा॑पया॒ पुनः॑।
क्या॒म्बूर॑त्र॒ जाय॑तां पाक॒दूर्वा व्य॑ल्कशा। शी॒र्तिके॑ शी॒र्तिका॑वति॒
ह्लादु॑के॒ ह्लादु॑कावति। म॒ण्डूक्या॑ सु॒सङ्ग॑मये॒मः स्व॑ग्निः श॒मय॑।
शं ते॑ धन्व॒न्या आपः॑ श॒मु ते॑ सन्त्व॒नूक्याः॑। शं ते॑ स॒मुद्रि॑या॒
आपः॑ श॒मु ते॑ सन्तु॒ वर्ष्याः॑। शं ते॑ स्र॒वन्ती॑स्त॒नुवे॒ श॒मु ते॑ सन्तु॒
कूप्याः॑। शन्ते॑ नीहा॒रो व॑र्षतु॒ श॒मु पृ॒ष्वाऽव॑शीयताम्॥९॥

अव॑ सृज॒ पुन॑र॒ग्ने पि॒तृभ्यो॑ यस्तु॒ आहु॑तश्चर॑ति स्व॒धाभिः॑।
आयु॑र्वसान् उप॑ यातु॒ शेषः॑ सङ्ग॑च्छतां त॒नुवा॑ जातवेदः।
सङ्ग॑च्छस्व पि॒तृभिः॑ सः स्व॒धाभिः॑ स॒मिष्टा॑पूर्तेन॒ पर॑मे
व्यो॑मन्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः
स॒वि॒ता द॑धातु। यत्ते॑ कृष्णः श॒कुन॑ आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः
स॒र्प उ॒त वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्निष्ट॑द्विश्वा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु॒ सोम॑श्च
यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश॑। उ॒त्ति॒ष्ठात॑स्त॒नुवः॑ स॒म्भर॑स्व॒ मेह॑
गात्र॑मव॒हा मा॒ शरी॑रम्। यत्र॒ भूम्यै॑ वृणसे॒ तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑
त्वा दे॒वः स॒वि॒ता द॑धातु। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॑त॒ एकं॑
तृती॑येन॒ ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॒ चारु॑रेधि

प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व
परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमन्नाकमधि
रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या
राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि
जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानराय सुवर्गाय
लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयता९ सधस्थे पञ्च च॥४॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता।
आसीदता९ सुप्रयतेह बर्हिष्यूजाय जात्यै मम शत्रुहत्यै।
यमे इव यतमाने यदैतं प्रवांम्भरन्मानुषा देवयन्तः।
आसीदतः९ स्वमुं लोकं विदाने स्वासस्थे भवतमिन्दवे
नः। यमाय सोम९ सुनुत यमाय जुहुता हविः। यम९
हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोत
प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वायमदीर्घमायुः प्र जीवसे।
यमाय मधुमत्तम९ राज्ञे हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः
पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठं जगत्तः पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं
भङ्गुश्रवो गांय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो
राजानपरोध्यः। येनापो नद्यो धन्वानि येन द्यौः पृथिवी
दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्।

अश्वान॑नश्य॑तो दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार
पृथि॒वीं य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॑ सर्व॒मित्र॑स्थे यत्
प्रा॒णद्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ पञ्च यथा॑ षड्यथा॑ पञ्च द॒शर्ष॑यः।
य॒मं यो वि॑द्यात्स ब्रू॒याद्य॑थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभिः पत॑ति षडु॒र्वीरे॑कमिद्वृ॒हत्। गा॒यत्री
त्रि॒ष्टुप्छन्दा॑सि सर्वा॑ ता य॒म आ॑हि॒ता। अ॒ह॒र॒ह॒र्नय॑मानो
गा॒मश्वं॑ पु॒रुषं॑ जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति पञ्च॑भि॒र्मान॑वैर्य॒मः।
वैव॑स्वते वि॒विच्य॑न्ते य॒मे रा॑ज॒नि ते ज॒नाः। ये
चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह
वि॒विच्य॑न्तेऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाश्च॑ ये न॑म॒स्यन्ति॒
ब्राह्म॑णाश्चाप॒चित्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑प॒लाशे॑ दे॒वैः स॒म्पिब॑ते
य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्वप॑तिः पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

पृथिकृ॒द्यो वि॑जान॒तेऽनु॑ वेनति॥५॥ [५]

वैश्वान॑रे ह॒विरि॑दं जु॒होमि॑ साह॒स्रमु॑त्स॒ श॒तधा॑रमे॒तम्।
तस्मि॑न्नेष पि॒तरं॑ पि॒ताम॒हं प्र॑पि॒ताम॒हं बि॒भर॑त्पि॒न्वमा॑ने।
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीम॑नु द्यामि॒मं च॒ योनि॑म॒नु यश्च॒ पूर्वं॑।
तृ॒तीयं॑ योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्य॒नु स॒प्त हो॒त्राः।
इ॒मं स॑मु॒द्रं श॒तधा॑र॒मुत्स॑व्य॒च्यमा॑नं भुव॑नस्य म॒ध्ये।
घृ॒तं दु॒हा॒नाम॑दि॒तिं ज॑ना॒याग्रे॒ मा हि॑सीः पर॒मे व्यो॑मन्।
अपै॑त॒ वी॒त वि॑ च॒ सर्प॑तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒
नू॒तनाः॑। अहो॑भिर॒द्विर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै।

स॒वि॒तै॒तानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे।
तेभि॑र्यु॒ज्यन्ता॑म॒घ्नियाः॥१४॥

शुनं॑ वा॒हाः शुनं॑ ना॒राः शुनं॑ कृषतु लाङ्ग॑लम्। शुनं॑ व॒त्रा
ब॒ध्यन्ता॑ शुनम॒ष्टामु॑दिङ्ग॒य शुना॑सीरा शुनम॒स्मासु॑ धत्तम्।
शुना॑सीरावि॒मां वाचं॑ यद्वि॒वि च॑क्रथुः पयः॑। तेने॒मामुप॑
सिञ्च॑तम्। सीते॒ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भव। यथा॑
नः सु॒भगा स॑सि यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तै॒तानि॒
शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदि॒ते शं भ॑व।
विमु॑च्यध्वम॒घ्निया दे॒व्याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य।
ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वा॒ता वा॒न्ति प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते पि॒न्वते॒
सुवः॑। इरा॒ विश्व॑स्मै भुव॑नाय जायते यत्प॒र्जन्यः॑ पृथि॒वी॑
रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हार्म्यमव॑प॒न्यश्च॑ मान॒वाः। ए॒वं
व॑पामि हार्म्यं यथा॑सा॒म जी॒वलो॒के भूर॑यः। चि॒तः स्थ॑ परि॒चितं॑
ऊ॒र्ध्वचि॒तः श्रय॑ध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑
दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्त॑॥१६॥

अ॒घ्निया अ॑गन्म स॒प्त च॑॥६॥ [६]

उ॒त्ते त॑भ्रोमि पृथि॒वीं त्वत्प॑री॒मं लो॒कं नि॒दध॑न्मो अ॒ह॑
रि॒षम्। ए॒ताः स्थू॑णां पि॒तरो॑ धारयन्तु ते॒ऽत्रा य॑मः
साद॑नात्ते मि॒नोतु॑। उप॑स॒र्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं
पृथि॒वी॑ सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॑त्येषा त्वा

पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उद्धञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः
 सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथासिचाभ्येनं
 भूमि वृणु। उद्धञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित
 उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्रुतो विश्वाहास्मै शरणाः
 सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा
 ऊर्मस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते
 असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं
 भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भवं यमेन त्वं यम्या संविदानः।
 मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् ह्यत्र
 गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता
 पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि।
 नळं प्लवमारोहेतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा
 सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः
 पृथिवि शं भवा। षड्ढोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां
 च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते
 हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरैहि पन्थां
 यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा
 नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः

शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा
लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा
नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि
पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥
अपूपवान्धृतवाःश्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि।
योनिःकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां धृतभागा इह स्थ।
एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा
तां रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां
त्वा मा दंभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया
देवतया। अपूपवान्धृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाःश्चरुरेह
सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिःकृतः पथिकृतः
सपर्यत ये देवानां शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा
इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ।
शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा तां रक्षस्व तां
गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दंभन्पितरो
देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुतरं देवतया द्वे च॥७॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र।
तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः
करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा

मध्यादाददे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरैतां
 प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु।
 काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः
 पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो
 फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते
 घृणिः शम् ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः।
 इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं
 मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै
 निर्ऋत्यै द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा
 द्वेषांसि शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि यव यवयास्मदघा
 द्वेषांसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो
 गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं
 गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु
 प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं
 या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥८॥

[८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ठा।
 इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः।
 यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा

न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते
अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु
गौरिव। अपं नः शोशुचदधमग्ने शुशुध्या रयिम्। अपं नः
शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्वाहमन्वारभामहे स्वस्त्यै।
स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्ब्रह्मा देवहूतिं नो अद्या
प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः।
आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः।
इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्।
शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युं दद्वहे पर्वतेन।
इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्।
अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्ने।
यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य
मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्विनत्स्योषधे पृथिव्या
अधि। एवमिम उद्विन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाँसि यवोऽसि यवयास्मदघा
द्वेषाँसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥१॥ [९]

अपं नः शोशुचदधमग्ने शुशुध्या रयिम्। अपं नः
शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं

नः शोशुचदधम्। प्रयद्दन्दिष्ठ एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः।
 अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति
 सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि
 प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्व९ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः
 शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय।
 अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति
 पर्षा स्वस्तये। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
 यतीरपास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्।
 उद्वनादुदकानीवापास्मत्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्।
 आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः
 शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्चः पुरुषः पशुः। यत्रेदं
 ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥१०॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्।
 अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठ्यै।
 मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि।
 विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि।
 रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप
 स९सदेम। स९ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये।
 ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो

घृतस्य॑ धारयितुं मधु॑धारा व्युन्द॒ती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता
वसू॑नाꣳ स्वसा॑दित्याना॑ममृत॑स्य नाभिः॑। प्रणु॑वोचं चिकि॑तुषे
जना॑य मागामना॑गामदि॑तिं वधिष्ट। पिब॑तूदकं तृणा॑न्यत्तु।
ओमुत्सृ॑जत॥ २७॥

वधिष्ट द्वे च॥ ११॥ [११]

सन्त्वा॑ सिञ्चामि यजुषां प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒माꣳ स॑मेत॒ पश्य॑त । सौभा॑ग्यम॒स्यै
द॒त्त्वायाथास्तं॒ वि परे॑तन। इ॒मां त्वमिन्द्र॑ मी॒ढ्वः सु॒पुत्राꣳ
सु॒भगां॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना धे॑हि पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वितन्वा॒ना। कु॒र्वाणा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासाꣳसि॒ मम॒
गाव॑श्च। अ॒न्नपा॒ने च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रिय॒माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो भव॑त्व॒र्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॑
बृ॒ह॒स्पतिः॑। शं नो वि॒ष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॑ ब्रह्म॒णे। नम॑स्ते वा॒यो।
त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं
वदि॑ष्यामि। स॒त्यं वदि॑ष्यामि। तन्मा॑मवतु। तद्व॒क्तार॑मवतु।
अव॑तु माम्। अव॑तु व॒क्तारम्। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं वदि॑ष्यामि पञ्च॑ च॥१॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं
सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥२॥ [२]

स॒ह नो॑ यशः। स॒ह नो॑ ब्रह्मव॒र्च॒सम्। अथा॑तः स॒हि॒ताया॑
उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधि-
ज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महास॒हि॒ता
इ॒त्याच॑क्षते। अथा॑धिलो॒कम्। पृथि॑वी पूर्वरूपम्।
द्यौरु॒त्तर॑रूपम्। आका॑शः स॒न्धिः॑॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्य॑धि॒लो॒कम्। अथा॑धिज्यौ॒ति॒षम्। अग्निः
पूर्वरूपम्। आ॒दि॒त्य उत्तर॑रूपम्। आ॒पः स॒न्धिः॑। वैद्यु॑तः
सन्धानम्। इत्य॑धिज्यौ॒ति॒षम्। अथा॑धिवि॒द्यम्। आ॒चार्यः
पूर्वरूपम्॥४॥

अन्ते॒वास्यु॑त्तररूपम्। वि॒द्या स॒न्धिः॑। प्रव॑चनं सन्धानम्।

इत्यधि॑विद्यम्। अथाधि॑प्रजम्। माता पूर्व॑रूपम्।
पितोत्तर॑रूपम्। प्रजा सन्धिः॑। प्रजननं॑ सन्धानम्।
इत्यधि॑प्रजम्॥५॥

अथाध्या॑त्मम्। अधरा॑हनुः पूर्व॑रूपम्। उत्तरा॑हनुरुत्तर॑रूपम्।
वाक्सन्धिः॑। जिह्वा॑ सन्धानम्। इत्यध्या॑त्मम्। इतीमा
महा॑सं॒हिताः। य ए॒वमे॒ता महा॑सं॒हिता व्याख्या॑ता वे॒द।
सन्धी॑यते प्रज॑या प॒शुभिः। ब्रह्म॑वर्चसे॒नान्नाद्ये॑न सुवर्ग्ये॑न
लोके॑न॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्व॑रूपमित्यधि॑प्रजं लोके॑न॥३॥ [३]

यश्छन्द॑सामृष॒भो विश्व॑रूपः। छन्दो॒भ्योऽध्य॑मृता॑त्सम्ब॒भूव। स
मेन्द्रो॑ मे॒धया॑ स्पृणोतु। अ॒मृत॑स्य दे॒व धार॑णो भूयासम्। शरी॑रं
मे विच॑र॒षणम्। जिह्वा॑ मे मधु॑मत्तमा। कर्णा॑भ्यां भूरि॑ विश्रु॑वम्।
ब्रह्म॑णः को॒शोऽसि॑ मे॒धया॑पि॒हितः। श्रुतं॑ मे गोपा॒य। आव॑हन्ती
वित॑न्वा॒ना॥७॥

कुर्वा॑णा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने
च॑ सर्व॒दा। ततो॑ मे श्रिय॑माव॑ह। लो॒मशां॑ प॒शुभिः॑ स॒ह
स्वाहा॑। आ मा॑ यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। वि मा॑ऽऽयन्तु
ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। दमा॑
यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑। शमा॑ यन्तु ब्रह्म॑चा॒रिणः॑ स्वाहा॑॥८॥

यशो॑ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेया॑न् वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑। तं
त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒ स्वाहा॑। स मा॑ भग॒ प्रवि॑श॒ स्वाहा॑।

तस्मिन्सहस्रंशाखे। निभंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः
प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां
पद्यस्व॥१॥

[४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां
चतुर्थीम्। माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स
आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव
इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते।
भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः।
मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि
महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति
वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्।
अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा।
चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥५॥

[५]

स य ए॒षोऽन्त॑र्हृ॒दय॑ आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पु॒रुषो॑ मनो॒मयः॑।
अमृ॑तो हि॒र॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्त॑नं
इवाव॑ल॒म्बते॑। सै॒न्द्रयो॑निः। यत्रा॒सौ के॑शान्तो वि॒वर्त॑ते।
व्य॒पोह्य॑ शी॒र्षक॑पा॒ले। भू॒रित्य॒ग्नौ प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। भुव॑ इति॒
वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दित्ये। मह॑ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्रोति॒ स्वरा॑ज्यम्।
आ॒प्रोति॒ मन॑स॒स्पति॑म्। वाक्प॑तिश्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒
ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शशरी॑रं ब्रह्म।
स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृत॑म्।
इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॑मृतमेकं च॥६॥ [६]

पृ॒थि॒व्यन्त॑रि॒क्षं द्यौर्दि॑शोऽवा॒न्तर॑दि॒शाः। अ॒ग्नि॒वा॒युरा॑दि॒त्य-
श्च॒न्द्रमा॑ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॑स्पत॑य आका॒श
आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथा॑ध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नोऽपान॑
उ॒दानः॑ स॒मानः॑। चक्षुः॑ श्रोत्रं मनो॒ वाक्क॑। चर्म॑ मा॒सः
स्ना॒वास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॑र॒षिर॑वोचत्। पाङ्क॑ वा इ॒दं
सर्व॑म्। पाङ्के॑नै॒व पाङ्कः॑ स्पृ॒णोती॑ति॥१५॥

सर्व॑मेकं च॥७॥ [७]

ओमि॑ति॒ ब्रह्म॑। ओमि॑ती॒दं सर्व॑म्। ओमि॑त्ये॒तद॑नुकृति
ह स्म॒ वा अ॒प्योश्वा॑व॒येत्या॑श्वावयन्ति। ओमि॑ति॒
सा॒मा॒नि गाय॑न्ति। ओ॒शोमि॑ति॒ श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑।

ओमित्यध्वर्युः प्रतिगुरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति।
ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह
ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्नोति॥१६॥

ओन्दश॥८॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च।
तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च
स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं
च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च।
मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने
च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने
च। सत्यमिति सत्यवचा राधीतरः। तप इति तपोनित्यः
पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि
तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥९॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिवा। ऊर्ध्वपवित्रो
वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणः सर्वर्चसम्। सुमेधा
अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं षट्॥१०॥ [१०]

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं
चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य
प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न

प्रमदितुव्यम्। कुशलान्न प्रमदितुव्यम्। भूत्यै न प्रमदितुव्यम्।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितुव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितुव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो
भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि
कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकं
सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः।
तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्।
अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया
देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा
वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा
धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः।
अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता
आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्।
तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा
वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु
चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितुव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्त्यस्य च॥११॥ — [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं

न॒ इन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑। नमो॒
ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वा॒यो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व
प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॑वादिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्।
तन्मा॑मा॒वीत्। तद्व॒त्कार॑मा॒वीत्। आ॒वीन्मा॑म्। आ॒वीद्व॒त्कार॑म्।
ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥ २३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥ १२॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नो॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑
शान्तिः॑॥

ब्रह्म॒विदा॑प्रोति॒ पर॑म्। तदेषा॑भ्यु॒क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं ब्रह्म॑।
यो वेद॑ नि॒हितं॑ गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सोऽ॒श्रुते॑
सर्वा॑न्कामा॒न्तस॒ह। ब्रह्म॑णा वि॒प॒श्चिते॑ति। तस्मा॒द्वा
ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः।
वा॒यो र॒ग्निः। अ॒ग्ने रा॑पः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः।
ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म्। अन्ना॑त्पुरुषः। स वा एष॑ पुरुषोऽ॒न्नर॑समयः।
तस्ये॒दमे॒व शि॒रः। अ॒यं दक्षि॑णः प॒क्षः। अ॒यमुत्त॑रः प॒क्षः।
अ॒यमा॒त्मा। इदं॑ पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तद॒प्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॑॥ १॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीः श्रि॒ताः।
अथो॑ अ॒न्नै नै॒व जी॑वन्ति। अथै॒नद॒पि य॑न्त्यन्त॒तः। अन्न॑ः

हि भू॒तानां॑ ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। सर्वं॑ वै
 तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॑ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॑ꣳ हि भू॒तानां॑
 ज्येष्ठम्। तस्मा॑त्सर्वो॒षधमु॑च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॑ जायन्ते।
 जा॒ता॒न्यन्नै॑न वर्धन्ते। अद्य॑तेऽ॒त्ति च॑ भू॒तानि॑। तस्मा॑दन्नं
 तदु॑च्यत इति। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑दन्न॑रस॒मया॑त्। अन्योऽन्तर
 आ॒त्मा प्रा॑ण॒मयः। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य॑ प्रा॒ण ए॒व
 शि॒रः। व्या॒नो दक्षि॑णः प॒क्षः। अ॒पान॑ उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श
 आ॒त्मा। पृथि॒वी पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥२॥
 प्रा॒णं दे॒वा अनु॑ प्राण॑न्ति। म॒नुष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो
 हि भू॒ताना॑मायुः। तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यते। सर्वमे॒व त
 आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॒पास॑ते। प्रा॒णो हि भू॒ताना॑मायुः।
 तस्मा॑त्सर्वा॒युषमु॑च्यत इति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर॑ आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑त् प्रा॒णमया॑त्। अन्योऽन्तर
 आ॒त्मा म॒नोमयः॑। तेनै॑ष पूर्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व।
 तस्य॑ पुरुषवि॑धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य॑ यजु॑रे॒व
 शि॒रः। ऋ॒ग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सा॒मोत्त॑रः प॒क्षः। आदेश॑ आ॒त्मा।
 अथ॑र्वाङ्गि॑रसः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष॑ श्लो॒को भ॒वति॥३॥
 यतो॒ वाचो॑ निर्वर्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा सु॒ह। आ॒नन्दं॑ ब्रह्म॑णो
 वि॒द्वान्। न बि॒भेति॑ कदा॒चने॑ति। तस्यै॑ष ए॒व शा॒रीर॑ आ॒त्मा।
 यः पूर्॒वस्य॑। तस्मा॑द्वा ए॒तस्मा॑न्म॒नोमया॑त्। अन्योऽन्तर आ॒त्मा

विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्समश्रुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव सं भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंलोकं प्रेत्य। कश्चित्समंश्नुता(३) उ। सोऽकामयता बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यता। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजता। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्।

तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च।
निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं
चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते।
तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै सदजायत।
तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै
तत्सुकृतम्। रसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी
भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश
आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां
विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष
एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव
भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्नि-
श्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य
मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो
दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा
स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां
आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स
एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां
 चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एकः
 आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते
 ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां
 देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।
 स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः।
 स एको बृहस्पतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।
 ते ये शतं बृहस्पतैरानन्दाः। स एकः प्रजापतैरानन्दः।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतैरानन्दाः।
 स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स
 यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्।
 अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्गमति। एतं
 प्राणमयमात्मानमुपसङ्गमति। एतं मनोमयमात्मानमुप-
 सङ्गमति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्गमति। एतमानन्द-
 मयमात्मानमुपसङ्गमति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो
 विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एत९ ह वाव न तपति।

किमहं साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य
 एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानं
 स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि
 नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अर्धीहि भगवो
ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं
मनो वाचमिति। तं होवाच। यतो वा इमानि
भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि
संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अर्धीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स
तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्धैव खल्विमानि भूतानि
जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि
संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार।
अर्धीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म

विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तं होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्।

प्रा॒णे शरी॑रं॒ प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॑मन्ने
प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति।
अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑।
म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं॑ न परि॑चक्षीत। तद्व॒तम्। आपो॑ वा अन्नम्।
ज्योति॑रन्नादम्। अ॒प्सु ज्योतिः॑ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॑ष्यापः
प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॑मन्ने
प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं॑ बहु॒ कुर्वी॑त। तद्व॒तम्। पृथि॑वी वा अन्नम्।
आका॑शोऽन्नादः। पृथि॑व्यामाका॒शः प्रति॑ष्ठितः। आका॑शे
पृथि॑वी प्रति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितम्। स य
ए॒तदन्न॑मन्ने प्रति॑ष्ठितं वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्नादो भ॑वति।
म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥९॥

न कश्चन॑ वसतौ प्रत्या॑चक्षीत। तद्व॒तम्। तस्मा॑द्यया कया
च वि॒धया॑ बह्व॑न्नं प्राप्नुयात्। अरा॑ध्यस्मा अन्नमि॑त्याच॒क्षते॑।
एतद्वै मुखतोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मुखतोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
एतद्वै मध्यतोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। मध्यतोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
एतद्वा अन्ततोऽन्नं॑ रा॒द्धम्। अन्ततोऽस्मा अ॑न्नं॑ रा॒ध्यते॑।
य ए॒वं वेद॑। क्षेम॑ इति वा॒चि। योग॑क्षेम इति प्रा॑णापा॒नयोः॑।
कर्मे॑ति ह॒स्तयोः॑। गति॑रिति पा॒दयोः॑। विमुक्ति॑रिति

पा॒यौ। इति॑ मा॒नुषीः॑ स॒मा॒ज्ञाः। अथ॑ दै॒वीः। तृ॒प्तिरि॑ति
वृ॒ष्टौ। ब॒लमि॑ति वि॒द्युति॑। यश॑ इति॑ प॒शुषु। ज्योति॑रिति
नक्ष॑त्रेषु। प्र॒जाति॑रमृत॒मान॑न्द इत्यु॒प॒स्थे। स॒र्वमि॑त्याका॒शे।
तत्प्र॑तिष्ठेत्यु॒पासी॑त। प्र॒तिष्ठा॑वान्भ॒वति॑। तन्म॑ह इत्यु॒पासी॑त।
म॑हान्भ॒वति॑। तन्म॑न इत्यु॒पासी॑त। मा॒न॑वान्भ॒वति॑। तन्न॑म
इत्यु॒पासी॑त। न॒म्यन्ते॑ऽस्मै का॒माः। तद्व॑ह्नेत्यु॒पासी॑त।
ब्र॒ह्म॑वान्भ॒वति॑। तद्व॑ह्मणः प॒रि॒मर॑ इत्यु॒पासी॑त। प॒र्येणं॑
म्रिय॑न्ते द्विष॑न्तः स॒प॒त्नाः। प॒रि ये॑ऽप्रि॒या भ्रा॑तृ॒व्याः। स
यश्चा॑यं पु॒रुषे॑। यश्चा॑सा॒वादि॑त्ये। स ए॒कः। स य॑ ए॒वंवि॑त्।
अस्मा॑ल्लो॒कात्प्रे॒त्या। ए॒तम॑न्नम॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं
प्रा॑णम॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तं म॑नोम॒यमा॑त्मानमु॒प॑-
सङ्क॒म्य। ए॒तं वि॑ज्ञानम॒यमा॑त्मानमु॒प॑सङ्क॒म्य। ए॒तमा॑नन्दम॒य-
मा॑त्मानमु॒प॑सङ्क॒म्य। इमाँ॑ल्लो॒कान्का॑मा॒न्त्री का॑मरू॒प्यनु॑स॒श्चर॑न्।
ए॒तत्सा॑म गा॒यन्ना॑स्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु।
अ॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम॒हम॑न्नम्। अ॒हम॑न्ना॒दो(२)ऽह॑मन्ना॒दो(२)-
ऽह॑मन्ना॒दः। अ॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒द॒ह॒ः श्लो॒क॒कृ॒त्।
अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒ता(३) स्य॑। पूर्॒वं दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य
ना(३) भा॒इ। यो मा॑ द॒दाति॑ स इ॒देव॑ मा(३) वाः।
अ॒हम॑न्नम॒न्नम॑दन्त॒मा(३) द्धि॑। अ॒हं वि॒श्वं भु॑वं न॒मभ्य॑भ॒वाम्।
सु॒व॒र्न ज्योतीः॑। य ए॒वं वेद॑। इत्यु॒प॒निष॑त्॥१०॥

स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि

ना॒व॒धी॒त॒म॒स्तु॒ मा वि॑द्विषा॒व॒है॑ । ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै।
तेज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒
शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्यपा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो म॒हीया॑न्।
शु॒क्रेण॒ ज्योती॑र॒षिः सम॑नुप्रवि॒ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥
यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॑ वि॒श्वे
निषे॑दुः। तदे॒व भू॑तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॑क्षरे॒ पर॒मे व्यो॑मन्॥
येना॑वृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑दित्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा
चा॒ यम॑न्तः॒ संमु॑द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॑क्षरे॒ पर॒मे प्र॒जाः॥
यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसू॒ती तो॑येन जी॒वान्व्य॑संस॒र्ज भू॑म्या॑म्।
यदोष॑धीभिः॒ पुरु॑षा॑न्प॒शूश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥
अतः॑ परं॒ नान्य॑दणी॒यसं॑ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्म॑ह॒तो म॒हान्त॑म्।
यदे॑कम॒व्यक्त॑मन॒न्तरू॑पं॒ विश्वं॑ पु॒राणं॑ तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥
तदे॒वर्तं॑ तदु॒ सत्य॑माहु॒स्तदे॒व ब्र॒ह्म पर॑मं क॒वीना॑म्। इ॒ष्टापूर्तं॑
ब॒हुधा॒ जा॒तं जा॒यमा॑नं वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य॒ नाभिः॑॥
तदे॒वाग्नि॑स्तद्वा॒युस्तत्सूर्य॑स्तदु॒ चन्द्र॑मा॑ः। तदे॒व शु॒क्रम॑मृ॒तं
तद्ब्र॒ह्म तदा॑पः॒ स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ निमे॒षा ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॑
पुरु॑षा॒दधि॑। क॒ला मु॑हूर्ताः॒ काष्ठा॑श्चा॒होरा॒त्राश्च॑ सर्व॒शः॑॥

अ॒र्द्धमा॒सा मा॒सा ऋ॒तवः॑ सं॒वत्स॒रश्च॑ क॒ल्पता॑म्। स आ॒पः
प्र॒दुघे॑ उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्ष॒मथो॑ सु॒वः॑॥ नैन॑मूर्ध्वं न ति॒र्यश्च॑
न म॒ध्ये परि॑जग्र॒भत्। न तस्यै॑शे कश्च॒न तस्य॑ नाम
म॒हद्य॑शः॥२॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॑नैन॑म्।
हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑साऽभि॒कृतो॑ य ए॒नं वि॒दुर॑मृ॒तास्ते
भ॑वन्ति॥ अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हि॒रण्य॑ग॒र्भ इत्यु॑ष्टौ॥ ए॒ष हि
दे॒वः प्र॒दिशो॑नु॒ सर्वाः॑ पूर्॒वो हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्मुखो॑स्तिष्ठति
वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त
उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्या॑ं नम॑ति सं पत॑त्रैर्द्या॒वापृ॑थि॒वी
ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्त॑त्पश्य॒न्विश्वा॑ भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॑
वि॒श्वं भव॑त्येक॑नीलम्। यस्मि॑न्नि॒दं सं च॒ विचै॑क॒ं स ओतः॑
प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॑ नु वि॒द्वान्गन्ध॑र्वो
नाम॒ निहि॑तं गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता गुहा॑सु यस्तद्वे॒द सवि॑तुः पि॒ताऽस॑त्।
स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि वे॒द भुव॑नानि
विश्वा॑। यत्र॑ दे॒वा अ॒मृत॑मान॒शाना॑स्तृतीये॒ धामा॑न्यभ्यैर॑यन्त।
परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः परि॑ लो॒कान् परि॑
दि॒शः परि॑ सु॒वः। ऋ॒तस्य॑ तन्तुं वि॒ततं॑ वि॒चृत्य॑
तद॑पश्य॒त्तद॑भवत् प्र॒जासु॑। प॒रीत्य॑ लो॒कान्प॒रीत्य॑ भू॒तानि॑

प॒रीत्य॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑ । प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒म॒जा
 ऋ॒तस्य॑ऽऽत्मान॑ऽऽत्मानं॑ म॒भिसम्ब॑भूव । स॒द॒स॒स्पति॑म॒द्भुतं॑
 प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒ काम्य॑म् । स॒नि॑ मे॒धाम॑या॒सिष॑म् । उ॒दी॒प्यस्व
 जा॒तवे॒दोऽप॒घ्नन्नि॑र्ऋ॒तिं म॑म ॥ ४ ॥

प॒शूँश्च॒ मह्य॑माव॒ह जी॒वनं॑ च॒ दिशो॑ दि॒श । मा नो॑
 हि॒ंसी॒ज्जा॒तवे॒दो गा॑म॒श्वं पु॑रु॒षं ज॑गत् । अ॒बि॒भ्र॒द॒ग्न आ॑ग॒हि
 श्रि॒या मा॒ परि॑पातय ।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पु॒रुष॑स्य वि॒द्म स॒हस्रा॒क्षस्य॑ म॒हादे॒वस्य॑ धी॒महि॑ । तन्नो॑ रु॒द्रः
 प्र॒चो॒दया॑त् । तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ म॒हादे॒वाय॑ धी॒महि॑ । तन्नो॑
 रु॒द्रः प्र॒चो॒दया॑त् । तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ व॒क्रतु॑ण्डाय॑ धी॒महि॑ ।
 तन्नो॑ द॒न्तिः प्र॒चो॒दया॑त् । तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ च॒क्रतु॑ण्डाय॑
 धी॒महि॑ ॥ ५ ॥

तन्नो॑ न॒न्दिः प्र॒चो॒दया॑त् । तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑ म॒हासे॒नाय॑
 धी॒महि॑ । तन्नः॑ ष॒ण्मुखः॑ प्र॒चो॒दया॑त् । तत्पु॒रुषाय॑ वि॒द्महे॑
 सु॒वर्ण॑प॒क्षाय॑ धी॒महि॑ । तन्नो॑ ग॒रुडः॑ प्र॒चो॒दया॑त् । वे॒दा॒त्म॒नाय॑
 वि॒द्महे॑ हि॒र॒ण्यग॒र्भाय॑ धी॒महि॑ । तन्नो॑ ब्र॒ह्म प्र॒चो॒दया॑त् ।
 ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वा॒सुदे॒वाय॑ धी॒महि॑ । तन्नो॑ वि॒ष्णुः
 प्र॒चो॒दया॑त् । व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ ती॒क्ष्णद॒ष्ट्राय॑ धी॒महि॑ ॥ ६ ॥

तन्नो॑ ना॒र॒सि॒ंहः प्र॒चो॒दया॑त् । भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑

महद्द्युति॑क॒राय॑ धीमहि। तन्नो॑ आ॒दित्यः॑ प्रचो॒दया॑त्।
वै॒श्वान॒राय॑ वि॒द्महे॑ ला॒लीलाय॑ धीमहि। तन्नो॑ अ॒ग्निः
प्रचो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ क॒न्यकु॑मारि॑ धीमहि। तन्नो॑
दु॒र्गिः प्रचो॒दया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒हस्र॑प॒रमा॑ दे॒वी श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पा॒पं
दूर्वा॑ दुःस्वप्न॒नाश॑नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परुषः॑ परुषः
परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑
स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑
व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते र॒थक्रान्ते॑ वि॒ष्णुक्रान्ते॑ व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑
धा॒रयि॑ष्यामि॒ रक्ष॑स्व मा॑ पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लो॒कधा॑रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॑ण॒ कृष्णे॑न
श॒तबा॑हुना। मृ॒त्तिके॑ ह॒नं मे॑ पा॒पं य॑न्म॒या दु॑ष्कृतं कृतम्।
मृ॒त्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे
पु॒ष्टिं त्वयि॑ स॒र्वं प्र॑तिष्ठितम् ॥ ८ ॥

मृ॒त्तिके॑ प्रतिष्ठिते स॒र्वं त॒न्मे नि॑र्णुद् मृ॒त्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न
ग॒च्छामि॑ प॒रमा॑ गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्च्छुग्धि तव॒
तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॑ विमृ॒धो ज॑हि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा
विमृ॒धो व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्करः।
स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॒वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॒र्दधा॑तु।
आपा॑न्तमन्युस्तृपल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॑ शिमी॑वाञ्छरु॒मा ऋ॑जी॒षी।
सोमो॑ वि॒श्वान्य॑त॒सावना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्रं प्रति॒माना॑निदेभुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑म॒तः सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः।
सबु॑धिया॒ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्टाः स॒तश्च॒ योनि॑मस॒तश्च॒ विवः॑।
स्यो॒ना पृ॑थिवि भवा॑ऽनृक्षरा निवेश॑नी। यच्छा॑नः शर्म सप्र॒थाः।
गन्ध॑द्वारां दुराध॒रूपां॑ नित्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ ऋ॒
सर्व॑भूता॒नां तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु। अल॑क्ष्मी॑र्मे
न॒श्यतु। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॒न्दोभि॑रि॒माँल्लो॑कान॒नप॑ज॒य्यम॒भ्यज॑यन्।
म॒हा ऋ॒ इन्द्रो॑ वज्रबाहुः षोड॑शी शर्म यच्छ॒तु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु॒ हन्तु॑ पा॒प्मानं॒ योऽस्मा॑न्
द्वेष्टि॑। सो॒मान् ऋ॒ स्वर॑णं कृणु॒हि ब्र॑ह्मणस्पते। क॒क्षीव॑न्तं
य औ॑शि॒जम्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कु॑सी॒दं तस्मि॑न्त्सीदतु॒
योऽस्मा॑न् द्वेष्टि॑। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति
दुष्कृ॑तानि। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शुद्धेन॑ पू॒ता अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं
तरे॑म। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॑ सोमं॑ पिब वृत्रहञ्छूर

विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधौ नुदस्वाथाभयं कृणुहि
विश्वतोऽनः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हिष्ठा
मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह
नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरङ्ग मामवो यस्य क्षयाय
जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा
वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता
च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो
वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्।
अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो
राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्।
यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने
सरस्वति शतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या। असिक्रिया
मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च

स॒त्यं चा॒भी॒ष्टा॒त्तप॒सोऽध्य॑जायत। ततो॒ रात्रि॑रजायत॒ ततः॑
समु॒द्रो अ॑र्णवः॥१३॥

समु॒द्राद॑र्णवा॒दधि॑ संवत्स॒रो अ॑जायत। अ॒होरा॒त्राणि॑
वि॒दध॒द्वि॒श्वस्य॑ मि॒षतो॑ व॒शी। सूर्या॒चन्द्र॒मसौ॑ धा॒ता
य॑थापूर्वम॑कल्पयत्। दि॒वं च॑ पृथि॒वीं चा॒न्तरि॑क्षमथो
सु॒वः। यत्पृ॑थि॒व्या९ रज॑स्व॒ मान्तरि॑क्षे वि॒रोद॑सी।
इ॒मा९स्तदा॒पो व॑रुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। पुन॑न्तु वस॑वः
पु॒नातु॑ वरुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। ए॒ष भू॒तस्य॑ म॒ध्ये भु॒वन॑स्य
गो॒प्ता। ए॒ष पु॒ण्यकृ॑तां लो॒का॒नेष॑ मृ॒त्योर्हि॒र॒ण्मय॑म्।
द्या॒वापृ॑थि॒व्योर्हि॒र॒ण्मय॑९ स९श्रि॑त॒९ सु॒वः॥१४॥

स नः॒ सु॒वः स९शि॑शाधि। आर्द्रं॒ ज्वल॑ति॒ ज्योति॑र॒हम॑स्मि।
ज्योति॑र्ज्वल॑ति॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि। योऽह॑म॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि।
अ॒हम॑स्मि॒ ब्रह्मा॑हम॑स्मि। अ॒हमे॒वाहं॑ मां जु॒होमि॑
स्वाहा॑। अ॒का॒र्य॒का॒र्यव॑की॒र्णी स्ते॒नो भ्रू॑ण॒हा गु॑रुत॒ल्पगः।
वरु॑णोऽपा॒म॒घम॑र्षणस्तस्मा॑त्पा॒पात् प्र॑मु॒च्यते। र॒जो
भूमि॑स्त्व॒मा९ रो॒दय॑स्व॒ प्रव॑दन्ति॒ धीराः॑। पुन॑न्तु ऋषे॑यः
पुन॑न्तु वस॑वः पु॒नातु॑ वरुणः पु॒नात्व॑घम॒र्षणः। आ॒क्रान्ति॑समु॒द्रः
प्र॑थ॒मे वि॒धर्म॑ जु॒नय॑न्म॒जा भु॒वन॑स्य॒ राजा॑। वृषा॑ प॒वित्रे॑
अधि॑ सानो॒ अव्य॑ बृह॒त्सोमो॑ वावृधे सु॒वान॑ इ॒न्दुः॥१५॥

[१]

॥दुर्गासूक्तम्॥

जा॒तवे॑दसे सु॒नवाम् सोम॑मरातीय॒तो निज॑हाति वेदः। स
नः पर॑ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा ना॒वेव॑ सिन्धुं दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः।
ताम॒ग्निर्व॑र्णा तप॑सा ज्वल॒न्तीं वैरो॑चनीं कर्म॒फले॑षु जुष्टा॑म्।
दु॒र्गा दे॒वीः शर॑णम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तरसे नमः। अ॒ग्ने त्वं
पा॑रया नव्यो अ॒स्मान्त्स्व॒स्तिभि॑रतिं दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा। पू॒श्च
पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः। वि॒श्वानि॑
नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॑दः सिन्धुं न ना॒वा दु॒रिता॑तिं पर॑षि।
अ॒ग्ने अ॒त्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माकं॑ बो॒ध्यवि॒ता त॒नूना॑म्।
पृ॒तना॒जित॑ः स॒ह॒मान॑म॒ग्निमु॒ग्रं हु॑वेम पर॒मात्स॒धस्था॑त्। स
नः पर॑ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॑ वि॒श्वा क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दु॒रिता॑ऽत्य॒ग्निः।
प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॑ होता नव्य॑श्च स॒त्सि।
स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुवं पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च सौ॒भ॒गमा॑यजस्व।
गोभि॑र्जुष्ट॒मयु॑जो निषि॑क्तं तवे॑न्द्र वि॒ष्णोर॑नुस॒ञ्चरे॑म। नाक॑स्य
पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वा॒हा भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरि॑क्षाय स्वाहा
सु॒व॒रादि॒त्याय॑ दि॒वे स्वा॒हा भूर्भुवः॑ सु॒व॒श्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः
स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒व॒रोम्॥१७॥

[३]

भूरन्नम॑ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवोऽन्नं॑ वा॒यवेऽन्तरि॑क्षाय॒
स्वाहा॑ सुव॒रन्नमादि॑त्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सुव॒रन्नं
च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑
सुव॒रन्नमो॑म्॥१८॥

[४]

भूर॑ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरि॑क्षाय
च मह॒ते च॑ स्वाहा॑ सुव॒रमादि॑त्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑
भूर्भुवः॑ सुव॑श्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॑ स्वाहा॑
नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुव॒र्मह॑रोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒न॑से स्वाहा॑। पा॒हि नो॑ वि॒श्ववे॑द॑से स्वाहा॑। यज्ञं
पा॒हि वि॒भाव॑सो स्वाहा॑। सर्वं॑ पा॒हि श॑त॒क्र॑तो स्वाहा॑॥२०॥

[६]

पा॒हि नो॑ अ॒ग्न ए॒क॑या। पा॒ह्यु॑त॒ द्वि॒तीय॑या। पा॒ह्यूर्जं॑ तृ॒तीय॑या।
पा॒हि गी॒र्भिश्च॑ त॒सृभि॑र्वासो॒ स्वाहा॑॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छ॑न्द॒सामृ॑षभो वि॒श्वरू॑पश्छ॑न्दो॒भ्यश्छ॑न्दा॑स्यावि॒वेशः॑।
स॒ता॑ ऽ शि॒क्यः पु॒रोवा॑चोप॒निष॑दिन्द्रो॒ ज्येष्ठ॑ इन्द्रि॒याय॑

ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरोम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं
कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दानं तपो यज्ञस्तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो
दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामेद्यद्युवे
युवे ह वा विह्वदिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं
जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य
जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानं-
मीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः

स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्त इ॒मे लो॒का येषु चर॑न्ति प्रा॒णा
 गु॒हाश॑यां नि॒हिताः स॒प्तस॑प्त। अतः॑ स॒मुद्रा गि॒रय॑श्च
 सर्वे॑ऽस्मात्स्यन्द॑न्ते सि॒न्धवः॑ सर्व॑रूपाः। अत॑श्च वि॒श्वा
 ओष॑धयो रसा॑श्च येनैष भू॒तस्तिष्ठ॑त्यन्तरा॒त्मा। ब्र॒ह्मा दे॒वानां॑
 प॒दवीः क॑वीनामृषिर्विप्रा॑णां म॒हिषो मृ॒गाणां॑। श्ये॒नो
 गृ॒ध्राणां॑, स्व॒धि॒तिर्वि॒नानां॑, सोमः॑ प॒वित्र॑मत्येति रेभन्।
 अ॒जामे॑कां लो॒हित॑शुक्लकृष्णां ब॒र्हीं प्र॒जां ज॒नय॑न्ती,॑
 सरू॑पाम्। अ॒जो ह्ये॒को जुष॑माणोऽनु॒शेते॑ जहा॑त्येनां
 भु॒क्तभो॑गाम॒जोऽन्यः॑॥ २६॥

ह॒ः सः शु॒चिष॑द्वसुरन्तरि॒क्षस॑द्धोता वेदि॒षद॑तिथिर्दुरोण॒सत्।
 नृष॑द्वर॒सद॑त॒सद्व्योम॑सद॒ब्जा गो॒जा ऋ॒तजा अ॑द्रि॒जा
 ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो
 घृ॒तमु॑वस्य॒ धाम॑। अ॒नुष्व॑धमाव॒ह मा॒दय॑स्व स्वाहा॒कृतं॑
 वृष॑भ वक्षि ह॒व्यम्। स॒मुद्रा॑दूर्मिमधु॒मा, उ॒दार॑दुपा॒शुना॑
 सम॑मृ॒तत्व॑मान॒ट। घृ॒तस्य॑ नाम॒ गुह्यं॑ यदस्ति जि॒ह्वा
 दे॒वानां॑मृ॒तस्य॑ नाभिः। व॒यं नाम॑ प्रब्र॒वामा॑ घृ॒तेना॑स्मिन्
 य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छु॒स्यमा॑नं चतुः
 शृ॒ङ्गोव॑मीद्वौर ए॒तत्। च॒त्वारि॑ शृ॒ङ्गा त्रयो॑ अस्य॒ पादा॑ द्वे
 शी॒र्षे स॒प्त ह॑स्ता॒सो अ॒स्या। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृष॑भो रौर॒वीति॑
 म॒हो दे॒वो म॒र्त्या, आ॒र्विवे॑श॥ २७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गुह्यमा॑नं गवि॑ दे॒वासो॑ घृ॒तम॑न्वविन्दन्।

इन्द्र॑ एक॒ꣳ सूर्य॑ एकं॒ जजान॑ वे॒नादे॑कꣳ स्व॒धया॑ नि॒ष्टत॑क्षुः।
 यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒श्वधा॑धियो॑ रु॒द्रो म॒हर्षिः॑।
 हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भं प॑श्यत॒ जाय॑मानꣳ स नो॑ दे॒वः शु॒भया॑
 स्मृ॒त्या संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्परं॑ नाप॒रम॑स्ति॒ किञ्चि॑द्यस्मां॑
 नाणी॑यो न ज्यायोऽस्ति॒ कश्चित्। वृ॒क्ष इ॒व स्तब्धो॑ दि॒वि
 ति॒ष्ठत्ये॒कस्ते॒नेदं॑ पूर्णं॒ पुरु॑षेण॒ सर्व॑म्। न कर्म॑णा न प्र॒जया॑
 धने॑न॒ त्यागे॑नैके अमृ॒तत्व॑मान॒शुः। परे॑ण नाकं॒ निहि॑तं गुहा॑यां
 वि॒भ्राज॑ते यद्यत॑यो वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सुनिश्चि॒ता॒र्थाः
 स॒न्ध्या॑स॒योगा॑द्यत॑यः शुद्ध॒सत्वाः॑। ते ब्र॑ह्मलो॒के तु परा॑न्त॒काले॑
 परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं॑ पर॒मेश॑मभूतं
 यत्पु॑ण्डरी॒कं पु॒रम॑ध्यसꣳस्थम्। तत्रा॒पि द॒हं ग॒गनं॑
 विशो॑क॒स्तस्मिन्॑ यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्। यो वे॒दादौ॑ स्वरः
 प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठी॑तः। तस्य॑ प्र॒कृति॑लीन॒स्य यः॑ परः
 स म॒हेश्वरः॑ ॥ २८ ॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒शीर्षं॑ दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं
 दे॒वम॑क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॑ पर॒मान्नि॒त्यं वि॒श्वं
 ना॒राय॑णꣳ ह॒रिम्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पु॒रुष॑स्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति।
 पतिं॑ वि॒श्वस्य॑ऽऽ॒त्मे श्व॑रꣳ शाश्व॑तꣳ शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं

महाज्ञेयं विश्वात्मानं पुरायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा
नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः
परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं
व्याप्य नारायणः स्थितः॥ २९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशः हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा
वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्यऽऽयतनं महत्। सन्ततः शिलाभिस्तु-
लम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं
प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।
सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः।
तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतौयद-
मध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता
भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः
परमः स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ १३॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता

ऋचस्तृचां मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ य एष
 एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नाम्मण्डलं
 स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि
 यजूंषि स यजुषां मण्डलं स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येवं
 विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥ ३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
 मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
 कः किं कं तत्सत्यमन्नमायुरमृतो जीवो विश्वः कतमः
 स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरोऽसावादित्यो
 य एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां
 समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय
 नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय
 नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः।
 दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय
 नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय

नमः। ज्वलाय॒ नमः। ज्वललिङ्गाय॒ नमः। आत्माय॒ नमः।
 आत्मलिङ्गाय॒ नमः। परमाय॒ नमः। परमलिङ्गाय॒ नमः।
 एतत्सोमस्य॑ सूर्यस्य॒ सर्वलिङ्गैः॑ स्थापयति॑ पाणिमन्त्रं॑
 पवित्रम्॥ ३३ ॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजा॒तं प्र॑पद्यामि॒ सद्योजा॒ताय॒ वै नमो॒ नमः॑। भवे॒ भवे॒
 नाति॑ भवे॒ भवस्व॒ माम्। भवोद्भवाय॒ नमः॑॥ ३४ ॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वा॒म॒दे॒वाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑
 का॒लाय॒ नमः॑ कल॑विकरणा॒य नमो॑ बल॑विकरणा॒य नमो॑
 बला॑य॒ नमो॑ बल॑प्रमथना॒य नमः॑ सर्व॑भूतदमना॒य नमो॑
 म॒नो॒न्म॑ना॒य नमः॑॥ ३५ ॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घो॒र॒घो॒र॒तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो
 नम॑स्ते अस्तु॒ रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६ ॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः
प्रचोदयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणो-
ऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-
ऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९॥

[२२]

ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं
विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥ ४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो
नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च
यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥ ४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वोचेम शन्तमं हृदे।
सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥ ४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रतिष्ठिताः प्रत्येवास्याहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै ॥ ४३ ॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां
माता मेदिनी महती मही सावित्री गायत्री जगत्पुर्वी पृथ्वी
बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति
वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः
पशव आपोऽमृतमापोऽन्नमापः सम्राडापो विराडापः
स्वराडापश्छन्दास्यापो ज्योतीष्यापः सत्यमापः सर्वा
देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम् ॥ ४६ ॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा
दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहः
स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्मा पापमकार्षम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं
मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि
स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्वात्रिया पापमकार्षम्। मनसा वाचा
हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु।
यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं
छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आया॑तु वर॑दा दे॒वी अ॒क्षरं॑ ब्रह्म॒सम्मि॑तम्। गा॒य॒त्रीं छ॒न्द॑सां
मा॒तेदं॑ ब्र॒ह्म जुष॑स्व मे॥५१॥

[३४]

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि॒ बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि दे॒वानां॑ धाम्
नामा॑सि॒ विश्व॑मसि॒ विश्वा॑युः॒ सर्व॑मसि॒ सर्वा॑युरभिभू॒रों
गाय॑त्रीमावा॑हयामि॒ सावि॑त्रीमावा॑हयामि॒ सर॑स्वतीमावा॑ह॒
यामि॒ छन्द॑ऋषी॒नावा॑हयामि॒ श्रिय॑मावा॑हयामि॒ गाय॑त्रिया
गाय॑त्रीच्छन्दो॒ विश्वा॑मित्र॒ ऋषिः॑ सवि॒ता दे॒वता॑ऽग्नि॒र्मुखं॑
ब्रह्मा॑ शिरो॒ विष्णु॑र्हृदय॑ रु॒द्रः शि॒खा पृ॒थि॒वी
योनिः॑ प्रा॒णापा॑नव्या॒नोदान॑समा॒ना स॒प्रा॒णा श्वे॒तव॑र्णा
साङ्ख्या॑यनस॒गोत्रा॑ गाय॑त्री चतुर्विं॑शत्यक्षरा॒ त्रि॒पदा॑ षट्कुक्षिः॒
पञ्च॑शीर्षोपनयने वि॒नियो॑ग॒ ओं भूः। ओं भुवः॑। ओ॒५
सुवः॑। ओं महः॑। ओं जनः॑। ओं तपः॑। ओ॒५ स॒त्यम्।
ओं तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यं॒ भर्गो॑ दे॒वस्य॑ धीमहि। धियो॒ यो
नः॑ प्रचो॒दया॑त्। ओमापो॒ ज्योती॑रसोऽमृतं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुवः॑
सुव॒रोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उ॒त्तमे॑ शिख॑रे दे॒वी भू॒म्यां प॑र्वत॒मूर्ध॑नि। ब्रा॒ह्म॒णेभ्यो॑ऽभ्य॑नुज्ञा॒ता

गुच्छ दैवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वैदमाता
प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयूः पृथिव्यां द्रविणं
ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति
तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः
सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्रः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावत्सोभि सो अहम्। दुस्वप्नहन्दुरुष्वहा। यास्ते
सोम प्राणास्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं
पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो
देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुष्वप्रियं सुवा।
विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुवा। यद्भद्रं तन्म आ
सुवा। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः

सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिव९ रजः। मधु
द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा९ अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। भृणहृत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति।
ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा
देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
गृध्राणां९ स्वधितिर्वनाना९ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
ह९सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं
बृहत्। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहृत्यां
वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं
प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्ता न्वृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया
जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया॥ त्वया
जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मे॒धां म॒ इन्द्रो॑ द॒दातु॑ मे॒धां दे॒वी सर॑स्वती। मे॒धां मे॑ अ॒श्विनौ॑
दे॒वावा॑र्धत्तां पु॒ष्कर॑स्रजा॥५९॥

[४२]

अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा ग॑न्ध॒र्वेषु॑ च॒ यन्मनः॑। दे॒वी मे॒धा
म॑नु॒ष्यजा॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्जुषताम्॥६०॥

[४३]

आ मा॑ मे॒धा सु॒रभि॑र्वि॒श्वरू॑पा॒ हिर॑ण्यवर्णा॒ जग॑ती जग॒म्या।
ऊ॒र्ज॑स्वती॒ पय॑सा॒ पिन्व॑माना॒ सा मा॑ मे॒धा सु॒प्रती॑का
जुषताम्॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपै॑तु मृ॒त्युर॒मृतं॑ न॒ आग॑न्वैवस्व॒तो नो॒ अभ॑यं कृ॒णोतु॑।
पु॒र्णं वन॑स्पतै॒रिवा॒भि॒नः शी॑यता॒ र॒यिः स च॑ ता॒न्नः
श॒ची॒पतिः॑॥६२॥

[४५]

परं॑ मृ॒त्यो॒ अनु॑ परे॒हि प॒न्थां यस्ते॒ स्व इ॒तरो॑ दे॒व्याना॑त्।
चक्षु॑ष्मते शृ॒ण्व॒ते ते॑ ब्रवी॒मि मा नः॑ प्र॒जा री॑रिषो॒ मोत॑
वी॒रान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य
गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योग्जीवा
जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुंश्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्।
ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयन् मा विवंधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्लकैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्-
ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिंदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां
मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न
उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो
रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु
री॒रिषः॑ । वी॒रान्मा॒ नो रु॒द्र भा॒मि॒तोऽव॑धी॒र्हविष्म॑न्तो॒ नम॑सा
वि॒धेम॒ ते ॥ ७० ॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑प॒ते न त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भू॒व ।
यत्का॑मा॒स्ते जु॒हुम॑स्तन्नो॒ अस्तु॒ वय॑ः॒ स्याम॑ प॒तयो॒
रयी॑णाम् ॥ ७१ ॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॒ विमृ॑धो॒ व॒शी । वृ॒षेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः
स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः ॥ ७२ ॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं॒ यजाम॑हे सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒वर्ध॑नम् । उ॒र्वा॒रु॒कमि॑व
बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षी॒य मा॑ऽमृता॑त् ॥ ७३ ॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशा॒ मृ॒त्यो म॑र्त्या॒य ह॑न्त॒वे । तान् य॒ज्ञस्य॑
मा॒यया॒ सर्वा॑न॒व यजाम॑हे ॥ ७४ ॥

[५७]

मृत्यवे॒ स्वाहा॑ मृत्यवे॒ स्वाहा॑ ॥ ७५ ॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । पितृ॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । आ॒त्मकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । अ॒न्यकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । अ॒स्मत्कृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ । यद्वि॒वा च॑ न॒क्तं चै॑न॒श्चकृ॑म॒ तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑ । यत्स्व॒पन्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॑म॒ तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑ । यत्सु॒षुप्त॑श्च॒ जाग्र॑त॒श्चैन॑श्चकृ॑म॒ तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑ । यद्वि॒द्वाँस॑श्चावि॒द्वाँस॑श्चैन॑श्चकृ॑म॒ तस्या॑व॒यज॑नमसि॒ स्वाहा॑ । ए॒नस॑ ए॒नसोऽव॑यज॒नम॑सि॒ स्वाहा॑ ॥ ७६ ॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो॑ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वाया॑ गुरु॒मन॑सो वा॒ प्रयु॑ती दे॒व हे॒डन॑म् । अ॒रा॒वा यो नो॑ अ॒भि दु॑च्छुना॒यते॑ तस्मि॒न्तदे॒नो व॑सवो॒ निधे॑तन्॒ स्वाहा॑ ॥ ७७ ॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं
कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥विराजहोममन्त्राः॥

तिलाञ्जुहोमि सरसां सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानं सर्वेषां श्रियै स्वाहा।
श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं
नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः । गोस्तेयं सुरापानं भ्रूणहत्या
तिला शान्तिं शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च
कीर्तिं चानृण्यताम् । ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम् । श्रद्धामेधे प्रजा
तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतो-
 बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥ त्वक्कर्ममांसरुधिरमेदोमज्जास्नायवो-
 ऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः
 स्वाहा॥ शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूधरजङ्घाशिश्रोपस्थपायवो
 मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
 उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि
 ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥
 मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा
 भूयासुः स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्योतिरहं विरजां
 विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं
 विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां
 ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ परमात्मा मे
 शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥ क्षुधे

स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविंढ्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय
स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ (ओ३ स्वाहा॥) क्षुत्पिपासामलं
ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्गुद
मे पाप्मानं३ स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा
भूयास३ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥ ध्रुवाय भूमाय
स्वाहा॥ ध्रुवक्षितये स्वाहा॥ अच्युतक्षितये स्वाहा॥ अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहा॥ ॥ धर्माय स्वाहा॥ अधर्माय स्वाहा॥ अद्भ्यः
स्वाहा॥ ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा॥ गृह्याभ्यः स्वाहा॥ अवसानेभ्यः
स्वाहा॥ अवसानपतिभ्यः स्वाहा॥ सर्वभूतेभ्यः स्वाहा॥
कामाय स्वाहा॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा॥ यदेजति जगति
यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा॥ पृथिव्यै स्वाहा॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा॥ सूर्याय स्वाहा॥ चन्द्रमसे स्वाहा॥ नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा॥ इन्द्राय स्वाहा॥ बृहस्पतये स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
ब्रह्मणे स्वाहा॥ स्वधा पितृभ्यः स्वाहा॥ नमो रुद्राय पशुपतये

स्वाहा॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धाऽस्तु। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑।
म॒नुष्ये॑भ्यो ह॒न्ता॑। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। प॒रमे॑ष्ठिने स्वाहा॑।
यथा कू॑पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मै अस्तु॑
धा॒न्यः स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्। धन॑धान्ये स्वाहा॑। ये भू॒ताः
प्र॒चर॑न्ति दि॒वान॑क्तं बलि॑मिच्छ॒न्तो वि॒तुद॑स्य प्रे॒ष्याः।
तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॑ पुष्टिं पुष्टि॑पतिर्दधातु
स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॑ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तत्स॒त्यम्।
ओं तत्सर्व॑म्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अ॒न्तश्च॑रति॑ भू॒तेषु॑ गुहा॒यां
वि॑श्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वष॒ट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्व॒ रुद्र॑स्त्वं
विष्णु॑स्त्वं ब्रह्म त्वं प्र॒जाप॑तिः। त्वं तदा॒प॒ आपो॑ ज्योती॒
रसो॑ऽमृतं ब्रह्म भूर्भुव॑स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां॑मपा॒ने
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां॑ व्या॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि।
श्रद्धायां॑मुदा॒ने नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां॑ स॒माने॑
नि॒विष्टो॑ऽमृतं जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॥

अ॒मृतो॒प॒स्तर॑णमसि॥ श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धायां॑मपा॒ने
 निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। अ॒पा॒नाय॑
 स्वाहा॑॥ श्रद्धायां॑ व्या॒ने निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो
 मां वि॒शाप्र॑दाहाय। व्या॒नाय॑ स्वाहा॑॥ श्रद्धायां॑मुदा॒ने
 निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि। शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। उ॒दा॒नाय॑
 स्वाहा॑॥ श्रद्धायां॑ स॒माने॑ निवि॑ष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शि॒वो मां वि॒शाप्र॑दाहाय। स॒मा॒नाय॑ स्वाहा॑॥ ब्रह्म॑णि म
 आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑। अ॒मृता॒पि॒धान॑मसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। प्रा॒णमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑मपा॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। अ॒पान॑मन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑ व्या॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। व्या॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑मुदा॒ने निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। उ॒दा॒नमन्त्रे॑नाप्यायस्व।
 श्रद्धायां॑ स॒माने॑ निवि॑श्यामृतं हु॒तम्। स॒मा॒नमन्त्रे॑नाप्या॒य॑स्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गु॑ष्ठमात्रः पुरु॒षोऽङ्गु॑ष्ठं च॑ स॒मा॒श्रितः॑। ई॒शः स॑र्वस्य जगतः

प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक् ॥ ११ ॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म॑ आ॒सन् । न॒सोः प्रा॒णः । अ॒क्ष्योश्चक्षुः॑ । क॒र्णयोः श्रोत्र॑म् ।
बा॒हुवोर्बल॑म् । ऊ॒रुवोरोजः॑ । अ॒रिंष्टा॒ विश्वान्यङ्गानि॑ त॒नूः ।
त॒नुवा॑ मे स॒ह नम॑स्ते अस्तु मा मां हिं॒सीः ॥ १२ ॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं॑ सु॒पर्णा उ॒प सेदु॑रिन्द्रं प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो नाध॑मानाः । अप॑
ध्वा॒न्तमू॑र्णु॒हि पृ॒थि चक्षु॑र्मुमु॒ग्ध्यस्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान् ।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्रा॒णानां॑ ग्रन्थि॒रसि॑ रु॒द्रो मां॑ वि॒शान्त॑कः । तेना॒न्नेना॑प्या॒
य॒स्व ॥ १३ ॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो॑ रु॒द्राय॑ वि॒ष्णवे॑ मृ॒त्युर्मे॑ पा॒हि ॥ १४ ॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्रे द्यु॒भिस्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्परि॑ । त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॑णां नृप॒ते जा॒यसे शुचिः॑ ॥ १५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वने॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑
मे सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्य॑र्धिमनु॒
सन्ति॑ष्ठस्वोप॑ ते य॒ज्ञ नम॒ उप॑ ते नम॒ उप॑ ते नमः॑ ॥ १६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं परं॑ पर॒ः स॒त्यः स॒त्येन॑ न सु॒वर्गाल्लो॒काच्च॑वन्ते
क॒दाच॑न स॒ताः हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते तप॒ इति॑ तपो॒
नान॑श॒नात्परं॑ यद्धि परं॑ तप॒स्तद्दुर्द्ध॑रं तद्दुरा॑ध॒रं तस्मा॑त्तप॒सि
रम॑न्ते दम॒ इति॑ निय॒तं ब्रह्म॑चा॒रिण॒स्तस्मा॑द्दमे॒ रम॑न्ते शम॒
इत्य॑र॒ण्ये मु॒नय॑स्तस्मा॒च्छमे॑ रमन्ते दानमि॒ति सर्वा॑णि
भू॒तानि॑ प्र॒शंस॑न्ति दाना॒न्नाति॑ दुष्करं॒ तस्मा॑द्दाने र॑मन्ते ध॒र्म
इति॑ ध॒र्मेण॑ सर्वमि॒दं परि॑गृहीतं ध॒र्मा॒न्नाति॑ दुश्च॒रं तस्मा॑द्ध॒र्मे
र॑मन्ते प्र॒जन॑ इति॒ भूया॑ः स॒स्तस्मा॑द्भूयि॒ष्ठाः प्रजा॑यन्ते
तस्मा॑द्भूयि॒ष्ठाः प्र॒जन॑ने रमन्तेऽग्नय॒ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्नय॑
आधा॑तव्या अ॒ग्निहो॑त्रमित्या॑ह॒ तस्मा॑द॒ग्निहो॑त्रे र॑मन्ते य॒ज्ञ
इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वानां॑ य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा दिव॑ङ्ग॒तास्तस्मा॑द्य॒ज्ञे

रमन्ते मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे
रमन्ते न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा
तानि वा एतान्यवराणि तपांसि न्यास एवात्यरेचयद्य एव
वेदेत्युपनिषत् ॥ १७ ॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच सत्येन
वायुरावाति सत्येनादित्यो रोचते दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति तपसा
देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षेयः सुवरन्वविन्दं तपसा
सपत्नाप्रणुदामारातीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं
वदन्ति दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः
सुवरगच्छन्दमो भूतानान्दुराधर्षन्दमे सर्वं प्रतिष्ठितं
तस्माद्धमः परमं वदन्ति शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति
शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमो भूतानान्दुराधर्षच्छमे
सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति दानं यज्ञानां
वरूथन्दक्षिणा लोके दातारं सर्वभूतान्युपजीवन्ति
दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने
सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति धर्मो विश्वस्य जगतः
प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति

ध॒र्मे स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तं तस्मा॑द्ध॒र्मं प॑र॒मं व॑द॒न्ति प्र॒ज॒न॒नं वै
 प्र॒ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु प्र॒जाया॑स्त॒न्तु त॑न्वा॒नः पि॑तृ॒णाम॑नृ॒णो
 भ॒व॒ति तदे॒व त॒स्यानृ॑णं तस्मा॑त् प्र॒ज॒न॒नं प॑र॒मं व॑द॒न्त्यग्न॑यो
 वै त्र॒यी वि॒द्या दे॒व्यान् प॒न्था गा॑र॒हप॒त्य ऋ॒क्पृ॒थि॒वी
 र॑थ॒न्तर॑म॒न्वाहा॑र्य॒पच॑नो य॒जुर॑न्त॒रि॒क्षं वा॑म॒दे॒व्यमा॑ह॒वनी॑यः
 सा॒म सु॒व॒र्गो लो॒को बृ॒हत्त॑स्मा॒दग्नी॑न्प॒र॒मं व॑द॒न्त्यग्नि॑हो॒त्रः
 सा॒यं प्रा॑त॒र्गृहा॑णां निष्कृ॒तिः स्वि॑ष्टः सु॒हुतं य॑ज्ञ॒क्रतू॑नां
 प्रा॒य॒णः सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ ज्योति॒स्तस्मा॑द॒ग्नि॑हो॒त्रं प॑र॒मं
 व॑द॒न्ति य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञो हि दे॒वानां॑ य॒ज्ञेन॑ हि दे॒वा दि॒वङ्ग॑ता
 य॒ज्ञेना॑सु॒रा॒नपा॑नुद॒न्त य॒ज्ञेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑व॒न्ति य॒ज्ञे
 स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तं तस्मा॑द्य॒ज्ञं प॑र॒मं व॑द॒न्ति मा॒न॒सं वै प्रा॑जाप॒त्य
 प॒वि॒त्रं मा॒न॒सेन॑ म॒न॒सा सा॒धु प॑श्यति मा॒न॒सा ऋ॒षयः॑ प्र॒जा
 अ॑सृ॒जन्त॑ मा॒न॒से स॒र्वं प्र॒ति॒ष्ठि॒तं तस्मा॑न्मा॒न॒सं प॑र॒मं व॑द॒न्ति
 न्या॒स इ॒त्याहु॑र्म॒नी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा वि॒श्वः क॒त॒मः स्व॑य॒म्भुः
 प्र॒जाप॑तिः सं॒वत्स॑र इति॑ सं॒वत्स॑रोऽसा॒वादि॒त्यो य ए॒ष
 आ॑दि॒त्ये पु॒रुषः॑ स प॑र॒मे॒ष्ठी ब्र॒ह्मा॒त्मा याभि॑रादि॒त्यस्त॑प॒ति
 र॒श्मिभि॑स्ताभिः प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑ प॒र्जन्ये॑नौषधि॒वनस्प॑तयः
 प्र॒जाय॑न्त ओषधि॒वनस्प॑तिभि॒रन्नं॑ भव॒त्यन्ने॑न प्रा॒णाः प्रा॒णैर्ब॒लं
 ब॒लेन॑ तप॒स्तप॑सा श्र॒द्धा श्र॒द्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ म॒नी॒षा
 म॒नी॒षया॑ म॒नो म॒न॒सा शा॒न्तिः शा॒न्त्या चि॒त्तं चि॒त्तेन॑ स्मृ॒तिः
 स्मृ॒त्या स्मा॒रः स्मा॒रेण॑ वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑ना॒त्मानं॑ वेद॒यति॑

तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
स वा एष पुरुषः पञ्चाधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं
पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै
सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भूयं जिज्ञासकृत ऋतुजा
रयिष्ठाः श्रद्धा सत्यो महस्वान्तमसोपरिष्ठाद्वात्वा तमेवं
मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्र्यासमेषां
तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्यो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता
ब्रह्म त्वमसि विश्वसृक्तंजोदास्त्वमस्यग्नेर्वर्चोदास्त्वमसि
सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे
त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां
गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्यात्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी
शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः
काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निः शमयिता दक्षिणा वाग्धोता
प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रं मग्नीद्यावद्वियते
सा दीक्षा यदश्नाति यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते

तदुपसदो यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं
तदाहवनीयो यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति यत्सायं प्रातरत्ति
तत्समिधो यत्सायं प्रातर्मध्यन्दिनं च तानि सर्वानि
ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्द्धमासाश्च मासाश्च
ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवत्सराश्च
परिवत्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा एतत्सत्रं यन्मरणं
तदेवभृथ एतद्वै जंरामर्यमग्निहोत्रं सत्रं य एवं विद्वानुदगयने
प्रमीयते देवानामेव महिमानङ्गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं
गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानङ्गत्वा
चन्द्रमसः सायुज्यं गच्छत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ
ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति
तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै।
तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः
शान्तिः॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥ हरिः ओम्॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय
आयत्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्त्सम्भान्।
ज्योतिष्माऽस्तेजस्वानातपऽस्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता
विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया
सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी।
दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्त्संवेशनः सः शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्त्-
सम्भवन्त्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सऽस्तुतं कल्याणं
विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं
भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्जलिता तपन्वितपन्त्सन्तपन्।
रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती
प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा
तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा।
अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषा-

दय॑न्त्स॒ऽसाद॑नः स॒ऽसन्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः
 श॒म्भूर्भुवः॑। प॒वित्रं प॒वियि॑ष्यन्मू॒तो मे॒ध्यः। यशो॑
 यश॑स्वाना॒युर॒मृतः॑। जी॒वो जी॑विष्यन्त्स्वर्गो लो॒कः।
 सह॑स्वान्त्सही॒यानो॑ज॒स्वान्त्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्त्सु-
 द्र॒विणो द्र॒विणो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो ह॒रि॒केशो॑ मोदः प्रमोदः॥३॥

अ॒रुणो॑ऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को वि॒श्वजि॑दभि॒जित्। आ॒र्द्रः
 पि॒न्व॒मा॒नोऽन्न॑वा॒न्नस॑वा॒निरा॑वान्। स॒र्वो॒षधः स॑म्भ॒रो
 मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः।
 स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरा॑सो गमि॒ष्णवः॑। इ॒दानीं॑
 त॒दानी॑मे॒तर॑हि क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शु॒र्नि॒मेषः॑ फ॒णो
 द्र॒व॑न्नति॒द्रव॑न्। त्वर॑ऽस्त्वर॑माण आ॒शुरा॑शी॒याञ्ज॑वः। अ॒ग्नि॒ष्टोम॑
 उ॒क्थ्यो॑ऽति॒रा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तू॒रा॒त्रः। अ॒ग्नि॒र॒ऋतुः॑ सूर्य
 ऋ॒तुश्च॑न्द्रमा॑ ऋ॒तुः। प्र॒जाप॑तिः संवत्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

[१]

भूर॑ग्निं च पृथि॒वीं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द।
 भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द।
 स्व॑रादित्यं च॒ दिवं च॒ मां च॑। त्री॑ऽश्च लो॒कान्त्स॑वत्स॒रं च॑।
 प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द।

भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं
च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः।
चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे।
यत्ते अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरस-
श्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे
च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां
ज्योतिर्यददावुदेति । तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते
ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि।
यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो
दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो
मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि
महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश

आवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑विवा॑हि। सर्वा॑ दि॒शोऽनु॑संवा॑हि।
चि॒त्त्या चि॒ति॒मापृ॑ण। अचि॑त्त्या चि॒ति॒मापृ॑ण। चि॒दसि॑
समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इ॒न्दुर्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्यपक्षः॑ शकु॒नो भु॑र॒ण्युः।
म॒हान्त्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आ॒निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑
हि॒ःसीः। ए॒ति प्रे॒ति वी॒ति स॒मित्यु॒दि॒ति। दि॒वं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ।
अ॒न्तरि॑क्षं मे॑ यच्छ। दि॒वं मे॑ यच्छ। अ॒ह्ना प्र॑सा॒रया॒ रात्र्या॑
सम॑च। रात्र्या॑ प्र॑सा॒रया॒ अ॒ह्ना सम॑च। का॒मं प्र॑सा॒रया॒
का॒मं॒ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भु॒वः स्वः॑। ओ॒जो ब॒लम्। ब्र॒ह्म क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं
तपो॑ ना॒म। रू॒पम॒मृत॑म्। चक्षुः॑ श्रो॒त्रम्। म॒न आ॒युः। वि॒श्वं यशो॑
म॒हः। स॒मं तपो॑ ह॒रो भाः॑। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा पा॒वको॑ऽसि॑।
वै॒श्वान॒रो यदि॑ वा वैद्यु॒तोऽसि॑। शं प्र॒जाभ्यो॑ यज॑मानाय
लो॒कम्। ऊ॒र्जं पु॒ष्टिं द॑द॒द्भ्याव॑वृ॒त्स्व॥१०॥

[५]

रा॒ज्ञीं वि॒रा॒ज्ञीं। स॒म्रा॒ज्ञीं स्व॒रा॒ज्ञीं। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॑ ह॒रो
भाः। अ॒ग्नि॒रिन्द्रो॑ बृ॒हस्प॑तिः। वि॒श्वे दे॒वा भु॑र्व॒नस्य॑ गो॒पाः। ते
मा॒ सर्वे॑ यश॑सा॒ स॒सृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। वि॒भु॒वे॒ स्वाहा॒ वि॒व॑स्वते॒
स्वाहा॑। अ॒भि॒भु॒वे॒ स्वाहा॑ऽधि॒पत॑ये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒
स्वाहा॑ऽह॒स्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षु॒ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑
ज्योति॑ष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। रा॒ज्ञे स्वाहा॑ वि॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑।
स॒म्रा॒ज्ञे स्वाहा॑ स्व॒रा॒ज्ञे स्वाहा॑। शू॒षा॒य स्वाहा॑ सू॒र्या॒य
स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒र्पा॒य स्वाहा॑
क॒ल्या॒णा॒य स्वाहा॑। अ॒र्जु॒नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धा॑राऽत्य॒न्धो अ॑र्षति।
अहि॑र॒ह जी॑र्णामति॑स॒र्पति॒ त्वच॑म्। अत्यो॒ न क्री॑ड॒न्नस॑र॒द्वृषा॑
ह॒रिः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा जुष्टं गृह्णामि। ए॒ष ते
योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युम॑प॒क्षुध॑म्। अपे॒तः श॒पथं॑ जहि।
अधा॑ नो अ॒ग्न आ॑व॒ह। रा॒यस्पोष॑ सह॒स्रिण॑म्॥१३॥

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशाः॑। मृ॒त्यो म॑र्त्या॒य ह॑न्त॒वे। तान्
य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑। सर्वा॑नव॒यजाम॑हे। भ॒क्षोऽस्य॑मृत॒भक्षः॑।
तस्य॑ ते मृ॒त्युपी॑तस्यामृत॒वतः॑। स्व॒गाकृ॑तस्य मधु॒मतः॑।
उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि। म॒न्द्राऽभि॑भूतिः के॒तुर्य॒ज्ञानां॑
वाक्। असा॑वेहि॑॥१४॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॑वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितर॒पान॑।
असा॑वेहि॑। अ॒ह॒स्तोस्त्वा॒ चक्षुः॑। असा॑वेहि॑। अ॒पा॒दाशो॒ मनः॑।

असावेहिं। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहिं॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं
तथा वेदं। असावेहिं। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं
मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो
मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे
श्रोत्रं श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी
मे शरीरे श्रिता। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै।
अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो
मे बलं श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो
मे मन्यो श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं
ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि श्रितः॥२१॥ आत्मा हृदये।
हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो
रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानंसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त।
तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्व्यद्यत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्।
तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्तुतः। वि च हैवास्य
तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव संपन्ना। अथो आहुः।
सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं
मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे
पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते
पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य
प्रजिघाया। परेहि। प्लक्षं दय्यापातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न
वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्।
वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा
इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति।
एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष्ट इति। सत्य इति। किं
तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्यापातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥ २७॥

तस्मात्सावित्रे न संवदेत। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवदेते। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥ २८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रेः॥ २९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥ ३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाह। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं हौचुः। यो वा अस्मान् वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयत इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वत्थः। सावित्रं विदाश्चकार॥३२॥

स हं हंसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। हंसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो हं श्रौतृषः। सावित्रं विदाश्चकार। तं ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावन्ति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम् इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै तं लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया

हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि।
आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद।
श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे
व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा
करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति। न ह वा
एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति।
विजहृद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः।
स्वर्गे लोक एति। विजहृन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य
एवं वेद। शूषो ह वै वाष्ण्यः। आदित्येन समाजंगाम।
तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः
पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष
तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सुरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः
पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते
मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेद।
कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो
न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूरतम्। यो ह
 वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति।
 संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्या-
 होरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता
 सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि।
 नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति।
 चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनु-
 मन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न
 मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वा
 अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु
 न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवियिष्यन्त्सह-
 स्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका
 अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह
 वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद।
 न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम
 उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका
 यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यंज्ञक्र॒तुषु॒ नर्तुषु॒ न संवत्स॒र आ॒र्तिमा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तान् वेद॑। न मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मिति॑। ए॒ते वै मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्ताः। न मु॑हूर्तानां॑ मुहूर्तेष्वार्ति॑मा॒र्च्छति॑। य ए॒वं वेद॑। अथो॒ यथा॑ क्षेत्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। ए॒वमे॒वैतान्क्षे॑त्र॒ज्ञो भू॒त्वाऽनु॑प्रविश्यान्न॒मत्ति॑। स ए॒तेषा॑मे॒व सं॒लो॒कता॑ ५ सायु॑ज्यमश्नुते। अप॑ पुनर्मृत्युं जयति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

[१०]

कश्चि॑द्ध॒ वा अ॒स्मालो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑। कश्चित्स्व॑ लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। अ॒ग्निमु॑ग्धो ह॒व धूम॑तान्तः। स्व॑ लो॒कं न प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। अथ॒ यो है॒वैतम॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑। स ए॒वास्मालो॒कात्प्रेत्य॑। आ॒त्मानं॑ वेद॑। अ॒यम॒हम॒स्मीति॑॥४३॥

स स्व॑ लो॒कं प्र॒तिप्र॒जा॑नाति। ए॒ष उ॑ चै॒वैनं॑ तत्सा॑वि॒त्रः। स्व॒र्गं लो॒कम॒भि॒व॒हति॑। अ॒हो॒रा॒त्रैर्वा इ॒दं स॒युग्भिः॑ क्रियते। इति॑रा॒त्राया॑दीक्षिषत। इति॑रा॒त्राय॑ व्रतमुपांगुरिति॑। तानि॒हाने॑वं वि॒दुषः॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ ध॒यन्ति॑। धी॒तः है॒व स शे॒वधि॑मनु परैति। अथ॒ यो है॒वैतम॒ग्निः सा॑वि॒त्रं वेद॑॥४४॥

तस्य॑ है॒वाहो॑रा॒त्राणि॑। अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के शे॒वधिं॑ न ध॒यन्ति॑।

अधीत॑ ह॒व स शै॒व॒धि॒मनु॑ परैति। भ॒र॒द्वा॒जो ह
त्रि॒भि॒रायु॑र्भिर्ब्र॒ह्म॒चर्य॑मु॒वा॒स। त॑ ह॒ जी॒र्णि॒ः स्थ॒वि॒र॒ः
श॒या॒नम्। इन्द्र॑ उ॒प॒व्रज्यो॑वाच। भ॒र॒द्वा॒ज। यत्ते
चतु॑र्थमायु॒र्द॒द्याम्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्म॒चर्य॑मे॒वैने॑न
चरे॒यमि॒ति॑ होवाच॥ ४५॥

त॑ ह॒ त्री॒न्गि॒रि॒रूपा॑नवि॒ज्ञा॒तानि॑व द॒र्श॒यां च॑कार। तेषा॑
है॒कै॒कस्मा॑न्मु॒ष्टिना॑ददे। स हो॑वाच। भ॒र॒द्वा॒जे॒त्याम॑त्र्य। वेदा॒ वा
ए॒ते। अ॒न॒न्ता॒ वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॑भि॒रायु॑र्भि॒रन्व॑वोचथाः।
अथ॑ त॒ इत॑र॒दन॑नू॒क्तमे॒व। ए॒ही॒मं वि॑द्धि। अ॒यं वै
सर्व॑वि॒द्येति॑॥ ४६॥

तस्मै॑ है॒तम॑ग्नि॑ सा॒वि॒त्रमु॑वाच। त॑ स वि॒दि॒त्वा। अ॒मृ॒तो
भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। अ॒मृ॒तो
है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यम्। य ए॒वं
वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥ ४७॥

याव॑न्त॑ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं
ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्ने॒र्वा ए॒तानि॑ ना॒म॒धेया॑नि। अ॒ग्ने॒रे॒व
सायु॑ज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒यो॒र्वा ए॒तानि॑
ना॒म॒धेया॑नि। वा॒यो॒रे॒व सायु॑ज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं
वेद॑। इन्द्र॑स्य॒ वा ए॒तानि॑ ना॒म॒धेया॑नि॥ ४८॥

इन्द्र॑स्यै॒व सायु॑ज्य॑ स॒लो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑।

बृहस्पते॑र्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। बृहस्पते॑रे॒व सायु॑ज्यं
 सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॑
 नाम॒धेया॑नि। प्र॒जाप॑ते॒रे॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति।
 य ए॒वं वेद॑। ब्रह्म॑णो वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। ब्रह्म॑ण
 ए॒व सायु॑ज्यं सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। स वा
 ए॒षोऽग्नि॑र॒पक्ष॑पुच्छो वा॒युरे॒व। तस्या॑ग्नि॒र्मुख॑म्। अ॒सावा॑दित्यः
 शि॒रः। स यदे॒ते दे॒वते॒ अन्त॑रेण। त॒त्सर्व॑ सी॒व्यति॑।
 तस्मा॑त्सावि॒त्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लो॒कोऽसि॑ स्व॒र्गोऽसि॑। अ॒न॒न्तोऽस्य॑पा॒रोऽसि॑। अक्षि॑तो-
 ऽस्य॑क्ष॒य्योऽसि॑। तप॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
 जन॑यि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
 साद॑यतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्र॒तिष्ठा॑। त्वयी॒दम॑न्तः। वि॒श्वं
 य॒क्षं वि॒श्वं भू॑तं वि॒श्वं सु॑भूतम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्तु वि॒श्वस्य॑
 जन॑यि॒तु। तत्त्वोप॑दधे का॒मदु॑घ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा

सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य
जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य
जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री।
तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा।

त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघमक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। स॒ंवत्स॒रस्य॑ प्र॒तिष्ठा
युष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तृणि॑ विश्व॑स्य जनयि॒तृणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१३॥

स॒ंवत्स॒रोऽसि॑ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तूनां॑ प्र॒तिष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः।
विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य
जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ स॒ंवत्स॒रे श्रि॒ताः। मा॒सानां॑ प्र॒तिष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।
विश्व॑स्य भ॒र्तारो॑ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे
काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥१५॥

मा॒साः स्थ॒र्त॒र्षु श्रि॒ताः। अ॒र्धमा॒सानां॑ प्र॒तिष्ठा युष्मासु॑।
इ॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वं॑ सुभू॒तम्।

विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे
कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा
युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व
उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे।
युवयोऽरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे
अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु।
इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे
कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता।

त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑
भ॒र्त्री वि॒श्वस्य॑ ज॒नयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे का॒मदु॒घाम॑क्षिताम्।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा
सी॒द॥ २० ॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। ब॒लम॑सि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॑
धा॒मामृ॑तम्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। वि॒श्वं य॒क्षं
वि॒श्वं भू॒तं वि॒श्वं सु॒भू॒तम्। वि॒श्वस्य॑ भ॒र्ता वि॒श्वस्य॑
ज॒नयि॒ता। तं त्वोप॑दधे का॒मदु॒घम॑क्षितम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा
सा॒दय॑तु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द॥ २१ ॥

[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो अ॒सुरो॑ म॒हो दि॒वः। त्वं श॒र्धो मा॒रुतं॑ पृ॒क्ष
ई॒शिषे। त्वं वा॒तैर॒रुणै॑र्यासि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑धुतः पा॒सि
नु त्मना॑। दे॒वा दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वितीये॑षु श्रयध्वम्।
द्विती॑यास्तृतीये॑षु श्रयध्वम्। तृती॑याश्चतुर्थे॑षु श्रयध्वम्। च॒तुर्थाः
पञ्च॑मे॒षु श्रय॑ध्वम्। प॒ञ्चमाः ष॒ष्ठे॒षु श्रय॑ध्वम्॥ २२ ॥

ष॒ष्ठाः स॑प्तमे॒षु श्रय॑ध्वम्। स॒प्तमा अ॑ष्टमे॒षु श्रय॑ध्वम्। अ॒ष्टमा
न॑वमे॒षु श्रय॑ध्वम्। न॒वमा द॑शमे॒षु श्रय॑ध्वम्। द॒शमा ए॑काद॒शेषु॑
श्रयध्वम्। ए॒काद॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒दशा॑स्त्रयोद॒शेषु॑
श्रयध्वम्। त्रयो॒दशाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तुर्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑
श्रयध्वम्। प॒ञ्चद॒शाः षोड॑शेषु॑ श्रयध्वम्॥ २३ ॥

षोड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्तद॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्।
 अ॒ष्टाद॒शा ए॑कान्नवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कान्नवि॒ंशा वि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। वि॒ंशा ए॑कवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒कवि॒ंशा
 द्वावि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वावि॒ंशास्त्रयोवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 त्रयोवि॒ंशाश्चतुर्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तुर्वि॒ंशाः प॑ञ्चवि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। प॒ञ्चवि॒ंशाः ष॑ड्वि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्॥ २४॥

ष॒ड्वि॒ंशाः स॑प्तवि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्तवि॒ंशा अ॑ष्टावि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। अ॒ष्टावि॒ंशा ए॑कान्नत्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्।
 ए॒कान्नत्रि॒ंशास्त्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ंशा ए॑कत्रि॒ंशेषु॑
 श्रयध्वम्। ए॒कत्रि॒ंशा द्वात्रि॒ंशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वात्रि॒ंशास्त्रयस्त्रि॒ं-
 शेषु॑ श्रयध्वम्। दे॒वास्त्रि॒रेकाद॒शास्त्रि॒यस्त्रि॒ंशाः। उत्त॑रे
 भव॑त। उत्त॑रव॒र्त्मान् उत्त॑रस॒त्वानः। यत्का॑म इ॒दं जु॒होमि॑।
 तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
 स्वः॑ स्वाहा॑॥ २५॥

[२]

अ॒ग्नावि॑ष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां गिरः॑।
 द्यु॒मैर्वाजे॑भिराग॑तम्। रा॒ज्ञी वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑।
 अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। वि॒श्वे
 दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑न्ता॒ वचः॑।
 व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः॑ स्वाहा॑॥ २६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अन्नमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं
तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते।
सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते।
मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते।
बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा
रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ
प्रजनौ प्रजायेय। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः
स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धामं
प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा
घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं
देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा
दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै
दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति।
उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां
देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिं स दिशां देवं

दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्।
अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिः॒ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु।
यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पुरु॑षो दिक्। पुरु॑षो मे
का॒मा॒न्त्सम॑र्धयतु॥ ३१॥

अ॒न्धो जा॑गृ॒विः प्रा॑ण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान।
असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशीय।
अ॒हम॑सोऽपोऽशीय। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॑
स्वः स्वाहा॑॥ ३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑त् यदु॑ चि॒त् तै अ॒ग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॑ तेऽति॑रिक्तम्।
आ॒दि॒त्यास्त॑दङ्गि॒रसश्चि॑न्वन्तु। वि॒श्वे ते दे॒वाश्चि॑तिमापूरयन्तु।
चि॒तश्चा॑सि॒ सश्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॑श्चा॒सि भू॒याश्चा॑स्यग्ने।
लो॒कं पृ॑ण च्छि॒द्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इन्द्रा॒ग्नी त्वा
बृ॒हस्प॑तिः। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥ ३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ब्रुवा सीद। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः।
सोमः॑ श्री॒णन्ति॑ पृ॒श्नयः॑। जन्म॑ दे॒वानां॑ वि॒शः। त्रि॒ष्वा
रो॒चने॑ दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्ब्रुवा सीद। अ॒ग्ने दे॒वा
इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञानो॑ वृ॒क्तब॑र्हिषे। अ॒सि होता॑ न॒ ईड्यः॑।
अ॒गन्म॑ म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥ ३४॥

यो दी॒दाय॑ समि॒द्ध स्वे दुरो॑णे। चि॒त्रभा॑नू रोद॑सी अ॒न्तरु॑र्वी।
स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यश्च॑म॒। मे॒धाका॑रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्।

अ॒ग्निः॑ हो॒तारं॑ परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भस्य ह॒विषः॑
समा॒नमि॑त्। त्वां म॒हो वृ॑णते नरो॒ नान्यं॑ त्वत्। म॒नुष्व॑त्त्वा
नि॒धीम॑हि। म॒नुष्व॑त्समि॒धीम॑हि। अ॒ग्ने म॒नुष्व॑दङ्गिरः॥३५॥

दे॒वान्दे॒वाय॑ते य॒ज। अ॒ग्निर्हि॑ वा॒जिनं॑ वि॒शे। ददा॑ति
वि॒श्वच॑र॒षणिः॑। अ॒ग्नी रा॒ये स्वा॒भुवम्॑। स प्री॒तो या॑ति वा॒र्यम्॑।
इष॑ऽ स्तो॒तृभ्य॑ आ॒भर॑। पृ॒ष्टो दि॒वि पृ॒ष्टो अ॒ग्निः पृ॒थिव्या॑म्।
पृ॒ष्टो वि॒श्वा ओष॑धी॒रावि॑वेश। वै॒श्वान॑रः स॒हसा॑ पृ॒ष्टो अ॒ग्निः।
स नो॑ दि॒वा स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम्॑॥३६॥

[६]

अ॒यं वा॒व यः प॑वते। सौ॑ऽग्निर्ना॒चिके॑तः। स य॒त्प्राङ् प॑वते।
तद॑स्य॒ शिरः॑। अथ॒ यद॑क्षि॒णा। स दक्षि॑णः प॒क्षः। अथ॒
यत्प्र॑त्यक्। तत्पु॒च्छम्॑। यदु॒दङ्ङि॑। स उत्त॑रः प॒क्षः॥३७॥

अथ॒ यत्सं॑वा॒ति। तद॑स्य स॒मञ्च॑नं च प्र॒सार॑णं च। अथो॑
स॒म्पदे॒वास्य॑ सा। स॒ ह वा अ॑स्मै स का॒मः प॑द्यते। यत्का॑मो
य॒जते॑। यो॑ऽग्निं ना॒चिके॑तं चि॒नुते॑। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॒चिके॑तस्याऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठां॑ वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति।
गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्॥३८॥

हि॒र॒ण्यं वा अ॒ग्नेर्ना॒चिके॑तस्याऽऽय॒तनं॑ प्र॒तिष्ठा॑। य ए॒वं
वेद॑। आ॒यत॑नवान्भवति। गच्छ॑ति प्र॒तिष्ठा॑म्। यो ह॒ वा
अ॒ग्नेर्ना॒चिके॑तस्य॒ शरी॑रं वेद॑। स॒शरी॑र ए॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति।

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद।
सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो
भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च
भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ
हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह
वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः
परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥ अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं
लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते।
एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं
नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता
नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु
नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां
दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परित उवाच। मृत्यवे
त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे

वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गुन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमां रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमारं कति रात्रीरवात्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूँस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येष्टापूर्ते नाक्षीयेते। नास्येष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स

हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्।
तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं
प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे
प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्विरण्यं कनिष्ठं
धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव
नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनेष्यत्। तां स्वायैव हस्ताय
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत् दक्षिणां
प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध
स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां
दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै
दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित
एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन
व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये
वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥
कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव

स॒त्रिय॑मचि॒न्वत॑। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं
लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं
ज॑यति। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑
हैनं वा॒युर्ऋ॒द्धि॑कामः॥५१॥

य॒थान्यु॑प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृ॑द्धिमा॒ध्नोत्। यामि॑दं
वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृ॑द्धिमृ॒ध्नोति॑। यामि॑दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। योऽग्निं
ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं गोब॒लो
वा॒र्णाः प॒शुकामः॑। पाङ्क॑मे॒व चि॑क्ये। पञ्च॑ पुरस्ता॑त्॥५२॥

पञ्च॑ दक्षि॒णतः॑। पञ्च॑ प॒श्चात्। पञ्चो॑त्तर॒तः। एकां॑ म॒ध्ये।
ततो॒ वै स स॒हस्रं॑ प॒शून्प्रा॑प्नोत्। प्र स॒हस्रं॑ प॒शूना॑प्नोति।
योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं
प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्म॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृ॒तमे॒व
चि॑क्ये॥५३॥

सप्त॑ पुरस्ता॑त्। ति॒स्रो द॑क्षि॒णतः॑। सप्त॑ प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः।
एकां॑ म॒ध्ये। ततो॒ वै स प्र यशो॑ ज्यैष्म॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑तिं
प्राजा॑यत। यामि॑दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृ॒द्वै ज्यैष्म॑म्। मा॒ता
पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृ॒त्प्र॒जन॑नम्। उ॒प॒स्थो योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॑
ज्यैष्म॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑तिं प्रजा॑यते। यामि॑दं प्र॒जाः
प्र॒जाय॑न्ते। योऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑।

अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥ ५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥ ५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राची जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥ ५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिकृतिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्रे रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपतु इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥ ५८॥

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति।
 अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयांमुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं
 तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां
 सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयांमुपदधाति। अमुं
 तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी
 उरवश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भजयति॥
 कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति।
 योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा
 अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः
 कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा
 वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्सम्पूरयति।
 एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं
 चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य
 वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्।
 शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
 पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः

पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति।
आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्ने। आशानां त्वा
विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो
भूतस्य कामस्तदग्ने। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो
रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहुः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्।
एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया
इव हि देवाः॥२॥

तमाशाँऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु
 वा आशाँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशाँ
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाँऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यऽऽशाँ भवति। अनु
 स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
 वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहाँ।
 अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय लोकाय
 स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामौँऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै कामौँऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामौ
 भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
 कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्।
 अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामौँऽभवत्। अनु
 स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामौ भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा
 कामाय स्वाहाँ। अनुमत्यै स्वाहाँ प्रजापतये स्वाहाँ। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नयेँ स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माँब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु

वै ब्रह्मा॑स्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञो
 भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ ब्रह्म॑ण्वान् य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्रह्म॑ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा
 ब्रह्म॑णे स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥५॥

तं य॒ज्ञोऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॑ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॑
 वै य॒ज्ञोऽस्मि॑। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो
 भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
 उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा
 य॒ज्ञाय॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑
 लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पतेऽप्सु वै सर्वे॑ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॑
 वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु यज॑स्व। अथ॑ त्वयि॑ सर्वे॑ कामाः॑

श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
 कामा॑य पुरो॒डाशं॑मृ॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्ध्यश्च॑रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॑न्त्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑
 स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं
 वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य स्वाहा॒ऽद्ध्यः स्वाहा॑।
 अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
 स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्र॒जाप॑ते॒ऽग्नये॑ वै ब॒लि॒मते॑ सर्वा॑णि
 भू॒तानि॑ ब॒लिः हर॑न्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां
 नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः हरि॑ष्यन्ति।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑ कामा॑य
 पुरो॒डाशं॑मृ॒ष्टाकं॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्।
 अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॑ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लि॒म॑हरन्।
 अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑
 ब॒लिः हर॑न्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑
 कामा॑य स्वाहा॒ऽग्नये॑ ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑
 प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि।
 अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते
 सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्वे
 चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्।
 अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ
 चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्वे
 स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय
 लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनु-
 वित्तयो नाम। आशा प्रथमा रक्षति। कामो द्वितीयाम्।
 ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्।
 अग्निर्बलिमान्षष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह
 वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति।
 य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि।
 पष्ठौहीवरा दद्यात्क स च। स्त्रियै चाऽऽभार स मृच्छै॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्विन्दन्।
 तपसा सप्तान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति।

प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो
यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः
सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमंश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य
देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा
देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः
श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना
देवी भुवनस्याधिपती। आगात्सत्यः हविरिदं जुषाणम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वं। तस्मै विधेम हविषा
घृतेन॥१२॥

यथा देवैः सधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्।
यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुप यज्ञं
न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे
सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि
देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उप यज्ञमागात्।
आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजूतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः।
उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्।
येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः।
अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।

ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा
दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्।
प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं
यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभि-
रन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो
ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव
हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै

श्रद्धाऽस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
 निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
 सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा
 अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
 स्वाहा॥ श्रद्धायै स्वाहा॥ अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥
 स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥ स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त९ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु
 वै सत्यमस्मि। मां नु यंजस्व । अथ ते सत्य९
 सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स
 एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै
 चरुम्। ततो वै तस्य सत्य९ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं
 लोकमविन्दत्। सत्य९ ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं
 लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद।
 सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा॥ अनुमत्यै
 स्वाहा॥ प्रजापतये स्वाहा॥ स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये॥
 स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै
 मनोऽस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति।
 अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं

निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा
अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै
चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति।
अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं
निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य
सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह
वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये
स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो
नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया।
मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति।
कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते।
य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठौहीवरां दद्यात्कंसं
च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं
शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै
चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्।
महाहविरहोता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां
चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वैषजम्। एषा
पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दग्धे यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः
सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्।
ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्।
प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदाश्चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ।
एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्।
स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः।
प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्वशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी

पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं
पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं
सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च । यथावकाशं ग्रहान्।
यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकम्पृणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः
प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैणैव
पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान्
वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं
पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो
सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः।
एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो
लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति।
शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये
प्रतिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।
स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति।
सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ। यदि न विन्देत।
मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्।

यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥ ३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृनुसवनं तर्पयितुव्यान् वेद॥ ३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितुव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृक्षीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते।

य उ चैनमे॒वं वेद॑। ए॒तदे॒व सा॑वि॒त्रे ब्रा॒ह्मण॑म्। अथो॑
नाचिके॒ते॥ ३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्य॑म्। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः
कृ॒त्वा। उप॑ का॒मदु॒घा दधे॑। तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्र॒ह्मणा॑। तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भु॒वा सी॑द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः। सर्व॑
न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ंसवो॑ भूमेः॑॥ ३५॥
सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊषाः॑ पशूनाम्।
पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हि॒ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ सिक॑ताः॒ सर्वाः॑।
अ॒प्स्वन्त॑श्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीः॒ शर्करा॑ धृत्यै॑।
अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्र॒तिष्ठा॑सु
प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीर्वी॒रुधः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तीरोष॑धीः सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑
पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो॒ वन॑स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑न्तो॒ ग्राम्याः॑ प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒रण्या॑श्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः।
ये द्वि॒पाद॑श्चतु॑ष्पादः। अ॒पाद॑ उ॒दर॑स॒र्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः।
याव॑दाञ्जनमु॒च्यते॑॥ ३८॥

दे॒वत्रा॑ यच्च॒ मानु॑षम्। सर्वा॑स्ताः॥ याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒र्वम्॑।

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑सु॒ः सर्व॑म्।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः सी॒सु॒ः सर्व॑ त्र॒पु।
 दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः हि॒र॒ण्यः रज॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
 सर्वा॒स्ताः। सर्व॑ः सुव॑र्णः ह॒रि॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मा॒नु॒षम्।
 सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घा द॑धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॑ दि॒शो दि॒क्षु। यच्चा॒न्त॒र्भू॒तं प्र॑ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता
 इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ का॒म॒दु॒घा द॑धे। तेन॑र्षि॒णा तेन॑
 ब्र॒ह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्धु॒वा सी॑द। अ॒न्त॒रि॒क्षं च॑
 के॒वल॑म्। यच्चा॒स्मिन् न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्त॒रि॒क्ष्यंश्च॑
 याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वाप्स॑रसंश्च॑ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिला॑न्।
 अ॒न्त॒रि॒क्षे प्र॑ति॒ष्ठि॒तान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नु॒दा॒रान्त॑स॒लिला॑न्।
 स्था॒व॒राः प्रो॒ष्या॑श्च॑ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ धु॒निः
 सर्वा॑न्ध्व॒ः सान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑न्म॒री॒चीन् वि॑त॒तान्। नी॒हा॒रो यच्च॑ शी॒यते॑।
 सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त॒स्तन॑यि॒बून्। हा॒दुनी॑र्यच्च॑
 शी॒यते॑। सर्वा॒स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒व॒न्तीः स॒रितः॑। सर्व॑म॒प्सु॒च॒रं च॑

यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत
प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च
वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि
सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं
वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम
रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुधा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्।
सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुधा दधे। तेनर्षिणा तेन
ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः
सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि
सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च।
सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः।
अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चोब्रह्म।
अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाश्च केवलान्।
 सर्वास्ताः। सर्वानृतून्त्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्।
 सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति।
 सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन
 ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्।
 अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते।
 ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः।
 सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः।
 ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हवैव
 शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं ह्येदं ब्रह्मणा
 हवैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं
 क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः।
 पूर्वं पूर्वभ्यो वचं एतदूचुः। आदरश्मग्निं चिन्वानाः।
 पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः
 सत्रमासत॥५०॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवत्स्वयम्। सत्यं

ह॒ होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज॒ आस॑त। अ॒मृत॑मेभ्य॒
उद॑गायत्। स॒हस्रं॑ परिवत्स॒रान्। भू॒तः॑ हं प्र॒स्तोतैषामासीत्।
भ॒विष्य॑त्प्रति॒ चाहर॑त्। प्रा॒णो अ॑ध्व॒र्युर॑भवत्। इ॒दः॑ सर्व॑
सिषा॑सताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः॑। प्र॒ति॒प्रा॒तिष्ठ॑दध्व॒रे। आ॒र्त॒वा
उ॒पगा॑तारः। स॒द॒स्या ऋ॒तवो॑ऽभवन्। अ॒र्ध॒मा॒साश्च
मासा॑श्च। च॒म॒साध्व॑र्य॒वोऽभ॑वन्। अ॒शः॑ स॒द्वह्म॑ण॒स्तेजः॑।
अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑वद्यशः। ऋ॒तमे॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्।
यद्विश्वसृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः सहो॑ऽभवत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ-
द्वा॒व्णः। यद्विश्वसृज॒ आस॑त। अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑मयजत्।
ने॒ष्ट्रीया॑मयज॒त्त्विषिः॑। आ॒ग्नी॒द्धाद्वि॑दुषी॒ स॒त्यम्। श्र॒द्धा
है॒वाय॑जत्स्व॒यम्। इ॒रा प॒त्नी वि॒श्वसृ॒जाम्। आ॒कू॒तिर॑पि॒न-
ड्ढ॒विः॥५३॥

इ॒ध्मः॑ ह॒ क्षुचै॑भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हतामु॒भे। वा॒गे॒षाः
सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसीत्। छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒त्राणि॑
तन्वा॒नाऽहः॑। स॒ः॒स्थाश्च॑ सर्व॒शः॑। अ॒हो॒रा॒त्रे प॑शुपा॒ल्यौ।
मु॒हूर्ताः प्रे॒ष्या॑ अ॒भवन्। मृ॒त्युस्त॑द॒भव॑द्धा॒ता। श॒मि॒तो॒गो वि॒शां
प॒तिः॥५४॥

वि॒श्वसृ॒जः प्र॒थ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सु॒तेन॒ यन्तः॑।
ततो॑ ह॒ जज्ञे॑ भु॒व॒नस्य॑ गो॒पाः। हि॒र॒ण्मयः॑ श॒कुनि॑र्ब्रह्म

नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान्
 योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानं
 सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते
 नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते
 पापकेन। पञ्चपञ्चाशत्स्त्रिवृतः संवत्सराः। पञ्चपञ्चाशत्ः
 पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशत्ः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत्
 एकविंशाः। विश्वसृजां सहस्रसंवत्सरम्। एतेन
 वै विश्वसृजं इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त।
 तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं
 सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
 सार्ष्टितां समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये
 चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥

[९]

॥ ॐ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः

समाप्तः॥ ३ ॥

॥ इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ ॥

